

ΠΡΑΤΤΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

21 Αυγούστου 2009, Χαλκί

Διοργάνωση
**MONUMENTA Αστική Μη
Κερδοσκοπική Εταιρεία**
για την προστασία της φυσικής
και της αρχιτεκτονικής
κληρονομιάς Ελλάδας και Κύπρου

Δήμος Δρυμαλίας Νάξου

Επιμέλεια: Στέλιος Λεκάκης, Ειρήνη Γρατσία,
Αγγελική Σιδέρη

Ευγενική υποστήριξη
ΙΔΡΥΜΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Πράτουμε για τα Μνημεία

Επιμέλεια: Στέλιος Λεκάκης, Ειρήνη Γρατσία, Αγγελική Σιδέρη

Σχεδιασμός-Εκτύπωση: ΤΥΠΟΚΥΚΛΑΔΙΚΗ Α.Ε., Σύρος

© MONUMENTA Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία για την προστασία της φυσικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς Ελλάδας και Κύπρου
Αθήνα 2015

ISBN 978-960-99547-2-3

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

5 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
Γιάννης Μπαρδάνης, δήμαρχος Δρυμαλίας

7 ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Στέλιος Λεκάκης
Ειρήνη Γρατσία

Το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» και η δημόσια συζήτηση «Πράτουμε για τα μνημεία»

11 ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Στέλιος Λεκάκης
Περί πράξεων επί των μνημείων

ΟΜΙΛΙΕΣ

20 Ειρήνη Λεγάκη
Νάξος: Η προστασία των προϊστορικών και κλασικών αρχαιοτήτων

27 Ασημίνα Καρδάση
Το έργο της 2^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη Νάξο

31 Βασίλης Λαμπρινουδάκης
Πράξεις του Πανεπιστημίου Αθηνών και γενικότερες προοπτικές για τα μνημεία της Νάξου

39 Χρύσα Χατζή
Πράξεις του Συνηγούρου του Πολίτη

42 Χριστίνα Ευθυμιάτου
Πράξεις της αναπτυξιακής εταιρείας επαρχίας Νάξου –Αριάδνη Α.Ε.

44 Καλούστ Παραγκαμιάν

Υγρότοποι Νάξου

49 Μαρίνα Δρυμαλίτου

Ενέργειες για την αποκατάσταση της
Μονής Φωτοδότη στον Δανακό

53 Ειρήνη Γρατσιά

Τρόποι παρέμβασης για την
προστασία αρχιτεκτονικών μνημείων

58 Γιάννης Μπαρδάνης

Το παράδειγμα των Αιολικών Πάρκων Νάξου
ως προς την προστασία των παλαιότερων και
νεότερων μνημείων

62 Μάριος Βαζαίος

Πύργος Μπαζαίου- Φεστιβάλ Νάξου

68 Θανάσης Κωτσάκης

Η ανάδειξη της σπηλιάς του Ζα

72 Μαρία Μαγνήσαλη - Θέμης Μπιλής

Διαδικασία αποκατάστασης παραδοσιακών
κτηρίων και μνημείων

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

78 Νίκος Προμπονάς

Η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία στη Νάξο

82 Μαρία Γανωτή

Αιολικό Πάρκο Κορώνου

84 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

98 English Summary

Ο δήμος Δρυμαλίας συμμετέχει ενεργά στο πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» που πραγματοποιεί η MONUMENTA. Εφέτος, τρίτη χρονιά εφαρμογής του προγράμματος, θέμα της δημόσιας συζήτησης είναι οι τρόποι με τους οποίους φορείς και πολίτες μπορούμε να προστατεύσουμε τα μνημεία της φύσης και της αρχιτεκτονικής του τόπου μας. Οι ομιλίες και η συζήτηση πιστεύω ότι θα βοηθήσουν ώστε να μπορούμε να ενεργούμε πιο αποτελεσματικά.

Όσον αφορά τις ενέργειες, τις πράξεις του Δήμου μας τη χρονιά αυτή, ξαναστείλαμε επιστολές στο Υπουργείο Πολιτισμού για το μείζον θέμα της αναστήλωσης του πύργου του Χειμάρρου, αλλά και για την αποκατάσταση του ναού της Αγίας Κυριακής. Καμία εξέλιξη. Στασιμότητα και στα δύο έργα. Η έλλειψη χρημάτων είναι η κύρια αιτία. Ο Δήμος μας οφείλει να αναλάβει πρωτοβουλία προκειμένου να κινηθούν οι διαδικασίες.

Πέρυσι προτείναμε τη δημιουργία ενός φορέα για τα μνημεία μέσα στο πλαίσιο του Δήμου, το επανακαταθέτω σαν πρόταση, προκειμένου να αρχίσει να παίρνει σάρκα και οστά. Η δημιουργία και η δράση ενός φορέα -που θα τον απαρτίσουν ειδικοί σε θέματα των μνημείων- θα μπορέσει να συμβάλλει ουσιαστικά στην προστασία τους. Ρόλος του θα πρέπει να είναι όχι μόνο η παρακολούθηση της κατάστασης διατήρησης του μνημειακού πλούτου, η προστασία του, η ενημέρωση του κοινού, αλλά και η εξεύρεση χρηματοδοτήσεων. Ο Φορέας είναι μια ουσιαστική πράξη για τα μνημεία. Το θέτω και ως θέμα προς συζήτηση, αλλά και επιθυμώντας να λάβω προτάσεις για τον τρόπο λειτουργίας του. Οι προτάσεις αυτές μπορούν να σταλούν στον Δήμο για να τις επεξεργαστούμε.

Τελειώνοντας τη μικρή αυτή εισαγωγή στην εκδήλωσή μας, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους εκπροσώπους των φορέων που ήρθαν για να στηρίξουν την προσπάθειά μας και να βοηθήσουν για το πώς θα πράξουμε για την προστασία του φυσικού και αρχιτεκτονικού πλούτου του δήμου Δρυμαλίας. Είναι η πρώτη φορά στα τρία χρόνια λειτουργίας του προγράμματος παρά τις προσκλήσεις μας, που το Υπουργείο Πολιτισμού, συμμετέχει με ομιλία. Είμαστε ιδιαίτερα χαρούμενοι για το γεγονός αυτό, το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο στενή συνεργασία.

Το πρόγραμμα «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» (TKM) ξεκίνησε λίγο μετά τη δημιουργία της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας MONUMENTA για την προστασία της φυσικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς Ελλάδας και Κύπρου, το 2007, ως μια από τις βασικές της δράσεις. Σκοποί του προγράμματος είναι η έρευνα και η μελέτη των δεσμών των τοπικών κοινωνιών με τα μνημεία τους και παράλληλα η ενημέρωση και ευαισθητοποίησή τους για την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο κατοικούν, καθώς και η προώθηση καλών πρακτικών διαχείρισης. Με αυτά στο μυαλό, μια ομάδα αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, περιβαλλοντολόγων και άλλων ειδικοτήτων, πραγματοποιούμε ένα σύνολο από επιμέρους δράσεις, μεγάλης ή μικρής διάρκειας σε διάφορα σημεία της Ελλάδας, χρησιμοποιώντας ανθρωπολογικά και εθνογραφικά εργαλεία, όπως συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια, παρατήρηση συμμετεχόντων, ημερίδες, δημόσιες συζητήσεις - συνελύξεις και άλλα, μπορεί να πληροφορηθεί αναλυτικά από την ιστοσελίδα του προγράμματος¹. Το πρόγραμμα για δύο χρόνια είχε την ευγενική υποστήριξη του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου.

«Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία Νάξου»

Πρώτος τόπος εφαρμογής του προγράμματος ήταν η Νάξος, λόγω του σπάνιου περιβαλλοντικού πλούτου και πολιτιστικού αποθέματος του νησιού και της εντοπιότητας των δύο βασικών συνεργατών. Από το 2007 λοιπόν ξεκίνησε η συστηματική παρουσία μας στο νησί, στο πλαίσιο μιας συγκροτημένης, μακροχρόνιας, αρχαιολογικά εθνογραφικής έρευνας, που περιλαμβάνει μια σειρά από δράσεις: συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια, ημερίδες, δημόσιες συζητήσεις, εκδόσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα σε μαθητές και επαγγελματίες του πολιτισμού και του τουρισμού, συνεργασίες με τοπικούς φορείς κ.ά. Πέρα από την ακτιβιστική δραστηριότητα της ευαισθητοποίησης για την προστασία και τη βιώσιμη διαχείριση των μνημείων μέσω παρεμβάσεων και δημοσιευμάτων, ίσως η περισσότερο γνωστή δράση είναι οι ημερίδες-δημόσιες συζητήσεις/, που αποτελούν και τον βασικό τρόπο έρευνας και επικοινωνίας με τον κόσμο και τους φίλους του νησιού. Οι συναντήσεις αυτές γίνονται έπειτα από ανοιχτό κάλεσμα συμμετοχής, σε δημόσιους -συνήθως ανοιχτούς- χώρους, όπου η παρουσία ιστορικών κτηρίων και μνημείων δεσπόζει, με άξονα μια θεματική σχετιζόμενη με την πολιτιστική κληρονομιά, η οποία έχει προκύψει από την προηγούμενη ημερίδα. Οι ημερίδες-δημόσιες συζητήσεις αποτελούνται από τρία μέρη κατά

¹ Πληροφοριακό υλικό για τα προγράμματα, νέα, ειδήσεις, σχόλια και μελέτες που αφορούν τη σχέση των πολιτών με τα μνημεία μπορεί να βρει κανείς στην ιστοσελίδα του προγράμματος: <http://tkm.monumenta.org/> και της MONUMENTA: www.monumenta.org/

κανόνα: Αρχικά, σύντομες εισηγήσεις που σχολιάζουν το θέμα από ποικίλες οπτικές, έπειτα παρεμβάσεις του κοινού και τέλος ένας οργανωμένος διάλογος². Στόχος είναι η ανταλλαγή απόψεων και η δημιουργία μιας κοινής βάσης διαλόγου για το παρελθόν και τα υλικά κατάλοιπά του καθώς και ο εντοπισμός πρακτικών λύσεων για την προστασία των μνημείων.

«Πράττουμε για τα μνημεία»

Αυτή ακριβώς ήταν η θεματική της ημερίδας-δημόσιας συζήτησης που πραγματοποιήθηκε στο Φιλώτι στις 21 Αυγούστου 2009³. Διευρύνοντας τον θεματικό κύκλο των συναντήσεων και ακολουθώντας τις προηγούμενες για την ιστορία των μνημείων (2007, «Τοπικές κοινωνικές & μνημεία της Νάξου») και για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν (2008, «Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο: Οι πολίτες μιλούν γ'αυτά», Γρατσία & Λεκάκης 2010), αναζητήσαμε τους τρόπους με

(εικ. 1) Στιγμιότυπο από την ημερίδα-δημόσια συζήτηση του 2009 στο Χαλκί.

τους οποίους μπορούν να προστατευθούν ο φυσικός και ο αρχιτεκτονικός πλούτος του νησιού (εικ.1)⁴.

Δουλεύοντας αρκετό χρόνο με τις τοπικές κοινωνίες νησιωτικών περιοχών, αλλά και με τους επίσημους φορείς προστασίας των φυσικών και πολιτιστικών

μνημείων, αντιληφθήκαμε αρκετές φορές αδυναμίες στον προσδιορισμό των αρμοδιοτήτων, αλληλεπικαλύψεις, αλλά και έλλειψη ενημέρωσης για τους τρόπους με βάση τους οποίους οι πολίτες μπορούν να «πράξουν» για την προστασία και τη βιώσιμη διαχείριση των μνημείων. Σκεφτήκαμε λοιπόν να προσκαλέσουμε δημόσιους και άλλους φορείς αλλά και πολίτες προκειμένου να εντοπιστούν οι αρμοδιότητες και οι ευθύνες καθενός, αλλά και να σκιαγραφηθούν τρόποι δράσης σύμφωνα με τους οποίους η κοινωνία των πολιτών θα μπορούσε να ενημερώνεται και να ενεργεί· μια αρχή απαραίτητη τη σημερινή εποχή, όπου συχνά οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την τύχη των μνημείων δεν είναι ευδιάκριτες ούτε ανοιχτές στο κοινό, και τα αποτελέσματά τους δε γίνονται γνωστά, παρά μόνο όταν είναι πολύ αργά για αντίλογο. Από την άλλη, στη Νάξο δεν είναι λίγες οι προσπάθειες, οι πράξεις φορέων, συλλόγων και ιδιωτών για τη σωτηρία, την ανάδειξη και την επανάχρηση μνημείων, αποτελώντας σε ορισμένες περιπτώσεις πρότυπα δράσης.

Πρόσθετος στόχος ήταν ο διάλογος -για τις τρέχουσες και δυνατές πράξεις υπέρ των μνημείων- να εστιαστεί σε δυο από τα μνημεία που κινδυνεύουν στο νησί, τον Πύργο του Χειμάρρου στο Φιλώτι και το Παλάτι των Ιησουιτών στα Καλαμίτσια,

(εικ. 2) Η carte-postale του 2008 με τα οκτώ μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο.

τα οποία είχαν αναδειχτεί κατά την προηγούμενη συνάντηση του 2008 στην Απείρανθο (Γρατσία & Λεκάκης 2011) (εικ.2).

Σκοπός της έκδοσης και κάποια συμπεράσματα

Αποτέλεσμα της συνάντησης του 2009 στη Νάξο ήταν 13 εισηγήσεις⁵, δυο παρεμβάσεις και ένας ζωηρός διάλογος γύρω από τις πρακτικές, στρατηγικές και πολιτικές της προστασίας των μνημείων στο νησί.

Η πληθώρα των εισηγήσεων από αρκετές και διαφορετικές οπτικές -είναι οι περισσότερες σε αριθμό που έχουμε φιλοξενήσει σε τέτοια εκδήλωση- οφείλεται

2 Περιγραφή των στόχων και της σχετικής μεθοδολογίας μπορεί κανείς να διαβάσει στα: Lekakis 2008 & Lekakis 2013

3 Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στο Δήμο Δρυμαλίας για όλη τη συνεργασία στη διεξαγωγή του προγράμματος και ιδιαίτερα στον πρόεδρο του τοπικού συμβουλίου κ Αντώνη Μανιό και την υπεύθυνη του Πολιτιστικού Οργανισμού κ. Κατερίνα Σιδερή.

4 Οι φωτογραφίες, που περιλαμβάνονται σε αυτήν την έκδοση, ανήκουν στον εκάστοτε ομιλητή/ συντάκτη του κειμένου που πλαισιώνουν, εκτός από όπου δηλώνεται διαφορετικά.

5 Η απομαγνητοφώνηση της συζήτησης έγινε από την Α. Σιδερή και τον Στ. Λεκάκη. Απομαγνητοφωνημένες είναι και οι ομιλίες των Α. Καρδάση, Χ. Χατζή, Χ. Ευθυμιάτου, Κ. Παραγκαμιάν, Γ. Μπαρδάνη, όπως άλλωστε δηλώνεται με το σχετικό σήμα δίπλα στον τίτλο της εισήγησής τους. Οι υπόλοιπες ομιλίες και παρεμβάσεις παραδόθηκαν γραπτώς. Σημειώνεται ότι η MONUMENTA δε φέρει ευθύνη για τις θέσεις και τις απόψεις φορέων και προσώπων που εκφράζονται στην παρούσα έκδοση.

στην αυξημένη συμμετοχή, στον πειραματισμό σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής των δημοσίων συζητήσεων αλλά κυρίως στην ανάγκη της όσο το δυνατόν ευρύτερης χαρτογράφησης των πράξεων περί των μνημείων και τεκμηρίωσης της διαλεκτικής των σχετιζόμενων φορέων και προσώπων.

Το αποτέλεσμα δείχνει ίσως ότι ο στοιχειοθετημένος και σε αρκετά σημεία επιστημονικός λόγος -αν και με επικοινωνιακή μορφή- ήταν υπέρτερος, και φαίνεται να στέρησε από τον διάλογο μια μεγαλύτερη εμβάθυνση στα επίμαχα ζητήματα της πράξης αλλά και γύρω από τα εξαρχής επιλεγμένα μνημεία (Πύργος Χειμάρρου & Παλάτι Ιησουιτών), αναπροσδιορίζοντάς τον σε περισσότερο άμεσα ή επείγοντα θέματα. Σε αυτό βέβαια συνέβαλαν, η αναγκαιότητα έκφρασης γνώμης από την πλευρά των συμμετεχόντων επί συγκεκριμένων θεμάτων, γεγονός το οποίο συναντάμε συχνά και οφείλεται, κατά τη γνώμη μας, στην απουσία ή την προβληματική λειτουργία άλλων δομών έκφρασης απόψεων των πολιτών, σχετικά με το περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά. Σχετικά, δεν έλειψαν και οι παραθέσεις σταθερών-επαναλαμβανομένων απόψεων, όπως συμβαίνει σε περιπτώσεις που δίνεται η ευκαιρία δημόσιου λόγου.

Παρόλα αυτά, μέσα από τις εισηγήσεις, τις παρεμβάσεις, τις ενστάσεις και τις τοποθετήσεις περί αυτών στον διάλογο, αναδύεται ένα πολυποίκιλο μωσαϊκό διαφορετικών φωνών σε ύφος, γλώσσα, ένταση και περιεχόμενο, που συνθέτουν και αντιπροσωπεύουν διαφορετικές κοινότητες ενδιαφερομένων στη διαχείριση μνημείων στο νησί, σχετικά με τη δυνατότητα και την επιτέλεση της πράξης περί τα των μνημείων. Προβάλλουν ανάμεσα σε άλλους οι επίσημοι φορείς, οι ντόπιοι, οι ειδικοί, οι πολιτικοί, οι Αθηναίοι, άτομα που εντάσσονται σε περισσότερες από μια κοινότητες, καθώς και διά της απουσίας τους ίσως οι νέοι, οι μετανάστες ή άλλες φωνές που για τον ένα ή τον άλλον λόγο δεν ακούστηκαν στη συγκεκριμένη συνάντηση.

Έτσι, από τη μια πλευρά έχουμε τους επίσημους φορείς προστασίας (Υπουργείο Πολιτισμού), οι οποίοι, με βάση τη νομοθεσία, ορίζουν το πλαίσιο, σχεδιάζουν και πραγματοποιούν όλες τις σχετικές πράξεις για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συμμετέχοντας για πρώτη φορά στον κύκλο των συζητήσεων, οι φορείς αυτοί παρουσιάζουν το «τι πράττει» ουσιαστικά το Υπουργείο και τα νεότερα της έρευνας. Η εντύπωση μονοκαλλιέργειας της πολιτιστικής πράξης που δίνουν οι ομιλίες, διασκεδάζεται με το λόγο περί κοινωνικοποίησης των μνημείων και της εκπαιδευτικής τους σημασίας, ίσως μια επιρροή από τη δράση του πανεπιστημίου Αθηνών, ιδιαίτερα αναφορικά με την ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων στο νησί.

Μέσα σε αυτό το οριοθετημένο πλαίσιο, οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (MONUMENTA, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, ANIMA), η ανεξάρτητη αρχή του Συνηγόρου του Πολίτη και η αναπτυξιακή εταιρεία επαρχίας Νάξου δίνουν οδικούς χάρτες και διαδρομές δράσης, μερικές φορές σύνθετες και δύσβατες παρόλα αυτά πέρα για πέρα προσπελάσιμες. Παράλληλα, προσπαθούν να γεφυρώσουν το κενό που συχνά παρουσιάζεται ανάμεσα στις πράξεις και τις παραλείψεις της Διοίκησης και τις ανάγκες και επιθυμίες των τοπικών κοινωνιών.

Στις τελευταίες, τα πράγματα είναι πιο σύνθετα και κανείς πρέπει να κινείται με προσοχή στην ερμηνεία των απόψεων που εκφράζονται, καθώς χρωματίζονται από διάφορες κοινωνικές, πολιτικές και γεωγραφικές παραμέτρους που δεν είναι πάντα ευδιάκριτες. Παρόλα αυτά, αναγνωρίζονται οι ενεργητικοί τοπικοί σύλλογοι (περιπτώσεις αναστήλωσης μοναστηριού Φωτοδότη και ανασκαφής σπηλιάς Ζα) με ζωηρό και μακροχρόνιο ενδιαφέρον για τα μνημεία. Σε αυτές τις συλλογικότητες

είναι εμφανής η παρουσία «Αθηναίων», ανθρώπων που κατάγονται από το νησί αλλά ζουν στην Αθήνα και ντόπιων, συχνά με διαφορετικό όραμα και προοπτική. Κοινός τόπος στη ρητορική των τοπικών φωνών είναι η ανάγκη άμεσης παρεμβατικής δράσης συχνά εκφραζόμενη με καταγγελτικό λόγο, που αναπόφευκτα προσκρούει στην προβλεπόμενη διαδικασία επέμβασης. Το πρόβλημα αυτής της ανακολουθίας πιστώνεται στους «υπεύθυνους» φορείς, δηλαδή στο Υπουργείο Πολιτισμού και το Υπουργείο Περιβάλλοντος.

Παράλληλα με αυτές αναπτύσσονται άλλες ρητορικές, όπως ο ευχετικός λόγος της Δημοτικής αρχής, ο εξουσιαστικός της Εκκλησίας, ο επιστημονικός και επιχειρηματικός ανεξάρτητων επαγγελματιών με αυτοαναφορικότητα, αντιπαραθέσεις και πρόσκαιρες ή στρατηγικές επιδιώξεις συμμαχιών, που συμπληρώνουν το τοπικό πεδίο διαχείρισης μνημείων.

Με στόχο λοιπόν τη διερεύνηση των οπτικών αυτών και των αντανάκλασών τους στις πράξεις τους ή στην απουσία αυτών, οι επεμβάσεις στην έκδοση των πρακτικών ήταν ελάχιστες από πλευράς επιμελητών. Μικρές επεμβάσεις έγιναν στη διατύπωση για την ασφαλέστερη εξαγωγή νοήματος, όπου αυτό δεν ήταν ευκρινές, κυρίως λόγω προφορικού λόγου. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται και η αίσθηση της συνέχειας ανάμεσα στις ομιλίες. Επιπλέον, προστέθηκαν σύνδεσμοι για σχετικές ιστοσελίδες, όπου περιγράφεται αναλυτικά κάποιο αναφερόμενο πρόγραμμα ή δράση και σχετικό εποπτικό υλικό.

Παρόλη την προσοχή, η έκδοση των πρακτικών είναι προφανώς διαμεσολαβημένη, όπως άλλωστε δηλώνεται εμφατικά με το να προηγείται τούτη εισαγωγή και στη συνέχεια πρόλογος με μια θεωρητική τοποθέτηση. Θεωρούμε όμως ότι αυτό δεν αφαιρεί από την επιδίωξη μας, το περιεχόμενο της έκδοσης να αποτελεί μια φωτογραφική απεικόνιση της κατάστασης, των επίκαιρων θεμάτων, των τάσεων και των ρητορικών που κυριαρχούσαν στο νησί το 2009, σχετικά με τη διαχείριση των μνημείων και λίγο ως πολύ αφορούν και την τρέχουσα πραγματικότητα. Φυσικά, από τότε ένα σύνολο από αλλαγές έχουν διατρέξει το εθνικό και το τοπικό επίπεδο, όπως η ενοποίηση των δήμων, οι μετονομασίες και οι δομικές αλλαγές των Υπουργείων Πολιτισμού και Περιβάλλοντος και οι αλλαγές στις Εφορείες Αρχαιοτήτων για να μείνει κανείς μόνο στα διοικητικά. Η έκδοση, ανάμεσα στα άλλα, τεκμηριώνει εκείνη την περίοδο και δίνει την ευκαιρία στον πληροφορημένο ή απλά «περίεργο» αναγνώστη με πρόσβαση στο διαδίκτυο να ερευνήσει πρόσωπα και την εξέλιξη των υποθέσεων που αναφέρονται, αντιπαραβάλλοντάς προθέσεις και σημερινά αποτελέσματα.

Με την ολοκλήρωση και της τρίτης δημόσιας συζήτησης, το ενδιαφέρον μας στρέφεται προς τη επεξεργασία ειδικότερων θεμάτων που απασχολούν τις τοπικές κοινωνίες της Νάξου, σχετικά με το δομημένο και το φυσικό περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γρατσία, Ε., 2009. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Νάξου της περιόδου της Ενετικής και της Οθωμανικής κυριαρχίας: Διαχείριση και προστασία, στο Λ. Στυλιανούδη, Ν. Μοσχονάς (επιμ.), *Το Δουκάτο του Αιγαίου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (Νάξος-Αθήνα 2007)*, 187-193

Gratsia, I., 2010. Citizen and Monument, the case of the Greek island of Naxos. *Conservation and Management of Archaeological sites*, 12, 1, 75-86

Γρατσία, Ε., Λεκάκης Σ. (επιμ.), 2010. *Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο. Οι πολίτες μιλούν γι'αυτά*. Αθήνα

Λεκάκης, Σ., 2007. Τα μνημεία και η ιστορία των αρχαιολογικών ερευνών στη Νάξο.

Ομιλία στην εκδήλωση του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία», 03.08.07. Προσπελάσιμο στο: <http://tkm.monumenta.org /tkmnaχ/>. Τελευταία προσπέλαση: 22.11.14

Lekakis, S., 2008. 'Going Local in a Global World'; Locating the public and evaluating the synchronic context in archaeological resources management. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 2008, 10, 4, 308-319

Lekakis, S., 2013. Distancing and Rapproching: Local Communities & Monuments in the Aegean Sea, *Conservation and Management of Archaeological Sites* 2012, 15, 1, 76-93

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΠΡΑΞΕΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΣΤΕΛΙΟΣ ΛΕΚΑΚΗΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ - ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ

Η προσευχή σήμερα λέγεται πράξη
Ν. Καζαντζάκης, Αδερφοφάδες

Η οριοθέτηση των δυνατών πράξεων επί των μνημείων από την εθνική νομοθεσία και τα διεθνή κείμενα μπορεί να περιορίζει την ποικιλία τους και να οργανώνεται πάντα γύρω από το προσδοκώμενο αποτέλεσμα, την προστασία, παρόλα αυτά δεν ομογενοποιεί το περιβάλλον ούτε κάνει μονοδιάστατη τη δυναμική τους.

Όπως είδαμε στην εισαγωγή αυτού του βιβλίου, η πραγματικότητα γύρω από τις σχετιζόμενες με την πολιτιστική κληρονομιά πράξεις είναι εξαιρετικά πολύπλοκη και συντίθεται στην περιφέρεια διασταυρούμενων τροχιών πράξεων κοινότητων⁶ με κοινή μάλλον κατεύθυνση -τη διαχείριση των μνημείων-, διαφορετικό όμως υπόβαθρο και προοπτικές. Σε αυτό άλλωστε το σημείο αρθρώνεται μεγάλο μέρος των ταυτοτήτων των σχετιζόμενων κοινότητων που πράττουν για τα μνημεία: η σχέση τους με το παρελθόν πραγματοποιείται, παίρνει δηλαδή υλική υπόσταση μέσα από τις δράσεις ή την απουσία αυτών και τις σχετιζόμενες αντιδράσεις διαδικασίες που εξαρτώνται άμεσα από το κοινωνικό περιβάλλον, όπως νοείται κατά τον M. Weber στην επεξεργασία της έννοιας της «κοινωνική πράξης» (Lassman & Speirs 1994).

Η ανίχνευση αυτών των στοιχείων (ιστορία, χαρακτήρας, πρόθεση, πράξεις κοινότητων κ.α.), η σύνθεση και η σύνδεσή τους με την τρέχουσα πραγματικότητα των μνημείων στην Ελλάδα, χρήζουν ερευνητικής προσέγγισης, στην οποία χρησιμοποιούνται ανθρωπολογικά εργαλεία από τον ανερχόμενο, τα τελευταία χρόνια, κλάδο της αρχαιολογικής εθνογραφίας (Castañeda 2008, Hamilakis & Anagnostopoulos 2009). Με αυτόν τον τρόπο, ο ερευνητής έρχεται σε επαφή με το σύμπαν άμεσων ή έμμεσων πράξεων επί των μνημείων, την απουσία τους ή τον αντίκτυπό τους στις τοπικές κοινωνίες αλλά και στο εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, και αντιλαμβάνεται διαλογικά μια πραγματικότητα, η οποία επηρεάζει καθοριστικά τη βιογραφία των μνημείων.

Άλλωστε, η καταγραφή αυτή είναι από μόνη της μια έγκυρη, συνθετική πράξη για την πολιτιστική κληρονομιά προς όφελος μνημείων και ανθρώπων ενώ μπορεί να οδηγήσει και στο σχεδιασμό άλλων περισσότερο παρεμβατικών, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Τυπολογίες πράξεων

Αν και ο εντοπισμός και η περιγραφή των κοινότητων που πράττουν είναι σχετικά εύκολη υπόθεση (για παράδειγμα, Διοίκηση, τοπικές κοινωνίες, κ.ά. βλ. Εισαγωγή),

⁶ Με τον όρο κοινότητα εδώ νοείται μια ομάδα ατόμων που συνδέονται με κάποιο κοινό χαρακτηριστικό, έχοντας παράλληλα ανάμεσά τους ένα σύστημα αξιών, κανόνων ή/και κωδίκων ηθικής, τα οποία προσφέρουν κάποια κοινή ταυτότητα σε όσους βρίσκονται εντός των ορίων της (βλ. Cohen 1985). Για παράδειγμα, η κοινότητα των αρχαιολόγων ή η κοινότητα των τουριστών της Νάξου κ.ά. Άτομα μπορούν να ανήκουν παράλληλα σε περισσότερες από μια κοινότητες.

η κατηγοριοποίηση των πράξεων τους είναι δυσκολότερη, και ωθεί στην απλουστευτική ταύτιση τυπολογίας πράξης και αποτελέσματος ανά κοινότητα. Για να αποφύγουμε αυτόν τον κίνδυνο, υιοθετούμε μια ευρύτερη οπτική που συνδυάζει τον χαρακτήρα της κοινότητας με την υφή της πράξης, τα παρελκόμενα και τον αντίκτυπό της.

• **Παρεμβατική πράξη**

Περισσότερο συχνή ή μάλλον ευκολότερα αναγνωρίσιμη στα μνημεία είναι η παρεμβατική πράξη, όπως για παράδειγμα το αρχαιολογικό έργο: η οριοθέτηση ενός αρχαιολογικού χώρου, η ανασκαφή, η αποκατάσταση και η ερμηνεία - η δημιουργία ενός μουσείου. Βασικός φορέας εφαρμογής και ελέγχου του αρχαιολογικού έργου είναι ο υπεύθυνος φορέας της Διοίκησης, το Υπουργείο Πολιτισμού. Το ΥΠΠΟ έχει τη συνταγματική υποχρέωση της προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς (άρθρο 24), διαφυλάσσοντας και αφηγηματοποιώντας την ιστορικότητα του έθνους, και τη συνέχειά του από το απώτατο παρελθόν έως σήμερα. Χωρίς να εξετάζεται η ακολουθία ρητορικής και εφαρμογής της, οι περισσότερες πράξεις της Διοίκησης έχουν σημειακό και συχνά επείγοντα χαρακτήρα για να λυθεί κάποιο ζήτημα ή να αποσοβηθεί ορατός κίνδυνος, και συνήθως φέρουν την παθολογία του Δημοσίου, συμπτώματα της οποίας μπορούν να είναι ο προβληματικός σχεδιασμός και οι ελλείψεις πόροι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι χίλιες περίπου σωστικές ανασκαφές ετησίως στην Ελλάδα (Μαστραντώνης 2008, 163).

Εκτός από τοπική, άλλα χαρακτηριστικά αυτής της πράξης είναι ότι ακολουθεί κάποιο πρότυπο, είναι στιγμιαία σε σχέση με τη βιογραφία των μνημείων και αντιτίθεται στη φυσική φορά των πραγμάτων, ενώ μπορεί να απομονωθεί εν είδει κατηγορήματος. Το αποτέλεσμα της αλλάζει τη σύσταση των δεδομένων και αποτελεί τομή ανάμεσα στο πριν και το μετά.

• **Συναίνεση**

Για την εδραίωση των επίσημων αυτών πράξεων χωρικά και κοινωνικά και την εξισορρόπηση με το παρελθόν, η Διοίκηση ακολουθεί συχνά αδέξιες προσεγγίσεις απόδοσης του έργου στο κοινό: πράξεις παράπλευρες της κεντρικής, που ομαδοποιούνται κατά τη ρητορική της, υπό την έννοια της «συναίνεσης», ή καλύτερα την προσπάθεια εξασφάλισής της.

Ο όρος «συναίνεση» είναι αρκετά περιεκτικός, με νομική και διάφορες φιλοσοφικές σημασιοδοτήσεις. Εδώ όμως νοείται ως η συμβιβαστική συμμετοχή ή καλύτερα η συγκατάθεση κοινοτήτων και πολιτών που επηρεάζονται από το αρχαιολογικό έργο, κατά τη διάρκεια του και πιο συχνά έπειτα από αυτό, με τη μορφή της «έγκρισης».

Οι διαδικασίες εξασφάλισης συναίνεσης από την πλευρά του Υπουργείου έχουν τη μορφή επιστημονικών και απλουστευμένων δημοσιεύσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εγκαινίων εγκαταστάσεων και άλλων δράσεων μονόδρομης επικοινωνίας προς το κοινό, και γίνονται στο πλαίσιο της απόδοσης του αρχαιολογικού έργου, θυμίζοντας το «μειονεκτικό πρότυπο» επικοινωνίας πολιτιστικής κληρονομιάς του Ν. Merriman (2004, 5-6). Σύμφωνα με αυτό, οι τοπικές κοινωνίες και γενικά το μη ειδικό κοινό αντιμετωπίζονται ως «χρήστες» της πολιτιστικής κληρονομιάς, αποδέκτες ενός τελικού προϊόντος προς κατανάλωση, χωρίς πολλές ευκαιρίες ενεργητικής συμμετοχής. Η συναίνεση λοιπόν, αν και

ουσιαστικά παθητική διαδικασία, επιβεβαιώνει κατά κάποιο τρόπο την ορθότητα και τη σημασία του έργου, της παρεμβατικής πράξης.

Σχετιζόμενη εδώ, από μια άλλη οπτική γωνία, είναι η έννοια της «εξυπηρέτησης» του πολίτη, που συγκροτεί σημαντικό τμήμα της ρητορικής του Υπουργείου Πολιτισμού απέναντι στο μη ειδικό κοινό (βλ. για παράδειγμα, ΥΠΠΟ 1987: 16-17, 456, 472-3, 492, 520, 522) της φροντίδας δηλαδή των ιδιωτικών υποθέσεων των πολιτών με αποτελεσματικότητα, αποκλείοντάς τους όμως και από οποιαδήποτε ενεργητική ανάμειξη στο παραγόμενο έργο. Με αυτόν τον τρόπο αυτοχαρακτηρίζεται ως ακόμα μια δημόσια υπηρεσία, που εκτελεί διαδικαστικά το έργο της βάζοντας απέναντι της (εξυπηρετούμενο) τον πολίτη.

Αυτός ο μηχανισμός, όπως θα μπορούσε να θεωρηθεί κατά Α. Gramsci, της συναίνεσης (τυπικής έγκρισης ενός έργου) από τη πλευρά του κοινού, με ανταποδοτικό όφελος (εξυπηρέτηση) είναι, μάλλον άτυπα, η ερμηνεία του άρθρου 24, του Συντάγματος από την πλευρά του Υπουργείου Πολιτισμού για τον ρόλο των πολιτών στην προστασία των μνημείων. Αν η διαδικασία αυτή μπορεί να οδηγήσει εξελικτικά σε ένα πιο ενεργητικό πρότυπο συνεργασίας, μένει να αποδειχθεί. Πάντως, η εμπειρία των τελευταίων δεκαετιών λειτουργίας αυτού του σχήματος αποκλεισμού στο εσωτερικό, με όλα τα γνωστά προβλήματα για τους πολίτες και τους αρχαιολόγους, αντιπαράτιθεται στη διεθνή κινητικότητα του κλάδου «αρχαιολογία για το κοινό» (public archaeology) που ήδη οδεύει, πέρα από τη συναίνεση, στη συμμετοχή και τη συνεργασία (βλ. για παράδειγμα, Moser 2003, Λεκάκης 2013).

• **Τοπικές πράξεις**

Εκτός όμως από αυτήν την παθητική διαδικασία η οποία οργανώνεται από τη Διοίκηση, κοινότητες μη ειδικών εμπλέκονται σε διάφορες άλλες πράξεις περί και επί των μνημείων, οι οποίες συσχετίζονται άμεσα με πλέγματα αξιών, συχνά άδηλα. «Το ενδιαφέρον για την ιστορία του τόπου» ή «η πρόθεση τουριστικής αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς» μπορεί να είναι επαναλαμβανόμενα μοτίβα σε τοπικό επίπεδο, σε ολόκληρη σχεδόν την Ελλάδα, αποτελούν όμως αξίες που εκπορεύονται από το τοπικό περικείμενο και το πολιτιστικό υπόστρωμα της κάθε περιοχής, όπως αυτό διαλέγεται σε κάθε περίοδο με το εθνικό και το παγκόσμιο επίπεδο. Πράξεις που σχετίζονται με αυτές τις αξίες μπορούν να είναι άμεσες παρεμβάσεις για την προστασία ενός μνημείου, συχνά με ασύμβατα υλικά και τεχνικές που αντιβαίνουν σε μια μελετημένη παρέμβαση (Lekakis 2012) αλλά και μακροχρόνιοι αγώνες για τη σωτηρία μνημείων από την κατάρρευση (βλ. την περίπτωση του Πύργου του Χειμάρρου στο Φιλώτι της Νάξου, Βασιλάκης 2008). Οι δράσεις αυτές, τις περισσότερες φορές υποσκελίζονται ως αντιεπιστημονικές διαμορφώνουν όμως την τρέχουσα πραγματικότητα των μνημείων, η οποία είναι επίσημα μεταβλητή μόνο μέσω των παρεμβάσεων της Διοίκησης, όπως αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Από μια τέτοια θεώρηση, σε αυτό το πλαίσιο, δε θα πρέπει να παραληφθεί και η συχνά απαντώμενη απουσία πράξης ή η αδιαφορία, η οποία εντοπίζεται στις τοπικές κοινότητες αλλά και στις δημοτικές αρχές, παρά τον χώρο που έχει δοθεί μέσω του άρθρου 75 (παρ. στ, εδ. 5 & 6) του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων, όπως ισχύει σήμερα. Συχνά η ενασχόληση των δήμων με επικοινωνιακά πολιτιστικά προϊόντα, προς τουριστική κατανάλωση και οι προβληματικές -κατά πλειονότητα- σχέσεις με το ΥΠΠΟ διευρύνουν την απόστασή τους από τα πολιτιστικά πράγματα.

Τέλος, δεν είναι άγνωστη και η εμπρόθετη καταστροφή μνημείων από κοινότητες, σχετιζόμενη πάλι με τοπικά πλέγματα αξιών (βλ. την περίπτωση της Μονής Ταξιαρχών στο Σαγκρί της Νάξου, Μαγνήσαλη 2013, Lekakis 2015).

• Προεικονιστική πράξη

Σχεδόν στο ίδιο επίπεδο με τις παρεμβατικές πράξεις μπορεί να εξεταστεί και ένα άλλο σύνολο πράξεων, με διαφορετική όμως υφή. Το πρότυπο της προεικονιστικής πράξης προβλέπει την άμεση δράση μέσα στο κέλυφος της τρέχουσας πραγματικότητας, με σκοπό να σχολιάσει δημιουργικά τις υπάρχουσες δομές και σταδιακά να τις ξεπεράσει. Οι νέες συμπεριφορές, οι νέοι θεσμοί ή οι νέες μορφές κοινωνικότητας που δημιουργούνται με αυτές τις δράσεις είναι ένας θύλακας του προσδοκώμενου κόσμου στο παρόν, ο οποίος μπορεί να συμπληρώνεται και να αναπτύσσεται μέχρι να γίνει πραγματικότητα (Graeber 2007, xxvi).

Φορείς της προεικονιστικής – άμεσης πράξης («direct action», Graeber 2009), η οποία γενεαλογικά συνδέεται με τις πολιτικές παρεμβάσεις του περιβαλλοντικού κινήματος και τη δράση των σωματείων στην Αμερική στις αρχές του 20^{ου} αι. που είχαν τη μορφή δράσεων ευαισθητοποίησης, διαμαρτυριών, συνελύσεων κ.ά., είναι συνήθως συλλογικοί και μη κυβερνητικοί φορείς. Με την αυθόρμητη και πολιτική δυναμική τους, οι δράσεις αυτές έχουν σκοπό να επιστήσουν την προσοχή, συχνά με δραματικό τρόπο, στην αμεσότητα των προβλημάτων, όπως η κοινωνική ανισότητα, ο δημόσιος χώρος, τα περιβαλλοντικά προβλήματα, η καταστροφή των μνημείων, δημιουργώντας ένταση και ζητώντας την προσοχή των συνομιλητών τους, για θέματα τα οποία δεν ήταν στην επικαιρότητα ως τότε⁷.

Οι δράσεις αυτές πραγματοποιούνται βέβαια πολλές φορές εκ του ασφαλούς, δηλαδή στο πλαίσιο που ορίζουν η σχετική νομοθεσία και οι καλές πρακτικές παγκοσμίως. Ακόμα και τότε όμως, στις προεικονιστικές πράξεις η συναίνεση έχει αντίθετη κατεύθυνση (η Διοίκηση συναινεί) και μάλιστα βαρύνουσα σημασία καθώς με τη δυναμική και τον ρυθμό που εργάζονται οι περισσότερες ΜΚΟ, πρόκειται ουσιαστικά για έγκριση, συγκατάθεση δηλαδή των υπεύθυνων φορέων, μετά τη λήξη του έργου.

Προς συνθετικές μορφές πράξης

Η συνειδητοποίηση της παθητικής διαδικασίας της συναίνεσης και των προβλημάτων που μπορεί να δημιουργήσει καθιστούν απαραίτητη τη συμμετοχή των σχετιζόμενων κοινοτήτων στις πράξεις επί των μνημείων, που θα έπονται διαβούλευσης και προσεκτικής επισκόπησης του τοπικού περικειμένου. Η δυναμική των ομάδων πολιτών στην Ελλάδα μετά το 2007 (Lekakis 2013) και η ανάδυση της έννοιας του «πλήθους» (Hardt & Negri 2004) ωθούν άλλωστε προς μια τέτοια εξέλιξη, χωρίς να προαπαιτείται κάποια εξειδικευμένη παιδεία.

Εκτός από τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων κοινοτήτων, ο σχεδιασμός αυτών των πράξεων νέου τύπου απαιτεί μακροπρόθεση στόχευση, προς όφελος των μνημείων και των ανθρώπων δηλαδή από τη μια την αρτιότερη προστασία του πολιτιστικού αποθέματος σε βάθος χρόνου και παράλληλα την εκπαίδευση των πολιτών για ενεργητικότερη συμμετοχή σε τέτοιες διαδικασίες.

Επιπλέον, για τη δημιουργία αυτών των πράξεων, χρειάζεται έλεγχος

της εσωτερικής συνάφειας της πράξης με το προσδοκώμενο αποτέλεσμα, κατά τη διάρκεια εκπόνησής της. Μια ξεκάθαρη δηλαδή εικόνα του παρόντος και του μέλλοντος τόπου που επιθυμούμε να φτάσουμε αλλά και προσαρμοστικότητα σχετικά με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες που θα αντιμετωπίσουμε στη διάρκεια. Αυτή η συνεχής και ολιστική προσέγγιση θα βοηθήσει στην αποδιάρθρωση όλων των παλιών σημείων αναφοράς και στη σύγκλιση των παρεμβατικών πράξεων με τις προεικονιστικές.

Σταδιακά θα συντεθεί και η αντίστοιχη θεωρία πίσω από αυτές τις πράξεις, με έμφαση στην κοινωνική αξία της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς ως χειραφετητικής δραστηριότητας, που θα δύναται να οδηγήσει στη σύνταξη νέας νομοθεσίας για την πολιτιστική πράξη. Μέσα από αυτή θα μπορέσουμε ουσιαστικά να επιδιώξουμε τη δημιουργία ενός νέου τύπου ανθρώπου με πολιτικά γνωρίσματα και δημιουργική επανοικειοποίηση των κοινών πόρων με το βλέμμα στο μέλλον και μια νέα γλώσσα στη διαχείριση των μνημείων, δεμένη με την έννοια της πράξης.

⁷ Σε αυτό το μοτίβο εντάσσεται και η δραστηριότητα της MONUMENTA και του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» με τις παρεμβατικές δράσεις και τις δράσεις ευαισθητοποίησης.

- Βασιλάκης, Ν., 2008. Ο πύργος του Χειμάρρου. Το παρόν και το μέλλον του μνημείου, στο *Ε. Γρατσία, Στ. Λεκάκης (επιμ.), Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο. Οι πολίτες μιλούν γ'αυτά*, 24-26
- Bourdieu, P., 1977. *Outline of a theory of practice*. Κέιμπριτζ
- Castañeda, Q., 2008. Introduction, στο Q. Castañeda, C. Matthews (επιμ.), *Ethnographic archaeologies: reflections on stakeholders and archaeological practices*, 1-7
- Cohen, A.P., 1989. *The symbolic construction of community*. Λονδίνο
- Graeber, D., 2007. *Αποσπάσματα μιας αναρχικής ανθρωπολογίας*. Αθήνα
- Graeber, D., 2009. *Direct action. An ethnography*. Όκλαντ
- Hamilakis, Y., Anagnostopoulos, A. (επιμ.), 2009. *Archaeological ethnographies: A special double issue of Public Archaeology*. Λονδίνο
- Hardt, M., Negri, A. 2004. *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. Νέα Υόρκη
- Hardt, M., Negri, A. 2009. *Commonwealth*. Κέιμπριτζ
- La Salle, M., 2010. Community collaboration and other good intentions. *Archaeologies* 6, 3, 401-422
- Lassman, P., Speirs, R., 1994. *Weber: Political writings*. Κέιμπριτζ
- Lekakis, S., 2012. Distancing and Rapproching: Local Communities & Monuments in the Aegean Sea. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 15, 1, 76-93
- Λεκάκης Σ., 2013. *Κοινωνικές και οικονομικές οπτικές της πολιτιστικής κληρονομιάς: Η διαχείριση σε τοπικό επίπεδο. Η περίπτωση του Αιγαίου και της νήσου Νάξου*. Αδημοσίευτη διδακτορική εργασία – Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Lekakis, S., 2015. "To the splendour of our Byzantine heritage". Managing Orthodox churches in the island of Naxos, στο *J.Crow, D.Hill (επιμ.), Naxos and the Byzantine Aegean. Proceedings of the Conference held in Chora, Naxos 12-13.04.14*. (υπό έκδοση)
- Μαγνήσαλη, Μ., 2013. Η Μονή των Ταξιαρχών στο Σαγκρί Νάξου, στο *Χ.Μπούρας, Σ.Μαμαλούκος, Σ.Γκιόκη (επιμ.), Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την άλωση 7*, 103-108
- Merriman, N. (επιμ.), 2004. *Public Archaeology*. Λονδίνο
- Moser, S., 2003. Transforming archaeology through practice: Strategies for collaborative archaeology and the Community Archaeology Project at Quseir, Egypt, στο *A. K. Brown, L. Peers (επιμ.), Museums and source communities: A Routledge Reader*, 208-226
- Sbert, J.M., 2010. Progress, στο *W.Sachs (επιμ.), The development dictionary; A guide to knowledge as power*, 212-227
- ΥΠΠΟ, 1987. *Έργο και Λειτουργία μιας Υπηρεσίας για την Προστασία των Μνημείων Σήμερα: Πρακτικά Εκτάκτου Συνεδρίου Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων για τον Οργανισμό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, 9-13/03/1984*. Αθήνα
- Zimmerman, L., Singleton, C., Welch, J., 2010. Activism and creating a translational archaeology of homelessness. *World Archaeology* 42, 3, 443-454

ΝΑΞΟΣ: Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΕΙΡΗΝΗ ΛΕΓΑΚΗ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΑ΄ ΕΠΚΑ

Σήμερα, την εποχή της ραγδαίας οικοδομικής ανάπτυξης και των μεγάλων Δημοσίων Έργων, ο ρόλος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας ξεπερνά αυτόν της απλής προστασίας των αρχαιοτήτων έχοντας αποκτήσει πιο σύνθετο περιεχόμενο, καθώς πέρα από την ιστορική, ιδεολογική, παιδευτική και αισθητική, έχουν αναδειχθεί η κοινωνική και οικονομική σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στο πλαίσιο αυτό, η ΚΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κυκλάδων και Σάμου (ΚΑ΄ ΕΠΚΑ) έχει πράξει και εξακολουθεί να πράττει τα εξής για τα μνημεία της Νάξου:

Καταρχάς, έργο της ΚΑ΄ ΕΠΚΑ είναι τα δύο αρχαιολογικά μουσεία, στη Χώρα και την Απείρανθο. Το Μουσείο της Χώρας (εικ.3) περιλαμβάνει την πληρέστερη αρχαιολογική συλλογή των Κυκλάδων. Το περιεχόμενό του χρονολογείται από την ύστερη νεολιθική εποχή έως και τον 7^ο αι. μ.Χ. και προέρχεται από τη Νάξο και τις Μικρές Κυκλάδες (Σχοινούσα, Δονούσα, Κουφονήσια, Ηρακλεία). Ιδιαίτερα σημαντική είναι η πρωτοκυκλαδική συλλογή με σπάνιους τύπους μαρμάρινων ειδωλίων και αγγείων. Εισαγωγές από την ηπειρωτική Ελλάδα, το Ανατολικό Αιγαίο και την Κύπρο συνθέτουν μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εικόνα της μυκηναϊκής εποχής. Περίφημα είναι τα ευρήματα των γεωμετρικών χρόνων από τη Νάξο και τη Δονούσα, ενώ η αρχαϊκή συλλογή αντανakλά με σαφήνεια την εποχή κατά την οποία η Νάξος διαδραμάτιζε πρωτεύοντα ρόλο στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής και της μεγάλης γλυπτικής. Οι κλασικοί και οι ελληνιστικοί χρόνοι αντιπροσωπεύονται από χαρακτηριστικά δείγματα κεραμικής και πήλινων ειδωλίων, ενώ από τη ρωμαϊκή εποχή ξεχωρίζουν, μεταξύ άλλων, τα πολυάριθμα υάλινα αγγεία.

Η τωρινή έκθεση του Μουσείου οργανώθηκε από τον αείμνηστο Νικόλαο Ζαφειρόπουλο και την επίτιμη Έφορο Αρχαιοτήτων Φωτεινή Ζαφειροπούλου. Το ξεκίνημά της ανάγεται στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και η οργάνωση συνεχίστηκε κατά διαστήματα μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, σε συνθήκες πραγματικά ηρωικές, με πολλές δυσκολίες και με λίγα μέσα. Το 2006 εγκρίθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού πρόταση επανέκθεσης, η οποία θα υλοποιηθεί όταν το έργο ενταχθεί σε κάποιο χρηματοδοτικό πρόγραμμα. Παράλληλα εξετάζεται η δυνατότητα δημιουργίας και νέου εκθεσιακού χώρου

(εικ. 3) Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Χώρας

σε κάποιο άλλο κτήριο στη Χώρα, προκειμένου να παρουσιαστούν στο κοινό και τα νέα ευρήματα που έχουν στο μεταξύ έρθει και συνεχίζουν να έρχονται στο φως με τις έρευνες της ΚΑ΄ ΕΠΚΑ, σε όλο το νησί.

Η Αρχαιολογική Συλλογή, ή «το Μουσείο» της Απείρανθου (εικ.4), ιδρύθηκε και αυτό στη δεκαετία του 1960 από τον Νικόλαο και τη Φωτεινή Ζαφειροπούλου, χάρη στον ζήλο και τις προσπάθειες ενός σπουδαίου Απεραθίτη φιλάρχαιου, του μαθηματικού Μιχάλη Μπαρδάνη. Η έκθεση, που αποτελείται κατά κύριο λόγο από δωρεές και παραδόσεις των κατοίκων κυρίως της ανατολικής Νάξου περιλαμβάνει σπουδαία εκθέματα της Πρωτοκυκλαδικής περιόδου, από τα οποία ξεχωρίζουν τα πήλινα αγγεία διαφόρων τύπων, τα μαρμάρινα ειδώλια και σκεύη, καθώς και οι μοναδικές πλάκες από την «Κορφή τ' Αρωνιού» με τις επίκρουστες παραστάσεις. Η συλλογή του Μουσείου, που πληθαίνει συν τω χρόνω, είναι από τις σημαντικότερες του είδους της και περιλαμβάνει ευρήματα και των ιστορικών χρόνων. Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες για τη μεταστέγασή της σε κάποιο άλλο κτήριο, πάλι στην Απείρανθο, το οποίο θα είναι πιο ευρύχωρο και σύγχρονο και θα παρέχει τη δυνατότητα για παρουσίαση του υλικού με βάση τις σύγχρονες μουσειακές αντιλήψεις. Η συνδρομή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στον τομέα αυτόν θα μπορούσε να είναι πολύτιμη.

(εικ. 4) Η Αρχαιολογική Συλλογή της Απείρανθου

Εκτός από τα δύο παραπάνω Μουσεία, στη Νάξο λειτουργούν δύο ακόμη Συλλογές, στους αρχαιολογικούς χώρους του Σαγκρίου και των Υρίων, οι οποίες αποτελούν έργο του Πανεπιστημίου Αθηνών, η συντήρηση όμως, και η διαχείριση τους υπάγεται στην ΚΑ΄ ΕΠΚΑ. Επίσης, το επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης, στη Χώρα, είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιας συνεργασίας (σε επίπεδο ανασκαφής, τεκμηρίωσης, συντήρησης και τελικής ανάδειξης των αρχαίων) της ΚΑ΄ ΕΠΚΑ με την Αρχαιολογική Εταιρεία, ενώ η διαμόρφωσή του στη σημερινή του μορφή προέκυψε από προγραμματική σύμβαση της ΚΑ΄ ΕΠΚΑ και του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων

του ΥΠΠΟ με τον Δήμο Νάξου.

Ολοκληρωμένη προστασία των μνημείων δεν νοείται χωρίς τη χρήση και ένταξή τους στην κοινωνία. Το χαρακτηριστικότερο, ίσως, παράδειγμα μνημείου που έχει πλήρως ενσωματωθεί στην καθημερινότητα των πολιτών, είναι η «Πορτάρα», δηλαδή τα κατάλοιπα του ναού του Απόλλωνος Δηλίου, σήμα κατατεθέν του νησιού. Ο χώρος αποτελεί σημείο συνάντησης και συναναστροφής ντόπιων, Χωραϊτών και άλλων Ναξιωτών, αλλά και επισκεπτών. Για την οργάνωσή του σε επισκέψιμο χώρο έχει εκπονηθεί από την ΚΑ΄ ΕΠΚΑ μελέτη, η οποία προβλέπει τη δημιουργία μονοπατιών, την κατασκευή φυλακείου και ενημερωτικού σταθμού. Αντίστοιχο σχέδιο, το οποίο έχει εκπονηθεί από τον Δήμο Νάξου και έχει εγκριθεί από το ΥΠΠΟ, υπάρχει για την περιοχή της Γρόττας και των Απλωμάτων, που θα διαμορφωθεί σε μεγάλο αρχαιολογικό πάρκο και κέντρο πολιτιστικών δραστηριοτήτων μέσα στον πυρήνα της σύγχρονης πόλης. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι τα μνημεία και το περιβάλλον τους οφείλουν να είναι και κέντρα επιμόρφωσης. Η αξιοποίησή τους σε πολιτιστικές δραστηριότητες αποτελεί ίσως το προσφορότερο μέσον για την προστασία τους. Ο αρχαιολογικός χώρος των Υρίων παραχωρείται σε σταθερή βάση για τη διοργάνωση παραστάσεων, μουσικών και θεατρικών, και πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Εκτός όμως από τους παραπάνω χώρους, υπάρχει και πλήθος άλλων θέσεων με εξαιρετική αρχαιολογική σημασία, όπως το Τσικαλαριό, ο Πάνορμος, ο Απόλλωνας, το Καμινάκι, η Στελίδα, το λατομείο των Κατζηλιέρηδων στην Πλάκα, ο Τσικνιάς κ.ά., για την προστασία των οποίων μοχθεί σε καθημερινή βάση η Εφορεία μας. Και τούτο, διότι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνδέεται αναπόσπαστα με την έννοια του χώρου. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι πέραν του μεμονωμένου μνημείου, ιδιαίτερη σημασία έχει και το άμεσο ή ευρύτερο περιβάλλον του, με το οποίο συντίθεται σε ιστορική, πολιτιστική και αισθητική ενότητα. Στο πλαίσιο της προστασίας των μνημείων σε χωρικό επίπεδο, η Υπηρεσία μεριμνά ώστε να μη γίνονται οικοδομές και να μη διενεργούνται έργα ή εργασίες που ενδέχεται να προκαλέσουν φθορές, άμεσες (δηλαδή καταστροφή) ή έμμεσες (δηλαδή αισθητική βλάβη), στις αρχαιότητες της περιοχής ή στον περίγυρό τους.

Η πλειονότητα των θέσεων που προαναφέρθηκαν ενδεικτικά και προστατεύονται με βάση τον Αρχαιολογικό Νόμο έχουν εντοπιστεί από την Υπηρεσία στο πλαίσιο αυτοψιών -ενόψει οικοδομικών ή άλλων εργασιών- και έχουν αποκαλυφθεί ύστερα από δοκιμαστικές ανασκαφές, δηλαδή ανασκαφές που πραγματοποιούνται ύστερα από οικοδομικά αιτήματα ή πριν από την πραγματοποίηση άλλων έργων, ιδιωτικού ή δημόσιου χαρακτήρα, ή σωστικές ανασκαφές, δηλαδή ανασκαφές για λόγους διάσωσης/προστασίας αρχαίων από παράνομες δραστηριότητες.

Στο πλαίσιο των δοκιμαστικών ανασκαφών που γίνονται από την ΚΑ΄ ΕΠΚΑ έχουν έρθει στο φως, την τελευταία τριετία, στη Χώρα της Νάξου τα εξής:

Περιοχή Άγιου Μηνά: Κιβωτιόσημος τάφος των υστεροελληνιστικών χρόνων, πιθανώς αθλητή, με πλήθος κτερισμάτων, όπως χρυσά φύλλα και δακτυλίδια, χάλκινες στλεγγίδες (δηλαδή εργαλεία καθαρισμού του σώματος μετά από αθλητικές δραστηριότητες στην παλαίστρα), μαρμάρινα αγγεία και σκεύη, χάλκινο κάτοπτρο, μαρμάρινα σταθμιά, γυάλινα και αλαβάστρινα αγγεία, κ.ά. (εικ.5). Σε πολύ μικρή απόσταση έχει αποκαλυφθεί κτιστός παιδικός τάφος ή κενοτάφιο με φύλλα χρυσού στο εσωτερικό του, προερχόμενα πιθανότατα από στεφάνι (εικ.5). Στο ίδιο οικόπεδο έχει ανασκαφεί τμήμα μεγάλου πολύχρωρου συγκροτήματος, άγνωστης προς το παρόν έκτασης (διότι συνεχίζεται σε όμορο ακίνητο) και χρήσης,

με πλακόστρωτο χώρο, η είσοδος στον οποίο γινόταν μέσω κλίμακας (εικ.5).

Περιοχή Γρόττας: Τμήμα κτηρίου με πολλές χρονολογικές φάσεις. Στον αύλειο χώρο του βρέθηκαν δύο πηγάδια, από τα οποία ανασύρθηκαν μαρμάρινα γλυπτά. Η επίχωση του οικοπέδου ήταν διαταραγμένη και μας έδωσε κεραμική που χρονολογείται από τους προϊστορικούς έως και τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους.

(εικ. 5) Σταθερά και κινητά ευρήματα από την ανασκαφή στην περιοχή του Αγίου Μηνά

Στον Πλίθο: Τμήμα της ρωμαϊκής συνοικίας (δρόμος και αγωγός) και σε χαμηλότερο επίπεδο λαξεύματα και κτηριακά κατάλοιπα που ανάγονται στους υστερογεωμετρικούς-πρώιμους αρχαίους χρόνους. Αυτή την περίοδο δε, σε γειτονικό οικόπεδο, διεξάγεται ανασκαφή, η οποία φέρνει στο φως, κάτω από ερείπια ρωμαϊκών κτισμάτων, τμήμα του πλούσιου βόρειου γεωμετρικού νεκροταφείου (ενταφιασμοί, καύσεις, εγχυτρισμοί) με πλήθος κτερισμάτων, κάποια από τα οποία υποδηλώνουν επαφές με το Άργος και την Πελοπόννησο γενικότερα.

Εκτός από τις παραπάνω ανασκαφές στη ναξιακή Χώρα, που ενδεικτικά παρουσιάστηκαν, η Υπηρεσία μας διενεργεί έρευνες και στα γύρω μικρά νησιά. Επί παραδείγματι, στο Κουφονήσι βρίσκεται σε εξέλιξη ανασκαφή υστερορωμαϊκής συνοικίας και έχουν επίσης ερευνηθεί τμήμα πρωτοκυκλαδικού νεκροταφείου και κατάλοιπα πρωτοκυκλαδικού οικισμού.

Από τις σωστικές ανασκαφές της ΚΑ΄ ΕΠΚΑ, ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει σε αυτή του Γαλανάδου, καθώς έφερε στο φως τμήμα πρωτοκυκλαδικού νεκροταφείου, ευρισκόμενου σε πολύ μικρή απόσταση από σύγχρονό του οικισμό, κατάλοιπα του οποίου εντοπίστηκαν με επιφανειακή έρευνα και αναμένεται να

ανασκαφούν εν ευθέτω χρόνω. Ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα, μολονότι βρέθηκε εν μέρει κατεστραμμένος, είναι ένας τάφος, που ανήκει στους χαρακτηριστικούς κυκλαδικούς κιβωτιόσχημους (εικ.6). Ο τάφος περιείχε, σε ειδικά διαμορφωμένη κοιλότητα στο δάπεδό του, οστά που κατά πάσα πιθανότητα προέρχονται από δύο νεκρούς. Δηλαδή πρόκειται για μία διπλή ταφή, μάλλον δευτερογενή, σε έναν τάφο που εξαρχής κατασκευάστηκε ως οστεοφυλάκιο ή σε κάποια φάση της «ζωής» του χρησιμοποιήθηκε ως τέτοιο. Το μοναδικό κτέρισμα του τάφου ήταν μία ραμφόστομη πρόχους (εικ.6), η οποία παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον για δύο λόγους: Πρώτον, διότι η μορφή της συνδυάζει ανατολικά (μικρασιατικά) και κυκλαδικά χαρακτηριστικά σε έναν καινοφανή συγκερασμό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός αγγείου, το οποίο, ενώ έχει ομοιότητες ως προς τα επιμέρους στοιχεία του με ανατολικά και αιγαιακά δείγματα, ακριβές παράλληλό του δεν μαρτυρείται. Δεύτερον διότι τοποθετείται χρονολογικά στη «φάση Καστριού», δηλαδή στη μεταβατική φάση Πρωτοκυκλαδική II-III ή σε απόλυτους αριθμούς στο 2500-2250/2200 π.Χ., δηλαδή αποτελεί το υλικό τεκμήριο μίας εποχής που δεν εμφανίζεται συχνά στις Κυκλάδες, ενώ στη Νάξο αντιπροσωπεύεται, με βεβαιότητα έως σήμερα, σε δύο μόλις θέσεις, στον Πάνορμο και στο σπήλαιο του Ζα.

(εικ. 6) Κιβωτιόσχημοι τάφοι και η πρόχους από το πρωτοκυκλαδικό νεκροταφείο του Γαλανάδου

Πέραν από τις ανασκαφές, πολλές είναι και οι επιφανειακές έρευνες που διενεργεί η Υπηρεσία. Από τις έρευνες αυτές έχουν εντοπιστεί και χαρτογραφηθεί με τη χρήση GPS αρκετές ακόμη θέσεις (οικισμών, νεκροταφείων, λατομείων) σε όλη την έκταση του νησιού. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η τοποθέτηση επί χάρτου των αρχαίων θέσεων και των μνημείων, καθώς και η λεπτομερής καταγραφή και αρχειοθέτηση των κινητών ευρημάτων σε ηλεκτρονικούς καταλόγους και εν γένει η τεκμηρίωσή τους (σχεδιαστική, φωτογραφική κ.λπ.), αποτελεί μορφή προστασίας, η οποία είναι χρονοβόρα, επίπονη, και φυσικά «αθόρυβη» (δεν προβάλλεται στο ευρύ κοινό), πλην όμως εξαιρετικά σημαντική, διότι κατ' ουσίαν θέτει τις βάσεις όχι μόνον για την ασφάλεια, αλλά και για τη μελλοντική αξιοποίηση των ευρημάτων (δημοσίευση, έκθεση κ.λπ.).

Ο κατάλογος των θέσεων που περιμένουν να ερευνηθούν είναι μακρύς και είναι σίγουρο ότι η Νάξος μας επιφυλάσσει πολλά σπουδαία ευρήματα. Το επιστημονικό έργο της ΚΑ' ΕΠΚΑ που συντελείται συνεχώς και αθόρυβα όλα αυτά τα χρόνια, παράλληλα με τις ενέργειες για την προστασία και τη διαχείριση της ναξιακής αρχαιολογικής κληρονομιάς, είναι πλούσιο και η παρουσίασή του θα αποτελέσει σύντομα αντικείμενο ειδικής ημερίδας, προκειμένου να ενημερωθούν οι πολίτες.

Σε σχέση, πάντως, με τις ανασκαφές, ένα θέμα που θα θέλαμε ακροθιγώς να θίξουμε αυτό της τύχης των οικοπέδων που «κρύβουν» αρχαία. Το εν λόγω θέμα συνδέεται με ένα από τα βασικά προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει και οφείλει να ξεπεράσει η Αρχαιολογική Υπηρεσία, δηλαδή με τη δυσπιστία των πολιτών απέναντί της. Η δυσπιστία αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε έναν παράγοντα για τον οποίο έχει δεχθεί επικρίσεις η Υπηρεσία, δηλαδή με την ταύτιση, πολλές φορές, της προστασίας των αρχαίων μόνον με απαγορεύσεις και περιορισμούς. Με όσα θα αναπτυχθούν παρακάτω, ελπίζουμε να συμβάλλουμε στην αλλαγή αυτής της αντίληψης.

Όσον αφορά στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, μέλημα της Υπηρεσίας είναι καταρχήν η διάσωση όχι μόνο των ορατών, αλλά και αυτών που ενδεχομένως δεν έχουν έρθει ακόμη στο φως. Για τον λόγο αυτό ασκείται προληπτικός αρχαιολογικός έλεγχος (αυτοψίες, δοκιμαστικές τομές, παρακολούθηση εκσκαφών κ.λπ.) πριν και κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε εκσκαφικής εργασίας. Παρά τις δυσκολίες, λόγω έλλειψης προσωπικού, ο έλεγχος αυτός γίνεται σε εύλογο χρονικό διάστημα χωρίς να ταλαιπωρεί τους πολίτες. Χάρη δε σε αυτόν τον έλεγχο, έχουν αποκαλυφθεί σημαντικές αρχαιότητες, όπως αναφέραμε παραπάνω, και μέσω αυτών έχουν αντληθεί σημαντικά στοιχεία για την ανασύσταση του παρελθόντος του τόπου.

Σε περίπτωση εύρεσης αρχαίων δύο είναι τα βασικά προβλήματα που προκύπτουν. Το πρώτο είναι η συχνά μακροχρόνια αναμονή των πολιτών προκειμένου να διενεργηθεί ανασκαφή, λόγω της υποστελέχωσης της Υπηρεσίας σε ανθρώπινο δυναμικό. Στην περίπτωση αυτή, ο Νόμος δίνει τη δυνατότητα στους ιδιώτες να χρηματοδοτήσουν οι ίδιοι την ανασκαφή προκειμένου αυτή να διενεργηθεί εκτός σειράς προτεραιότητας. Το δεύτερο πρόβλημα είναι η δυνατότητα ή μη οικοδόμησης μετά την ανασκαφή. Πρέπει να υπογραμμίσουμε στο σημείο αυτό ότι η πολιτική της Υπηρεσίας, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, στοχεύει στη συναίνεση των πολιτών. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε φορά προσπαθεί να βρει λύσεις που να συνδυάζουν τη διατήρηση των αρχαίων (είτε με κατάχωση είτε ως ορατών και επισκέψιμων-π.χ. σε πιλοτή, σε υπαίθριο χώρο) με παράλληλη οικοδόμηση. Συνεπώς, η λύση της απαλλοτρίωσης εξετάζεται μόνον ως το τελευταίο εναλλακτικό σενάριο και εφόσον αποκλειστεί κάθε άλλη δυνατότητα.

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν προσβάλλει το ιδιωτικό συμφέρον. Αντιθέτως, ο νόμος ενθαρρύνει τους πολίτες για την προστασία των αρχαίων με οικονομικά κίνητρα, όπως η χορήγηση αμοιβής για την υπόδειξη αρχαίων, κινητών ή ακίνητων, σε κάποιο κτήμα ή για την παράδοση αρχαίων που τυχόν έχουν στην κατοχή τους. Η αμοιβή χορηγείται μετά την υποβολή γραπτής δήλωσης από τον ενδιαφερόμενο και το ύψος της καθορίζεται με βάση την αξία των αρχαίων. Επίσης, στην περίπτωση που κάποιος επιθυμεί να διατηρήσει στην κατοχή του αντικείμενα αρχαιολογικής αξίας, μπορεί να λάβει αυτό το δικαίωμα υπό ορισμένες προϋποθέσεις, κατόπιν σχετικής αίτησής του. Για όσα αντικείμενα δεν λάβει το δικαίωμα κατοχής, διότι η Υπηρεσία κρίνει ότι θα πρέπει να μεταφερθούν σε κάποιο Μουσείο, αποζημιώνεται.

Με τους παραπάνω τρόπους εξασφαλίζεται η ουσιαστική συμβολή των πολιτών στην προστασία των μνημείων και ενθαρρύνεται η ενεργητική συμμετοχή τους προς αυτήν την κατεύθυνση. Άλλωστε, η πολιτιστική κληρονομιά -τα μνημεία- υπό την τριπλή έννοια που έχει, δηλαδή ως στοιχείο διαμόρφωσης της ιστορικής μνήμης και των συλλογικών ταυτοτήτων, ως συνιστώσα του ευ ζην κάθε πολίτη και ως διαχρονικός παράγοντας εμπλουτισμού της ζωής του ανθρώπου, αποτελεί αγαθό, την εξασφάλιση του οποίου οφείλουμε να πράξουμε όλοι από κοινού, κράτος και ιδιώτες, χωρίς καχυποψία.

Για τον λόγο αυτό, εκδηλώσεις όπως η σημερινή, μας επιτρέπουν να ατενίζουμε με αισιοδοξία το μέλλον και να ελπίζουμε ότι με τη συμπαράσταση όλων των Ναξιωτών, η ΚΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων θα μπορέσει να κάνει ακόμη πιο σημαντικά βήματα στον τομέα της προστασίας και της ανάδειξης του αρχαιολογικού πλούτου του νησιού.

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ 2^{ης} ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΝΑΞΟ

ΑΣΗΜΙΝΑ ΚΑΡΔΑΣΗ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ 2^{ΗΣ} ΕΒΑ 8

Η 2^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων είναι μία περιφερειακή Υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού, με πεδίο ευθύνης την περιοχή των Κυκλάδων. Ασχολείται με την προστασία και την ανάδειξη των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων, καθώς και με την παρακολούθηση οικοδομικών εργασιών των προστατευόμενων οικισμών του νησιωτικού συμπλέγματος. Η προϊσταμένη της Εφορείας, η κυρία Αικατερίνη Δελαπόρτα, μου ανέθεσε να σας μεταφέρω τους χαιρετισμούς της. Για υπηρεσιακούς λόγους δεν μπορεί να είναι σήμερα μαζί μας.

Η Νάξος έχει μία ξεχωριστή θέση στις Κυκλάδες, λόγω του μεγάλου αριθμού των μνημείων που διαθέτει. Η Υπηρεσία μας, για να ανταποκριθεί στις ανάγκες συντήρησης των μνημείων του νησιού, έχει δημιουργήσει το μοναδικό στελεχωμένο γραφείο που διαθέτει στις Κυκλάδες. Το γραφείο στεγάζεται στο Κάστρο της Χώρας Νάξου, στον Πύργο Γλέζου. Ψυχή του είναι ο αρχαιοφύλακας κύριος Αντώνης Κεράς, ο οποίος είναι ένας σύγχρονος Δούκας της Νάξου που έχει δώσει όλη του τη ζωή για τη σωτηρία των μνημείων του νησιού. Στον Πύργο Γλέζου λειτουργεί έκθεση μεταβυζαντινής γλυπτικής, την οποία επισκέπτεται μεγάλος αριθμός τουριστών κυρίως τη θερινή περίοδο. Υψηλή επισκεψιμότητα παρατηρείται επίσης στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου του Διασορίτη (εικ.7), την Παναγία τη Δαμιώτισσα, τον Άγιο Ιωάννη το Θεολόγο στο Κεραμί και τους Αγίους Αποστόλους. Τα μνημεία αυτά είναι επισκέψιμα χάρη στο προσωπικό που έχει προσληφθεί στην Υπηρεσία με το πρόγραμμα Stage και λειτουργούν καθημερινά.

(εικ. 7) Ο Άγιος Γεώργιος ο Διασορίτης στο Χαλκί (πηγή: MONUMENTA)

Η Εφορεία σε συνεργασία με τον Δήμο Δρυμαλίας επεξεργάζεται ένα πρόγραμμα το οποίο έχει τίτλο: «Βυζαντινό Πάρκο Κεντρικής Νάξου» και περιλαμβάνει την αξιοποίηση και αξιολόγηση των περιπατητικών διαδρομών των βυζαντινών εκκλησιών που βρίσκονται στην περιφέρεια του Δήμου Δρυμαλίας. Το πρόγραμμα εντάσσεται στο πλαίσιο της δημιουργίας υποδομών για την ενίσχυση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο περιπατητικός, ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός. Εδώ θέλω να ευχαριστήσουμε και την κυρία Χριστίνα Ευθυμιάτου, συνεργάτη του Δήμου, για την ευαισθησία και την αγάπη με την οποία αντιμετωπίζει την ανάδειξη των βυζαντινών μνημείων της περιοχής, καθώς και τη βοήθεια και τη συνεργασία που παρέχει στην Υπηρεσία μας για την οριστική διαμόρφωση της τελικής πρότασης ανάδειξης των μνημείων του Δήμου, που περιλαμβάνονται σε αυτό το πρόγραμμα.

Ως προς τις ενέργειες που κάνει η Εφορεία για την προστασία των μνημείων των Κυκλάδων και ειδικότερα της Νάξου, έχω να σας πληροφορήσω για τις προτάσεις που έχει καταθέσει η Υπηρεσία έργων για να ενταχθούν στο πρόγραμμα ΕΣΠΑ. Ένα από τα προγράμματα αυτά είναι η χαρτογράφηση, η προβολή και ανάδειξη των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων της Νάξου, της Αμοργού και της Άνδρου. Η δράση αυτή συνδέεται άμεσα με το πρόγραμμα του Δήμου για το «Βυζαντινό Πάρκο Κεντρικής Νάξου», καθώς περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός γεωγραφικού συστήματος πληροφοριών με πιλοτικό χαρακτήρα για τα τρία αυτά νησιά, τα οποία είναι τα πιο πλούσια σε μνημεία στις Κυκλάδες. Για τη Νάξο τώρα, η Εφορεία έχει προτείνει για ένταξη στο ΕΣΠΑ τα παρακάτω έργα: Συντήρηση των τοιχογραφιών του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου στο Σαγκρί, του Ιερού Ναού Προφήτη Ηλία στη Ποταμιά και του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου στην Κάτω Ποταμιά. Στερεωτικές εργασίες και διαμόρφωση περιβάλλοντα χώρου στους ναούς Παναγίας Ορφανής στο Σαγκρί και του Ταξιάρχη στα Μονοίτσια, προστασία και ανάδειξη της Παναγίας Αρχατού (εικ.8), στερέωση και αποκατάσταση του ναού και συντήρησης των τοιχογραφιών της Αγίας Κυριακής Απειράνθου (εικ.9), αποκατάσταση του κτηριακού συγκροτήματος του Πύργου Γλέζου και του κτηρίου της Αεροπορίας για να μετατραπούν σε βυζαντινό μουσείο.

(εικ. 8) Η Παναγία Αρχατού (πηγή: MONUMENTA)

(εικ. 9) Η Αγία Κυριακή στην Καλλονή Απειράνθου (πηγή: MONUMENTA)

Η Εφορεία κάθε χρόνο με τη συνδρομή του έκτακτου εργατοτεχνικού προσωπικού πραγματοποιεί άμεσες στερεωτικές εργασίες στα μνημεία, καθαρισμούς των ναών από τη βλάστηση και συντήρηση μονοπατιών. Δείχνω κάποιες φωτογραφίες ενδεικτικά από τις εργασίες που έχουν πραγματοποιηθεί φέτος στον Άγιο Ιωάννη και την Παναγία την Αυλωνίτσα στο Σαγκρί, καθώς και στη Μεταμόρφωση του Σωτήρα. Βλέπετε πριν και μετά τον καθαρισμό τις εργασίες. Διακρίνονται τα περίφημα συρματοπλέγματα που περιβάλλουν τα μνημεία, ο ναός της Παναγίας Αρχατού, ένα μονοπάτι που οδηγεί στον Άγιο Ισίδωρο, μονοπάτια που οδηγούν στον Άγιο Γεώργιο και στη Παναγία. Επίσης σας δείχνω μερικές χαρακτηριστικές φωτογραφίες από το μοναστηριακό συγκρότημα του Φωτοδότη στο Δανακό (εικ.10). Οι εργασίες αποκατάστασης στο μνημείο πραγματοποιήθηκαν από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων με την εποπτεία της Υπηρεσίας μας.

(εικ. 10) Η Μονή Φωτοδότη στον Δανακό (πηγή: MONUMENTA)

Η 2^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων επιθυμεί τη συνεργασία με την τοπική κοινωνία και τους τοπικούς φορείς για τη συντήρηση των μνημείων προκειμένου αυτά να είναι προσβάσιμα στους κατοίκους της περιοχής. Το επιστημονικό προσωπικό της Εφορείας -αν και ολιγάριθμο- είναι πάντοτε στη διάθεση των πολιτών για να συμβάλλει με την επιστημονική γνώση και την εμπειρία στη διατύπωση τεκμηριωμένων προτάσεων αποκατάστασης των μνημείων. Θέλουμε να επισημάνουμε ότι η αποκατάσταση των μνημείων πρέπει να γίνεται πάντοτε μετά από μελέτη και τεκμηριωμένες προτάσεις που θα ακολουθούν τις διεθνείς συμβάσεις και τα οριζόμενα στην αρχαιολογική νομοθεσία. Στόχος τόσο της Υπηρεσίας όσο και των φορέων που υποβάλλουν μελέτες, θα πρέπει να είναι η διατήρηση της ιστορικότητας και της αυθεντικότητας των μνημείων, με χρήση συμβατών υλικών εφαρμογής και με μεθόδους που κατά το δυνατό θα ακολουθούν τις τεχνικές των παλιών μαστόρων. Η πράξη έχει δείξει ότι πάρα πολλές φορές η φθορά ενός κτηρίου από τον χρόνο είναι λιγότερη από τις καταστροφικές επεμβάσεις που έχουν γίνει βεβιασμένα και χωρίς μελέτη.

Τελειώνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω το προσωπικό της Εφορείας που εργάζεται στη Νάξο, τον κύριο Κερά, τον κύριο Βερούκοκκο για την πολύτιμη προσφορά στο έργο της Εφορείας και να ευχαριστήσω τη συνάδελφο αρχαιολόγο κυρία Λίνα Δεσποτίδου, η οποία βοήθησε πάρα πολύ στο να οργανώσουμε την αποψινή παρουσίαση.

ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ, ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Πριν αναφερθώ στη δραστηριότητα του Πανεπιστημίου Αθηνών για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων της Νάξου θα ήθελα εισαγωγικά να αναφερθώ στη θεωρητική θέση που προσδιορίζει τη δραστηριότητα αυτή.

Στο βασικό ερώτημα του ειδικού, αλλά και της σύγχρονης κοινωνίας, «τι πράττουμε για τα μνημεία;» θα μπορούσε κανείς να λάβει θέση σχετικά με τις βασικές μέχρι και σήμερα, αν και με διαφορετική πλέον ένταση, στάσεις που τα αφορούν: 1) Πολλά μνημεία ακόμη και σήμερα, δεν απολαύουν καμιάς φροντίδας είτε από την πολιτεία είτε από το κοινό, όπως η εξοχική κατοικία Ιησουιτών στα Καλαμίτσια από το τέλος 17^{ου} αι. (εικ.11). 2) Εφαρμόζουμε μόνο την παθητική προστασία των μνημείων, που ισοδυναμεί με τη φύλαξή τους έναντι ανθρωπίνων ζημιογόνων ενεργειών, και την κατά το δυνατόν προστασία και συντήρησή τους έναντι των καιρικών φαινομένων. 3) Τα μνημεία χρειάζονται ενεργητική προστασία, αυτό που αποκαλούμε ανάδειξη, δηλαδή συντήρηση, αποκατάσταση στο επιτρεπτό από την επιστήμη όριο και απόδοση στο ευρύ κοινό με τη σχετική ενημέρωση, έτσι ώστε αυτό να οικειώνεται τις αξίες που αντιπροσωπεύουν και να γίνεται το ίδιο προστάτης του.

(εικ. 11) Το Παλάτι των Ιησουιτών

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών ενεργοποιήθηκε για την έρευνα, μελέτη και ανάδειξη των μνημείων της Νάξου από το 1982 και εξής. Εξαρχής προσανατολίστηκε και στη συνέχεια εφάρμοσε συστηματικά την ενεργητική προστασία, πριν ακόμη αυτή αποτελέσει την ευρύτερα σήμερα ισχύουσα θεωρητικά και –εν μέρει– πρακτικά στάση απέναντι στα μνημεία.

Στο ιερό του Γύρουλα στην εύφορη κοιλάδα του Σαγκριού, όπου συλλατρεύθηκαν η Δήμητρα και ένας πρώιμος Απόλλων, η ανασκαφή του 1949-1951 μελετήθηκε συστηματικά, τα σχετικά καλά διατηρούμενα λείψανα του αρχαϊκού μαρμάρινου ναού αναστηλώθηκαν στο επιτρεπτό όριο, τα λείψανα των παλαιότερων φάσεων της λατρείας, αλλά και των μεταγενεστέρων μετασκευών στον χώρο συντηρήθηκαν και διαμορφώθηκαν έτσι ώστε να είναι εύκολα αναγνώσιμα από το ευρύ κοινό, που βοηθείται εκεί και από πλούσιο εποπτικό υλικό, ενώ συμπληρωματική έκθεση μακετών, τμημάτων του αρχαίου ναού και του χριστιανικού στον οποίο μετασκευάστηκε, καθώς και αναθημάτων εκτέθηκαν σε τοπικό μουσείο, που λειτουργεί διαδραστικά με τον χώρο.

Ένας άλλος σημαντικότερος για την ιστορία της Νάξου αρχαιολογικός χώρος, το Ιερό του Διονύσου στα Ύρια μέσα στην πεδιάδα του Λιβαδιού (εικ.12), εντοπίστηκε, ανασκάφηκε, μελετήθηκε και διαμορφώθηκε έτσι ώστε τα λείψανα ενός λίκνου της μνημειώδους ελληνικής αρχιτεκτονικής, φροντισμένα και καταληπτά με τη βοήθεια εποπτικού υλικού, να είναι προσιτά στη γνώση των ντόπιων και των επισκεπτών του νησιού. Επιπλέον, τα ειδικά γεωγραφικά και μνημειακά δεδομένα επέτρεψαν, ώστε στον χώρο αυτό να δημιουργηθεί η δυνατότητα οργάνωσης συγχρόνων εκδηλώσεων πολιτισμού, που λειτουργούν ήδη από ετών και καθιστούν το μνημειακό αυτό συγκρότημα πόλο που εκπέμπει διαχρονικό πολιτισμό.

(εικ. 12) Το Ιερό του Διονύσου στα Ύρια

Στην πλατεία μπροστά στη Μητρόπολη στη Χώρα (εικ.13), χαρακτηριστικά λείψανα από τις πανάρχαιες ρίζες της πόλης (το τείχος της πόλης της 2^{ης} π.Χ. χιλιετίας και το επίσημο μνημείο των τελευταίων κατοίκων αυτής της πόλης που θάφτηκαν στα ερείπια της και λατρεύθηκαν κατόπιν από τους κατοίκους της κλασικής πόλης σε έναν τύμβο που στήθηκε πάνω στους τάφους τους ως πρόγονων-οικιστών) προστατεύθηκαν επί τόπου σε υπόγειο μουσείο και διαμορφώθηκαν έτσι, που να είναι από όλους κατανοητά. Με το υπόγειο αυτό μουσείο, τον ελεύθερο χώρο που δημιούργησε από πάνω του και το ενδιαφέρον που συγκεντρώνει, αναβαθμίστηκε η ποιότητα ζωής και η σημασία της περιοχής.

(εικ. 13) Η Πλατεία της Μητρόπολης στη Χώρα

Λίγες μόνο μέρες πριν από την ανακοίνωση αυτή ολοκληρώθηκε ένα τέταρτο έργο του Πανεπιστημίου Αθηνών στη Νάξο. Το έργο αυτό αναδεικνύει την ιστορία μιας περιοχής, της οποίας οι κάτοικοι ήξεραν να αξιοποιήσουν τη γη τους, το άφθονο καλής ποιότητας νερό της, το εύφορο έδαφος των μικρών κοιλάδων της, αλλά και το μάρμαρο των πετρωδών τμημάτων της. Πρόκειται για την περιοχή των Μελάνων και του Φλεριού, όπου εκτείνονται τα αρχαία λατομεία με τα μισοτελειωμένα αγάλματα κούρων, και όπου αναβλύζουν οι πηγές, από τις οποίες οι αρχαίοι με ένα εξαιρετικής τεχνικής υδραγωγείο ύδρευσαν την πόλη τους αλλά και τα εύφορα εδάφη στην διαδρομή προς αυτήν.

Η περιοχή των λατομείων και τα αγάλματα στο Φλεριό και το Φαράγγι (εικ.14) έγιναν εύκολα προσιτά, διαμορφώθηκαν με ένταξη και των ιχνών κοπής του μαρμάρου στα βράχια, καθώς και με εποπτικό υλικό, έτσι ώστε η μοναδική σημασία του τόπου για τη γέννηση της μεγάλης ελληνικής αρχιτεκτονικής και πλαστικής να γίνεται προφανής στον καθένα.

Στην περιοχή των λατομείων αναβλύζει το καλύτερο νερό στο νησί. Ένα ταπεινό ιερό μιας θεότητας του νερού και της ευφορίας δίπλα στις πηγές έγινε κατά την

αρχαιότητα το προσκύνημα των λατόμων (εικ.15). Το ιερό ήταν γεμάτο από έργα τους, που δείχνουν με μοναδική αμεσότητα τον τρόπο της δουλειάς των ανθρώπων αυτών που, όπως είναι γνωστό ευρύτερα στην επιστήμη, πρωτοπόρησαν στην ανάπτυξη της αρχαίας μνημειώδους αρχιτεκτονικής και γλυπτικής. Και το ιερό αυτό διαμορφώθηκε με τρόπο που φανερώνει στον καθένα τη μορφή, την εξέλιξη και τη σημασία του.

Από την πηγή ξεκινούσε ένα σημαντικό τεχνικό έργο: Ένα αρχαίο υδραγωγείο, που με υπόγεια σήραγγα οδηγούσε το νερό πρώτα στην περιοχή των Καμπόνων και από εκεί, κατά μήκος του ορίου της καλλιεργήσιμης γης με διαδρομή 11 χιλιομέτρων στην πόλη της Νάξου. Σώζονται τμήματα της αρχιτεκτονικής κατασκευής, που έγινε τον 6^ο π.Χ. αιώνα με πηλοσωλήνες, με εποπτικότερο τμήμα αυτό που προστατεύθηκε και έγινε με το έργο επισκέψιμο στην τοποθεσία Λεύτερα στο δρόμο προς Κουρουνοχώρι (εικ.16). Το υδραγωγείο αυτό παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με εκείνο που έγινε την ίδια εποχή (γύρω στο 500 π.Χ.) στην Αθήνα, και που κομμάτι του εκτίθεται στο σταθμό «Ευαγγελισμός» του Μετρό.

Τον 1^ο π.Χ. αιώνα το υδραγωγείο ανανεώθηκε. Οι σωλήνες αντικαταστάθηκαν με χτιστό αυλάκι και η σήραγγα απέκτησε μια ωραία θολωτή είσοδο. Ανάλογη διαμόρφωση έγινε και στην έξοδο της σήραγγας. Και στις δύο περιοχές έγινε η απαραίτητη συντήρηση και αποκατάσταση και το θαυμάσιο αυτό τεχνικό έργο της αρχαιότητας είναι τώρα προσιτό, επισκέψιμο και με το ανάλογο εποπτικό υλικό εύκολα κατανοητό από όλους.

Πολλά τμήματα του χτιστού υδραγωγείου των ρωμαϊκών χρόνων προστατεύθηκαν, συντηρήθηκαν και διαμορφώθηκαν για επίσκεψη από το κοινό. Ένα χαρακτηριστικό τμήμα είναι αυτό που αναδείχθηκε στην περιοχή Αίμαζος/Λεύτερα, κοντά στο βουστάσιο Πιτταρά (εικ.17).

Το υδραγωγείο της εποχής της Ρωμαϊοκρατίας κατέληγε στη Χώρα, στην Τρανή Φουντάνα. Αυτό το τόσο οικείο στους Ναξιώτες κτίσμα αποδείχθηκε, όταν

(εικ. 14) Ο Κούρος των Μελάνων

(εικ. 15) Το Ιερό των Πηγών

καθαρίστηκε εσωτερικά, ότι είναι ένα γνήσιο αρχαίο μνημείο, που αρχικά ήταν μια ισόγεια, θολωτή δεξαμενή. Την αρχαία αυτή δεξαμενή συνέδεσε παλιότερα ο λαός με το χαρακτηριστικό μύθο της Νάξου, και είδε στο νερό της την πηγή που ανέβλυσε από τα δάκρυα της Αριάδνης. Πάντως ένα παραγνωρισμένο μνημείο, που αντιστάθηκε μέχρι σήμερα στον χρόνο ανέπαφο, έστω και μισοχωμένο στη

(εικ. 16) Η παρουσίαση του υδραγωγείου στα Λεύτερα

(εικ. 17) Η παρουσίαση του υδραγωγείου στην περιοχή Αίμαζος / Λεύτερα

γη, ξαναδόθηκε με το έργο μας ως σεβάσμια παρακαταθήκη στους κατοίκους του νησιού.

Δίπλα σε ένα τμήμα του υδραγωγείου που αναδείχθηκε στα Αγγίδια υπήρχαν τα λείψανα μιας εκκλησίας με πολλές φάσεις από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες (εικ.18). Το έργο μας την ερεύνησε διεξοδικά. Η έρευνα απέδειξε ότι η εκκλησία αυτή του Αγίου Στεφάνου στην αρχική της φάση, από τον 6^ο π.Χ. αιώνα, ήταν ένα μεγάλο και σημαντικό κτήριο, τα λείψανα του οποίου, καθώς και των μεταγενεστέρων φάσεών του, μπορεί κανείς σήμερα με την κατάλληλη διαμόρφωση που έγινε, να θαυμάσει.

Στους 14 χώρους παρέμβασης τοποθετήθηκαν αναλυτικές ενημερωτικές πινακίδες. Η πρόσβαση σε όλους τους χώρους έμεινε ηθελημένα ελεύθερη για το κοινό. Η εμπειρία από ανάλογη, πειραματική τότε, ρύθμιση στο ιερό του Γύρουλα

(εικ. 18) Ο Άγιος Στέφανος στα Αγγίδια

έδειξε ότι το κοινό σέβεται τους φροντισμένους χώρους και χαίρεται τη δυνατότητα να τους επισκεφθεί οποιαδήποτε στιγμή μπορεί. Τα ευρήματα από τους διάφορους χώρους του σύνθετου αυτού μνημειακού συνόλου εκτέθηκαν στο πρώην Δημοτικό Σχολείο Κουρουνοχωρίου σε μια εποπτική έκθεση που συμπληρώνει την επί τόπου επίσκεψη και πληροφορεί τον επισκέπτη για τη λειτουργία των χώρων αυτών.

Κατά την περίοδο ανάδειξης όλων αυτών των έργων επιδιώχθηκε η συνεργασία με τους τοπικούς φορείς και τους κατοίκους, ώστε να επιτευχθεί η ολοκληρωμένη προστασία των μνημείων, αυτή δηλαδή που στηρίζεται στην οικείωση των αξιών των μνημείων από το ευρύτερο κοινό, η οποία πείθει και για την παραδοχή κάποιων θυσιών για τη διατήρησή τους. Γενικά η συνεννόηση και η συνεργασία στα τέσσερα έργα της Νάξου, με τον Δήμο, την Εκκλησία και τους ιδιώτες (Αργύρης Ανεβλαβής στην Αίμαζο, Γεώργιος Ανεβλαβής στον Άγιο Στέφανο, Γεώργιος Βερούκοκκος στο ιερό των πηγών, Θαλλέλαιος Κονδύλης στην έξοδο του υδραγωγείου, Δημήτριος Κουμερτάς στον χώρο του Κέντρου επισκεπτών του έργου στο Φλεριό, Οικογένεια Λυμπερτά στα Λεύτερα, οικογένεια Μαντζουράνη στο τμήμα του υδραγωγείου στον Άγιο Θαλλέλαιο, οικογένεια Παπαδοπούλου στην είσοδο της σήραγγας του υδραγωγείου, οικογένεια Πιτταρά στην Αίμαζο) υπήρξε πολύ καλή.

Αυτά είναι όσα έχει πράξει για τα μνημεία μέχρι σήμερα το Πανεπιστήμιο Αθηνών στη Νάξο. Τώρα πρέπει όμως να τονισθεί ότι μένουν ακόμη πολλά να γίνουν. Ο πλούτος των μνημείων όλων των εποχών στο νησί είναι ιδιαίτερα μεγάλος. Αναφέρω με έμφαση εδώ τρία μνημεία που εξέχουν σε σημασία και σε αναγκαιότητα επέμβασης, δηλαδή τον Πύργο του Χειμάρρου (εικ.19) από την αρχαία εποχή, το Απάνω Κάστρο από τους μεσαιωνικούς χρόνους και το συγκρότημα των Καλαμιτσιών από τους νεότερους χρόνους. Η σημασία του καθενός είναι γνωστή και συνειδητοποιημένη από την κοινωνία της Νάξου, ώστε να μη χρειάζεται να την αναλύσω εδώ.

Η ανάγκη επεμβάσεων για τη σωτηρία και των τριών μνημείων κατά προτεραιότητα είναι επιτακτική. Πρέπει βέβαια να γίνει σαφές ότι οι επεμβάσεις αυτές απαιτούν μακρά διαδικασία (έρευνα, μελέτες, εφαρμογή) και έχουν μεγάλο κόστος. Αξίζει όμως τον κόπο κάθε προσπάθεια και ενέργεια για την έγκαιρη φροντίδα και τη διάσωση των ιστορικών αυτών θησαυρών, γιατί οι αξίες τους είναι πολύ μεγάλες για να αγνοούνται και να συνεχίσουν να υποβαθμίζονται για κάποια ακόμη χρόνια.

Ο Πύργος του Χειμάρρου έχει σημαντική ιστορική αξία: αντιπροσωπεύει ως ένα από τα σπάνια καλά σωζόμενα παραδείγματα την εποχή των μεγάλων αρχαίων αγροκτημάτων

(εικ. 19) Ο Πύργος του Χειμάρρου στο Φιλώτι

με πύργο. Παράλληλα, η καλή του διατήρηση, η οποία αναδεικνύει και την υψηλή αισθητική της μορφής και την ποιότητα της κατασκευής του, του προσθέτει και άλλες αξίες. Για μια επέμβαση σωτηρίας και ανάδειξης το μνημείο αυτό είναι σήμερα το πιο έτοιμο: Έχει ερευνηθεί και μελετηθεί επιστημονικά, και έχει προηγηθεί προεργασία και προμελέτη για την αποκατάστασή του. Το ποσόν που απαιτείται γι' αυτήν σχετικά δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλο. Επομένως, η σωτηρία του παρουσιάζει αυτή τη στιγμή την πιο αισιόδοξη προοπτική.

Το Απάνω Κάστρο χαρακτηρίζεται κυρίως για την ιστορική του αξία. Είναι ένα από τα μνημεία που παρέχουν μια γνήσια εικόνα κατασκευών που διαδραμάτισαν κύριο ρόλο κατά τη μεσαιωνική περίοδο της ιστορίας του νησιού και η κατάσταση διατήρησής του –που χειροτερεύει ραγδαία– καθώς και οι παλαιότερες περιόδους που υποκρύπτει, του προσδίδουν, μαζί με τους τύμβους της πρώιμης 1^{ης} π.Χ. χιλιετίας στη γειτονιά του, τον χαρακτήρα ενός εξαιρετικής ποιότητας ιστορικού πάρκου. Εδώ πρέπει κανείς να ομολογήσει ότι δεν έχει γίνει ακόμη καμιά μελέτη, η έκταση των μνημειακών καταλοίπων είναι ιδιαίτερα μεγάλη και το κόστος μιας οποιασδήποτε επέμβασης θα είναι πολύ υψηλό. Στις περιπτώσεις αυτές η αναπτυσσόμενη επιστήμη της διαχείρισης των μνημείων προβλέπει τη μέθοδο των βημάτων. Ένα πρώτο τέτοιο βήμα, που όμως θα ήταν σωτήριο ως έναρξη της φροντίδας και συνειδητοποίησης των αναγκών που στοχευμένα και ιεραρχικά κατόπιν θα πρέπει να αντιμετωπισθούν, είναι η ανάθεση από τις τοπικές αρχές μιας προμελέτης. Αυτή και δεν απαιτεί πολλά χρήματα και μπορεί να προβλέψει τα απαραίτητα επόμενα βήματα.

Τέλος το παλατάκι και τα βοηθητικά του κτίσματα στα Καλαμίτσια έχει την δυνατή αξία ενός ακόμη ιστάμενου μνημειακού συγκροτήματος με υψηλή αρχιτεκτονική αξία, που εκτός από την ιστορική του σημασία για την παρουσία του τάγματος των Ιησουιτών στη Νάξο και τη δυτική παράδοση του νησιού, παρέχει και την ιδιαίτερα ελκυστική δυνατότητα της νέας χρήσης. Για την αποκατάσταση του μνημείου υπάρχει προμελέτη, που προβλέπει ένα κόστος 3 εκατομμυρίων ευρώ. Επείγει η άμεση αποσαφήνιση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, που έχει αναληφθεί από τον Δήμο της Νάξου, ώστε να καταστεί δυνατή η ένταξή του σε ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα.

Η σημερινή οικονομική συγκυρία βεβαίως δεν είναι καλή. Θα μπορούσαμε όμως να είμαστε αισιόδοξοι. Η τοπική κοινωνία εκδηλώνει τελευταία πρωτόγνωρα έντονο ενδιαφέρον –απόδειξη το πολυπληθές κοινό μπροστά στο οποίο γίνεται αυτή η ανακοίνωση. Η γενικότερη άλλωστε άνοδος του επιπέδου παιδείας και της ευαισθησίας της κοινωνίας για τα μνημεία, που μεταλαμπαδεύεται τώρα και στα παιδιά, είναι το ισχυρότερο στοιχείο που μπορεί να υπερνικήσει τις οποιοσδήποτε δυσκολίες στον αγώνα για τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου (εικ.20).

(εικ. 20) Ο Κούρος των Μελάνων

Θα ήθελα κατ' αρχήν να σας πω, ότι η ανεξάρτητη Αρχή του Συνηγόρου του Πολίτη, που είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη –όπως ίσως γνωρίζετε– έχει ως κύρια αποστολή την καταπολέμηση της κακοδιοίκησης και την προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, ήδη ο νόμος εδώ και δέκα χρόνια που συστήθηκε η Αρχή, είχε βάλει ως έναν από τους πρωταρχικούς της στόχους την προστασία του περιβάλλοντος. Λέω πρωταρχικούς της στόχους γιατί ήταν από τα πεδία εκείνα που μας επέτρεψε να κάνουμε έρευνα ακόμα και όταν θίγονται δικαιώματα τρίτων. Αυτό είναι πολύ βασικό για όλα τα θέματα που αφορούν στο περιβάλλον. Και το πολιτιστικό περιβάλλον ήταν ένα πεδίο που μας είχε απασχολήσει από την αρχή μέχρι τώρα με πολλές αναφορές από τους πολίτες⁹.

Τα θέματα που έρχονται και επανέρχονται κυρίως, είναι το όριο μεταξύ της ιδιοκτησίας και της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παίρνουμε λιγότερες αναφορές από πολίτες που θίγουν το θέμα των καθυστερήσεων και της αδράνειας της Διοίκησης στην προστασία των μνημείων. Αυτό είναι μία πρόσκληση προς τους παρευρισκόμενους για το τι μπορεί να σημαίνει «ενεργοποίηση» του πολίτη στην κατεύθυνση αυτή. Αν δείτε στην ιστοσελίδα της Αρχής¹⁰ ειδικά για τα θέματα αυτά, θα δείτε πρόσφατα αναρτημένη τη σύνοψη μίας διαμεσολάβησης χρόνων που έχουμε κάνει προς το Υπουργείο Πολιτισμού για να μπορέσει να βρει έναν αποτελεσματικό τρόπο να απαντά στα αιτήματα των πολιτών για τις τρομακτικές καθυστερήσεις στις δεσμεύσεις των ιδιοκτησιών που υπάρχουν, προκειμένου να γίνει και να κηρυχτεί κάποτε απαλλοτρίωση για αρχαιολογικούς σκοπούς¹¹. Δυστυχώς έχουμε αναφορές από όλη την Ελλάδα για χρόνια. Έχουμε και πολύ καλή επαφή βέβαια με τις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων και με το Υπουργείο Πολιτισμού. Αλλά το αποτέλεσμα είναι ότι πρόκειται για υποθέσεις που διοικητικά ανακυκλώνονται. Η αίσθησή μας είναι ότι δεν υπάρχουν τα απαραίτητα κονδύλια για να μπορέσει κάποτε το Υπουργείο Πολιτισμού να προχωρήσει και να ολοκληρώσει τις απαλλοτριώσεις στις οποίες στοχεύουν οι κατά τόπους Εφορείες.

Έχουμε καταλήξει όμως, σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού, σε κάποια κριτήρια, τα οποία για μας είναι απαραίτητα για λόγους χρηστής διοίκησης και διαφάνειας να τεθούν προς τους πολίτες. Να ξέρουν οι πολίτες αυτό στο οποίο κατέληξε το Υπουργείο πρόσφατα. Δηλαδή ότι ξανακοιτάει όλες τις προτάσεις απαλλοτριώσεων μία προς μία. Γιατί θεωρεί ότι αν δεν υπάρχει επαρκής σημασία των ευρημάτων και οι απαραίτητοι όροι για τη συνολική ανάδειξη του μνημείου, δε θα προχωρά σε απαλλοτριώσεις ιδιοκτησίας για αρχαιολογικούς σκοπούς. Αυτό στο οποίο κατέληξε είναι πολύ σημαντικό. Είναι κάποιο κριτήριο και επομένως είναι καλό να λέγεται. Εμείς βεβαίως τους είπαμε πως αυτό σημαίνει ότι πρέπει όταν ξανακοιτούν τις υποθέσεις απαλλοτρίωσης, να προχωρήσουν κάποτε και σε

⁹ Προσπελάσιμο στο: http://www.synigoros.gr/?i=quality-of-life.el.politistiko_perivallon. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

¹⁰ Προσπελάσιμο στο: <http://www.synigoros.gr/>. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

¹¹ Προσπελάσιμο στο: http://www.synigoros.gr/?i=quality-of-life.el.sterisi_xrissi.27446. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

αποδεσμεύσεις ιδιοκτησιών, ίσως με βάση την παλαιότητα των ερευνών. Γενικά επιμείναμε πάρα πολύ στο να προχωρούν και να υπάρχουν κριτήρια. Νομίζω ότι τουλάχιστον με τον νυν Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Πολιτισμού είχαμε ανταπόκριση. Αλλιώς οι πολίτες έχουν την αίσθηση ότι αν δεν έχεις «μπάρμπα στην Κορώνη», η υπόθεσή τους απλά θα μπει στο συρτάρι για 20 χρόνια.

Πέρα των ζητημάτων αυτών, τα προβλήματα που έρχονται και επανέρχονται στις αναφορές προς τον Συνήγορο του Πολίτη, είναι τα προβλήματα των καθυστερήσεων των ανασκαφών. Εκεί έχουμε πολύ μεγάλα προβλήματα στις χρηματοδοτήσεις. Έχουμε κενά του νόμου και πρακτικές οι οποίες δεν είναι σύννομες. Για παράδειγμα ο Συνήγορος του Πολίτη έχει πει ότι δεν υπάρχει δυνατότητα κατά τον νόμο χρηματοδότησης από ιδιώτη μίας δοκιμαστικής ανασκαφής. Το Υπουργείο έχει πει ότι θα μελετήσει το ζήτημα και θα το λύσει νομοθετικά. Έχουμε πει βέβαια και προς το Υπουργείο και τις τοπικές Εφορείες Αρχαιοτήτων, ότι όταν ζητούν από κάποιον πολίτη να χρηματοδοτήσει μόνος του μία σωστική ανασκαφή, αυτό δε σημαίνει ότι οι πολίτες οι οποίοι δεν έχουν τα λεφτά για να χρηματοδοτήσουν μόνοι τους μία ανασκαφή, θα μπουν σε μία δεύτερη λίστα, η οποία δε θα εξεταστεί ποτέ από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων. Σας τα λέω αυτά ενδεικτικά, γιατί ίσως είναι τα σοβαρότερα προβλήματα που απασχολούν τις ατομικές αναφορές.

Από τα συνολικότερα προβλήματα για την προστασία των αρχαιολογικών χώρων είναι αυτά που αφορούν τις οριοθετήσεις και αναοριοθετήσεις των αρχαιολογικών χώρων που θα έπρεπε κατά το νόμο να γίνονται, αλλά δεν έχουν γίνει. Αφήνουν ανοιχτό ένα πάρα πολύ μεγάλο ζήτημα, γιατί ανακύπτουν πάντα πολλά προβλήματα, όπως το ποιός μπορεί να χτίσει και πού, ποιός μπορεί να ασκήσει μία βιομηχανική ή βιοτεχνική δραστηριότητα και πού. Πολύ μεγάλο ζήτημα βεβαίως είναι ότι όπου υπάρχει συναρμοδιότητα με το ΥΠΕΧΩΔΕ είναι σαν να έχουμε τη Διοίκηση να προχωρά σε δύο παράλληλους δρόμους που δε συναντώνται ποτέ. Παράδειγμα είναι ο καθορισμός των όρων δόμησης στη Β' ζώνη αρχαιολογικού χώρου. Οι κοινές αυτές υπουργικές αποφάσεις δεν υπογράφονται ποτέ και έτσι δικαίως δεν υπάρχει ασφάλεια στο τι μπορεί να κάνει κάποιος και πού. Αυτά που σας λέω είναι πολύ σημαντικά, γιατί θίγουν το ζήτημα της νομιμότητας και το πόσο αποτελεσματικά μπορεί να προστατεύσει κανείς έναν αρχαιολογικό χώρο, αν παραμένει τελείως ασαφές το τι μπορεί να κάνει ένας πολίτης, ο οποίος βρίσκεται σε γειτνίαση με τον αρχαιολογικό αυτό χώρο. Γιατί υπάρχουν και παράνομες συμπεριφορές που θα ανακαλυφθούν πάρα πολύ αργά, οι οποίες θα έχουν δημιουργήσει αποτελέσματα τετελεσμένα, μη αναστρέψιμα δηλαδή γεγονότα. Για παράδειγμα υπάρχουν ευρήματα αρχαιολογικά, τα οποία θάβονται τεχνηέντως ή προσπαθεί κάποιος -υποθετικά μιλώ- να λαδώσει τον εργάτη μίας Εφορείας για να θαφτούν, ώστε να μην ανακαλυφθούν ποτέ. Αυτό γίνεται γιατί ο πολίτης ξέρει ότι δε θα ξεμπερδέψει ποτέ με το ακίνητο του, παρά μετά από 20 χρόνια.

Θεωρούμε λοιπόν ότι αν η Πολιτεία ήθελε πραγματικά να λύσει τα ζητήματα αυτά, θα μπορούσε. Γι' αυτό κάνουμε τη συνεχή αυτή επαφή με τα αρμόδια Υπουργεία. Θα δείτε και στην ιστοσελίδα ότι η διαμεσολάβησή μας έχει καταλήξει σε μία έκκληση, ώστε να δοθούν περισσότερα χρήματα για να μπορέσουν οι κατά τόπους Εφορείες να κάνουν τη δουλειά τους. Να υπάρξει μία πολύ καλή ενίσχυση λοιπόν σε χρήματα για να μπορέσουν να προχωρήσουν οι εκκρεμείς απαλλοτριώσεις και οι ανασκαφές και βεβαίως ενίσχυση του ειδικευμένου προσωπικού σε αρχαιολόγους, αλλά και σε εργατοτεχνικό προσωπικό. Αν δε γίνουν αυτά, πιστεύουμε ότι αυτή τη στιγμή η

αποτελεσματική προστασία των μνημείων, επαφίεται αν θέλετε, στον πατριωτισμό των αρχαιολόγων και των ενεργών πολιτών.

Είχαμε και μία υπόθεση εδώ στον Δήμο Νάξου, στο Λίωνα, παλιότερα για ένα κτήριο παλιό και εν μέρει τελικά γκρεμισμένο, -είναι εδώ μάλιστα και η συνάδελφός μου από τον Συνήγορο του Πολίτη η κυρία Ζωή Ρώσσιου που είχε χειριστεί την υπόθεση¹². Εκεί λοιπόν, η έρευνα αποκάλυψε ότι η Διοίκηση και ο Δήμος δεν γνώριζαν αν το κτήριο αυτό ήταν διατηρητέο. Τελικά αποκαλύφθηκε ότι δεν εντάσσονταν στα διατηρητέα κτήρια των παλαιών σμυριδωρυχείων. Ήταν ένα κτήριο γραφείων, αλλά δεν ήταν μέσα σε αυτά που κηρύχθηκαν. Δε γνώριζε ο Δήμος λοιπόν ακριβώς αν ήταν διατηρητέο. Δε γνώριζαν αν η παραχώρηση από την Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου που είχε γίνει, αφορούσε μόνο το ένα από τα δύο κτήρια ή και τα δύο και με ποιούς όρους. Δε γνώριζαν αν μπορούσαν να παραχωρήσουν, αν θα μπορούσαν -ας πούμε- να υπομισθώσουν τον χώρο σε ένα ιδιώτη. Δε γνώριζαν ότι ο χώρος που είχαν εντέλει μισθώσει, δεν μπορούσε ποτέ να είχε μισθωθεί, γιατί όπως είχε προκύψει, είχαν ουσιαστικά γκρεμίσει και ισοπεδώσει ένα μέρος του παλιού κτηρίου, άρα δεν ήταν εκεί ένας κοινόχρηστος χώρος. Αντιθέτως, ήταν ένας χώρος που μπορούσε να είχε αναστηλωθεί. Όλα αυτά βγήκαν στο φως μετά από εντατική επαφή με τις Υπηρεσίες και αλληλογραφία. Δε θα είχαν βγει ποτέ στο φως για να μπορέσει να προστατευθεί ο χώρος, αν δεν υπήρχε κάποιος να κάνει την αναφορά.

Αυτό λοιπόν που θα ήθελα να πω, κλείνοντας, είναι ότι και οι φορείς που κάνουν τη δουλειά τους και οι αρχαιολόγοι στην Υπηρεσία και όλοι οι άλλοι, όλα τα άλλα όργανα της Πολιτείας που θα ήθελαν να κάνουν τη δουλειά τους και οι ανεξάρτητες Αρχές που μπορούν να ενδυναμώσουν τη φωνή των πολιτών, δεν θα μπορέσουν να την κάνουν, αν δεν βοηθήσουν και οι ίδιοι οι πολίτες. Οι πολίτες πρέπει να κινηθούν και να προσπαθούν με συνεχείς και έγγραφες αιτήσεις τους να πάρουν στοιχεία και να πάρουν απαντήσεις. Ο νόμος επιβάλλει ότι στα γραπτά αιτήματα μπορούν να πάρουν απαντήσεις μέσα σε 50 ημέρες. Να ζητούν λοιπόν συγκεκριμένα στοιχεία και απαντήσεις για τα μνημεία εκείνα τα οποία βλέπουν να κατεδαφίζονται και δε ξέρουν αν έχουν μπει σε κάποιο χρονοδιάγραμμα αναστήλωσης και τότε, για τα μνημεία εκείνα που δε ξέρουν αν είναι μνημεία -αν δηλαδή έχουν χαρακτηριστεί ως τέτοια- για τα κτήρια που δεν ξέρουν αν έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα ή σε ποιόν ανήκουν και ποιός είναι ο φορέας προστασίας τους και γενικά να προσπαθούν να είναι ενεργοί για να σώσουν και αυτοί -στο μέτρο του δυνατού- την πολιτισμική μας κληρονομιά.

12 Προσπελάσιμο στο: <http://www.synigoros.gr/?i=kdet.el.newsletter4.227785>. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

Η Αριάδνη εδώ και 14 περίπου χρόνια δραστηριοποιείται στον τομέα της αξιοποίησης και ανάδειξης μνημείων στο νησί μας και σε άλλα νησιά. Μέσα λοιπόν σε αυτή τη συγκινητική στιγμή, μου ζητήθηκε να μιλήσω για χρήματα και για δυνατότητες χρηματοδότησης. Θα το κάνω λοιπόν με συναίσθημα, χωρίς πίνακες και χωρίς παρουσιάσεις.

Θα πω λοιπόν λίγα πράγματα για το τι δυνατότητες χρηματοδότησης υπάρχουν για την ανάδειξη και την προστασία των μνημείων. Ήδη ακούσατε και γνωρίζετε καλά και εσείς από τους προηγούμενους ομιλητές, ότι υπάρχουν οι πόροι του Υπουργείου Πολιτισμού και των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (ΚΠΣ), τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) και τα Τομεακά Προγράμματα του Υπουργείου Πολιτισμού, το ΕΣΠΑ δηλαδή όπως λέμε σήμερα. Αυτή είναι μία σειρά κονδυλίων τα οποία μπορούν να εκμεταλλευτούν κυρίως το Υπουργείο Πολιτισμού, οι δήμοι ή άλλοι δημόσιοι φορείς που μπορούν να υλοποιήσουν μεγάλα έργα, όπως τα Πανεπιστήμια.

Σε αυτόν τον τομέα μπορούμε όμως να πούμε λίγα πράγματα και για τη δυνατότητα την οποία έχουν οι ιδιωτικοί φορείς, είτε μεμονωμένα, είτε συλλογικά, να ενεργοποιηθούν σε αυτή την κατεύθυνση. Θα έχει πιστεύω την ευκαιρία αργότερα εκπρόσωπος του συλλόγου των Δανακιωτών να αναφερθεί στην εμπειρία που είχε ο σύλλογος φίλων του -Φωτοδότη- για να γίνουν αυτά τα έργα. Υπάρχουν και άλλες θετικές τέτοιες εμπειρίες, όπου ομάδες ή σύλλογοι ενεργοποιήθηκαν για να γίνουν οι απαραίτητες μελέτες ωρίμανσης ή για να υποβληθούν ακόμα και προτάσεις και οδήγησαν στο να γίνουν δημόσια έργα. Για παράδειγμα, τώρα γίνεται ένα έργο στη Μήλο, οι Κατακόμβες, που υποβλήθηκε από ένα φορέα ιδιωτικό επειδή για κάποιο λόγο ολιγώρησε η Διοίκηση. Άρα λοιπόν και σε αυτά τα δημόσια έργα έχουν ρόλο και οι ιδιωτικοί φορείς, σε επίπεδο συλλογικό βέβαια.

Θα πω ακόμα λίγα πράγματα και για τις μικρές αλλά σημαντικές δυνατότητες του Δήμου και των ιδιωτών (συλλόγων ή ατόμων), για να προστατέψουν και να αναδείξουν μικρότερα μνημεία και ιδιαίτερα αγροτικά μνημεία, με προγράμματα όπως εκείνο του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης. Θα μιλήσω λίγο για τα προγράμματα που ξεκίνησαν σαν προγράμματα Leader εδώ στη Νάξο και στα άλλα νησιά. Στο Γ' ΚΠΣ ήταν τα λεγόμενα ΟΠΑΑΧ (Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου), τα οποία θα υπάρχουν και στο Δ' ΚΠΣ σαν άξονας 3 ή άξονας 4 του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης. Αυτά δίνουν τη δυνατότητα σε ιδιώτες -άτομα ή φορείς- οι οποίοι έχουν την ιδιοκτησία ή τη δυνατότητα παρέμβασης σε μνημεία -κυρίως αγροτικά- να τα συντηρήσουν με χρηματοδότηση από το πρόγραμμα. Η χρηματοδότηση μπορεί να φτάσει το 100%. Έχουμε ήδη θετικές εμπειρίες στον τομέα αυτόν. Μέσα από τα προγράμματα αυτά έχουν συντηρηθεί στη Νάξο δημόσια και ιδιωτικά έργα, όπως ανεμόμυλοι, νερόμυλοι, λιοτριβία. Υπάρχουν πολύ ωραία δείγματα που ίσως έχετε δει, όπως τον ανεμόμυλο που συναντά κανείς πηγαίνοντας προς την Απείρανθο. Αξίζει ακόμα να δείτε και να

ψάξετε και τα λιοτριβία που έχουν γίνει στην Κόρωνο με το Leader. Δυστυχώς δεν μπορείτε να δείτε τον νερόμυλο που έγινε στην Κόρωνο γιατί τον πήρε το ρέμα, αλλά ελπίζουμε να δείτε σύντομα τον νερόμυλο στη Κωμιακή. Αξίζει επίσης να ψάξετε και να δείτε το νερόμυλο που φτιάχτηκε στην Ποταμιά από την οικογένεια Ανεβλαβή. Επίσης, έχει γίνει ένα λιοτριβί στις Εγγαρές και το λιοτριβί, παλιά ηλεκτρική εγκατάσταση, που έγινε στον Καλόξυλο. Τα έργα αυτά δεν είναι πολύ γνωστά. Ίσως δεν έχουν ακόμα την αναγκαία σήμανση, αλλά είναι πραγματικά στολίδια για το νησί μας.

Αντίστοιχα έργα έχουν γίνει και αλλού και ίσως μπορούν να γίνουν στο μέλλον και σε άλλα σημεία. Αρκεί να υπάρχει κατά κάποιον τρόπο ξεκαθαρισμένη ιδιοκτησία, είτε στο πρόσωπο ενός ατόμου, είτε μέσα σε έναν σύλλογο ή φορέα, στον οποίο μπορούν να παραχωρηθούν ως ενοικίαση ή ως παραχώρηση χρήσης για 20 τουλάχιστον χρόνια. Έπειτα θα πρέπει να γίνουν οι απαραίτητες μελέτες προκειμένου να υποβληθεί αυτό το έργο για χρηματοδότηση. Εδώ βεβαίως είναι καθήκον όλων όσοι θα εμπλακούν, οι μελέτες να γίνουν έτσι όπως πρέπει, με σεβασμό στο παραδοσιακό υλικό και τις τεχνικές. Τα προγράμματα αυτά δημιουργούν καλές ευκαιρίες και δίνουν τη δυνατότητα να γίνουν πέρα από τα μεγάλα έργα και μικρά περιφερειακά.

Να πω ακόμα ότι όσον αφορά τις χρηματοδοτήσεις υπάρχει θεωρητικά -και λέω θεωρητικά γιατί δεν είναι πολύ εύκολο- η δυνατότητα χρηματοδοτήσεων και από πρόγραμμα που δίνει κατευθείαν η Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτά δεν είναι προγράμματα ανάδειξης ή αποκατάστασης. Είναι προγράμματα συνεργασίας ανάμεσα σε περιοχές της Ευρώπης που έχουν κοινά στοιχεία πολιτιστικής ή άλλης κληρονομιάς και χρηματοδοτούνται για να τα αναδείξουν μαζί. Εκεί λοιπόν μιλάμε για δύσκολα προγράμματα. Είναι πλέον πολύ ανταγωνιστικά γιατί η Ευρώπη έχει μεγαλώσει και έχει 27 χώρες. Παλαιότερα ήταν πιο εύκολο. Εμείς σαν Αριάδνη κάναμε δύο-τρία τέτοια προγράμματα. Τώρα είναι πιο δύσκολο να κάνει κανείς, αλλά πιστεύω ότι υπάρχουν μνημεία της Νάξου για τα οποία θα μπορούσε να αναζητηθεί τέτοια χρηματοδότηση σε συνεργασία με άλλες περιοχές της Ευρώπης. Εδώ θα αναφερθώ σε δύο κατηγορίες μνημείων που δε έχουν πέσει ακόμα στο τραπέζι και πιστεύω ότι είναι πολύ σημαντικές. Αυτές είναι τα μονοπάτια και βέβαια η ιστορία του εναέριου της Νάξου και του συμυριδωρυχείου. Πιστεύω ότι είναι ιδιαίτερα στοιχεία και μνημεία της Νάξου, με χαρακτηριστικά που μπορούν να διεκδικήσουν χρηματοδοτήσεις και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Θέλει μεγάλη προσπάθεια να βρεθούν τα χρήματα, αλλά σε πολλές περιπτώσεις έχουν βρεθεί και άνθρωποι έχουν κάνει πράγματα.

Ακούμε συνέχεια για χρήματα, χρηματοδοτικά πακέτα, θέλουμε χρήματα για μελέτη, χρήματα για αλλαγή χρήσης περιοχών, για αναστηλώσεις, θέλουμε χρήματα, χρήματα, χρήματα. Από πού έρχονται αυτά τα χρήματα; Προέρχονται από τους φυσικούς πόρους. Σκέφτομαι πολλές φορές ότι αν κάποιος πολιτισμοί καταρρέουν, μία πολύ σημαντική συνιστώσα είναι η εξάντληση των φυσικών πόρων που τους μετατραπούμε σε χρήμα. Τί γίνεται όταν εξαντληθούν λοιπόν αυτοί; Ο δεύτερος θερμοδυναμικός νόμος λέει ότι δεν μπορείς να τα έχεις όλα. Όταν αλλάζεις μία μορφή ενέργειας σε κάποια άλλη, πρέπει να έχεις απώλεια, δηλαδή η ενέργεια υποβαθμίζεται. Ακούσαμε όλα αυτά τα υπέροχα πράγματα και εγώ αναρωτιόμουν: Υπάρχει ένα τετραγωνικό μέτρο γης ή θάλασσας στη Νάξο που να έχει περιβαλλοντική διαχείριση; Η απάντηση είναι όχι.

Αυτό για το οποίο θα σας μιλήσω, είναι οι περισσότερο απειλούμενοι φυσικοί πόροι της χέρσου νησιωτικής Ελλάδας, οι υγράτοποι. Παλιότερα πραγματοποιήθηκε μία εθνική απογραφή, η οποία είχε συνταχθεί με ερωτηματολόγιο και εκδόθηκε το 1994. Σε αυτήν είχαν απογραφεί ελάχιστοι υγράτοποι από αυτούς που πραγματικά υπήρχαν. Καταγράφηκαν μόνο καμία εκατοστή στο Αιγαίο. Στη Νάξο είχε απογραφεί -ως όνομα μόνο- η Αλυκή και κανένα άλλο στοιχείο δεν υπήρχε. Το ογκώδες βιβλίο περιείχε 400 υγράτοπους και παρόλο που δεν έχει κανένα θεσμικό ρόλο, απλώς και μόνο επειδή ανέφερε ορισμένους, οι υγράτοποι αυτοί αποτέλεσαν αντικείμενο προστασίας, δίνοντας τη δυνατότητα σε υπηρεσίες, αλλά και πολίτες, να διεκδικήσουν την προστασία τους.

Τα τελευταία χρόνια διαρκώς έρχονταν καταγγελίες στο WWF Ελλάς σχετικές με την υποβάθμιση μικρών νησιωτικών υγράτοπων. Όλοι ξέρουμε ότι πρόκειται για εξαιρετικά όμορφες περιοχές. Δηλαδή οι ίδιοι οι υγράτοποι τις κάνουν όμορφες. Νεράκι δημιουργούν όμορφες παραλίες, ωραία ρυάκια, ωραίες εκβολές. Δημιουργούν ακόμα και αμμοθίνες σε αλληλεπίδραση με τη θάλασσα. Ακριβώς λοιπόν επειδή οι υγράτοποι είναι όμορφοι, αποτελούν και αντικείμενα εκμετάλλευσης, προκειμένου στη περιοχή να γίνουν εξοχικές κατοικίες, ενοικιαζόμενα δωμάτια, να ανοίξουν καντίνες ή διάφορα μαγαζιά. Έτσι έρχονταν σε εμάς συνέχεια καταγγελίες. Με αυτή την αφορμή ξεκίνησε το πρόγραμμα «Προστασία των νησιωτικών υγράτοπων της Ελλάδας», που αφορούσε το Αιγαίο στην αρχή, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται η Κρήτη¹³. Θέλαμε να συγκεντρώσουμε και να τεκμηριώσουμε, να αποκτήσουμε δηλαδή, όλο εκείνο το αναγκαίο υλικό που θα δρομολογούσε την προστασία τους. Σήμερα, 4 χρόνια μετά, δεν είμαι αισιόδοξος. Για το λόγο αυτό, κάπου στη μέση του προγράμματος, πανικόβλητοι εκδώσαμε ένα σχετικό βιβλίο, απλώς για να ονοματιστούν οι υγράτοποι. Να ονοματίζουμε

δηλαδή 260 υγράτοπους και να δώσουμε κάποια -λίγα ή πολλά- λεπτομερή στοιχεία για αυτούς σε ένα τόμο τον οποίο στείλαμε παντού. Εκδώσαμε λίγα κομμάτια, τυπώσαμε δηλαδή λίγα βιβλία, αλλά ηλεκτρονικά τον στείλαμε παντού, σε όλες τις υπηρεσίες. Η απογραφή συνεχίστηκε και έχουμε τα εξής αποτελέσματα: έχουμε απογράψει -εντοπίσει μάλλον καλύτερα- σε 75 νησιά της Ελλάδας 800 υγράτοπους μεγαλύτερους από ένα στρέμμα, 444 σε 61 νησιά του Αιγαίου, 228 σε 4 νησιά της Κρήτης και 113 υγράτοπους σε άλλα 10 νησιά¹⁴. Φέτος ολοκληρώθηκε η απογραφή στην Κρήτη. Έχουμε κάποιες επισκέψεις -λίγες ακόμα- σε υγράτοπους των υπόλοιπων νησιών του Αιγαίου -καμία πενήντα περίπου- και μαζί με αυτές θα ολοκληρωθεί και η απογραφή για το Ιόνιο.

Σε κάποια νησιά του Αιγαίου έχουμε πραγματικά μεγάλους υγράτοπους. Για να έχετε μία εικόνα, η Αλυκή της Λήμνου είναι σχεδόν 7 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Η λίμνη Δύστου στην Εύβοια είναι γύρω στα 5 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Το έλος Δίπη στη Λέσβο, η Αλυκή Καλλονής είναι επίσης μεγάλα, αλλά οι περισσότεροι υγράτοποι είναι μικροί και η έκτασή τους κυμαίνεται από 1 έως το πολύ 30 στρέμματα. Αυτό είναι το 50% των υγράτοπων των νησιών μας. Συνήθως πρόκειται για έναν ρυάκα, ο οποίος δημιουργεί μία μικρή εκβολή, που παραδίπλα έχει ένα μικρό έλος και καταλήγει σε αμμοθίνες. Είναι δηλαδή παράκτιοι υγράτοποι.

Δε θα σταθώ ιδιαίτερα στη σημασία που έχουν αυτοί οι υγράτοποι για τη ζωή, ιδιαίτερα την υδρόβια. Είναι θεμελιώδες, όπως καταλαβαίνετε, ότι ένα υδρόβιο ζώο αν δεν έχει νερό θα πεθάνει. Τέτοια θύματα έχουμε χιλιάδες και μάλιστα χιλιάδες μόνο στους υγράτοπους των νησιών μας και πουθενά αλλού στον κόσμο. Για να μην αναφέρω επίσης τους φοβερούς μετανάστες, τα πουλιά, που πετάνε κατά δεκάδες εκατομμύρια δύο φορές το χρόνο και σταματούν σε αυτούς τους μικρούς υγράτοπους για να πιουν λίγο νερό ή να τσιμπήσουν κάτι. Αλλά και ο άνθρωπος διαχρονικά ό,τι έκανε δίπλα στους υγράτοπους, το έκανε για να έχει νερό.

Οι αλλοιώσεις που υφίστανται οι υγράτοποι του Αιγαίου και της Νάξου ειδικότερα, είναι διάφορες. Οι σπουδαιότερες είναι: η επέκταση των καλλιέργειών, οι χερσώσεις και τα μπαζώματα, η δόμηση και η διάνοιξη δρόμων. Αυτό παρατηρείται αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπου το κύριο πρόβλημα είναι η επέκταση των καλλιέργειών. Γιατί; Γιατί στα νησιά η αξία της γης είναι πολύ μεγάλη. Επομένως κάποιος μπαζώνει, επιχωματώνει, κάνει καλλιέργειες, παίρνει την επιδότηση για την καλλιέργεια, ανοίγει δρόμο για να πηγαίνει εκεί, κάνει ένα μετόχι το οποίο αργότερα το μετατρέπει σε εξοχικό, ή ταβέρνα, ή το κάνει οτιδήποτε άλλο και αυτή είναι η εικόνα που αντιμετωπίζει κανείς κατά μέσο όρο επισκεπτόμενος τους υγράτοπους του Αιγαίου σήμερα.

Επίσης γίνονται άσκοπα έργα, όπως ιχθυοτροφεία στην ξηρά, τα οποία εγκαταλείπονται αφού πάρουν τις επιδοτήσεις, ή διανοίξεις ρυάκων ως αντιπλημμυρικά έργα. Δηλαδή δε φροντίζουμε ώστε να μη πετάμε σκουπίδια ή λύματα μετατρέποντάς τα σε σκουπιδότοπο. Το εύκολο είναι να βάλουμε τις μπουλντόζες μέσα στα ποτάμια και τα ρυάκια μας και να ξεριζώσουν τα πάντα. Κοιτάξτε μία πολύ πρόσφατη περίπτωση. Δεν προλαβαίνουμε πια. Να σας πω ότι από τους 45 κατεστραμμένους υγράτοπους που κατά τύχη έχουμε απογράψει, οι τέσσερις έχουν καταστραφεί κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Για παράδειγμα το έλος των Λιμνών στην Κρήτη μέσα σε μία εβδομάδα επιχωματώθηκε και τους επόμενους τρεις μήνες είχε χτιστεί εκεί μία ταβέρνα χωρητικότητας 3.500 ατόμων

¹⁴ Προσπελάσιμο στο: http://www.wwf.gr/storage/additional/WWF_Aegea_Wetlands_Inventory.pdf. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

¹³ Προσπελάσιμο στο: <http://www.wwf.gr/areas/island-wetlands>. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

που διατίθεται για βαπτίσεις και γάμους. Καταστράφηκε, εξαφανίστηκε έτσι μία ενδημική νεραγκούλα που ήταν γνωστή μόνο από αυτό το τέλμα. Δεν είναι εύκολο να δει κανείς τα προβλήματα όσον αφορά τα λύματα και τα βιομηχανικά απόβλητα. Αυτά βεβαίως μπορεί να τα μυρίσει, αλλά δεν μπορεί να τα τεκμηριώσει όταν κάνει την απογραφή όπως την κάναμε εμείς, μένοντας δηλαδή μόνο 4 με 5 ώρες σε κάθε υγρότοπο. Αυτό όμως που βλέπει, είναι τα στέρεα απορρίμματα. Το 85% των νησιωτικών υγροτόπων είναι σκουπιδότοποι. Πλυντήρια, στρώματα και κάθε λογής αντικείμενα, μπορεί κανείς να τα βρει εκεί (εικ.21). Σε μερικές περιπτώσεις η ρύπανση είναι μεγάλη. Ιδιαίτερα όταν πρόκειται για οικιστικά λύματα που σε πάρα πολλά νησιά οι οικισμοί τα ρίχνουν σε ρυάκες, όπως επίσης και για απόβλητα τυροκομείων. Εδώ δημιουργούνται δύο πράγματα. Βακτηρίδια που σχηματίζουν αποικίες και κουνούπια. Έτσι λοιπόν περιμένουμε ότι τα επόμενα 10 χρόνια θα χάσουμε περίπου 150 υγρότοπους. Όμως ένα υπόλοιπο σημαντικό ποσοστό μπορούμε να το σώσουμε, εάν δράσουμε τώρα. Εάν αδιαφορήσουμε θα χάσουμε πολύ περισσότερους υγροτόπους και πολλούς περισσότερους φυσικούς πόρους.

(εικ. 21) Ο υδροβιότοπος της Στελίδας (πηγή: MONUMENTA)

Να σας πω ότι από τους 800 υγρότοπους που έχουμε εντοπίσει, δύο μόνο έχουν περιβαλλοντική διαχείριση, υποτυπώδη κιόλας. Αυτοί είναι οι Κουκουναριές στη Σκιάθο και το Ψαλίδι στην Κω. Μάλιστα το Ψαλίδι έκλεισε πέρυσι. Έτσι λοιπόν δημιουργήσαμε ένα δίκτυο εθελοντών που παρακολουθεί τους υγρότοπους και κάνει καταγγελίες στις αρμόδιες υπηρεσίες. Μέχρι στιγμής έχουμε κάνει 75 και εκκρεμούν στα δικαστήρια άλλες 18 υποθέσεις. Έχουμε επικοινωνήσει την προσπάθειά μας αυτή παντού και ολοένα αυξανόμενα μέσω συνεδρίων -διεθνών και τοπικών, μέσω ομιλιών -όπως η σημερινή παρουσίαση, μέσω φυσικά του διαδικτύου, με αποστολή φυλλαδίων στα σχολεία, καθώς και με πάνω από 1.200 δημοσιεύματα σε εφημερίδες τα τελευταία τέσσερα χρόνια.

Θα σας δείξω απλώς χωρίς να σχολιάσω ιδιαίτερα -την αξία θα πρέπει εσείς να την κατανοήσετε- τους υγρότοπους της Νάξου. Παρεμπιπτόντως, το 50%

των υγροτόπων του νησιού βρίσκονται ακόμα σε εξαιρετική κατάσταση. Έχουμε καταγράψει 16 υγρότοπους, εκ των οποίων οι δυο είναι τεχνητοί (μία φραγμολίμνη και μία λιμνοδεξαμενή), καθώς και άλλους τρεις μικρούς υγρότοπους. Παρόλο που γύρω στο 1/3 της Νάξου προστατεύεται θεωρητικά -στους νόμους δηλαδή- περιβαλλοντικά με περιοχές Natura, ζώνες ειδικής προστασίας, τόπους-καταφύγια άγριας ζωής, στην πράξη δεν προστατεύεται τίποτα, όσον αφορά το φυσικό περιβάλλον.

Ας έρθουμε τώρα στην Αλυκή. Επειδή αυτή είναι μία ωραία επίπεδη έκταση, έχει μετατραπεί σε αεροδρόμιο, όπως συμβαίνει σε αντίστοιχες περιπτώσεις σε παρά πολλά άλλα νησιά μας, για παράδειγμα στη Λήμνο, στην Κέρκυρα, στη Σκιάθο και αλλού. Η Αλυκή παλαιότερα λειτουργούσε πράγματι ως αλυκή -επικοινωνεί ακόμα με τη θάλασσα-, αλλά τώρα πια ο βόρειος οδικός άξονας, αλλά και το αεροδρόμιο την έχουν κατακερματίσει, ενώ όλο το νότιο τμήμα της σήμερα είναι σκουπιδότοπος. Αν πάτε εκεί θα δείτε μπάζα, τραπέζια, σπασμένες καρέκλες και ό,τι άλλο μπορείτε να φανταστείτε. Η περιοχή υπολογίζουμε ότι έχει ένα ενδιάμεσο επίπεδο φυσικότητας, γύρω στο 6 βαθμολογικά.

Ένας άλλος ενδιαφέρον υγρότοπος σε καλή κατάσταση διατήρησης είναι οι λίμνες του Αγίου Προκοπίου. Οι λίμνες του Αγίου Προκοπίου ξεραίνονται το καλοκαίρι -οι δύο τουλάχιστον οπωσδήποτε- και μάλιστα όταν πάνε να ξεραθούν κοκκινίζουν κιόλας (εικ.22). Θα το έχετε προσέξει. Ωστόσο δέχονται τώρα επίθεση και επιχρωματώσεις από διάφορα σπίτια. Το κόκκινο χρώμα τους, οφείλεται σε ένα μονοκύτταρο φωτοσυνθετικό οργανισμό που όταν βρίσκεται σε πολύ αντίξοες συνθήκες, δηλαδή σε υψηλά επίπεδα αλατότητας, αρχίζει και παράγει καροτενοειδή (τα ίδια συστατικά που έχει και το καρότο). Μάλιστα επειδή τα καροτενοειδή είναι αντιοξειδωτικά, τα καλλιεργούν στο εργαστήριο, τα στρεσοδάρουν με άλατα και στη συνέχεια τα επεξεργάζονται για να τα κάνουν φάρμακα και δυναμωτικά. Μην τρομάζετε δηλαδή που γίνονται κόκκινες οι λίμνες.

(εικ. 22) Οι λίμνες του Αγίου Προκοπίου (πηγή: MONUMENTA)

Στη Νάξο υπάρχουν επίσης οι λίμνες της Μικρής Βίγλας, όπου και εδώ επικρατεί παρόμοια κατάσταση. Ακολουθούν οι λίμνες της Γλυφάδας. Ο υγρότοπος αυτός είναι σε εξαιρετική κατάσταση διατήρησης και μάλιστα διατηρεί και πολύ σπάνια οικοσυστήματα όπως αμμοθίνες με κέδρους. Στο έλος στο Πυργάκι χτίστηκε σχετικά πρόσφατα -το 2005 ακόμα χτιζόταν- μία εγκατάσταση, ακριβώς δηλαδή επάνω στο υγροτοπικό έδαφος. Το έλος Αγιασσού, μαζί με τον υγρότοπο στον Καλαντό ήταν οι πιο απομακρυσμένοι και οι πιο καλοδιατηρημένοι υγρότοποι. Ακόμα και τώρα βέβαια εξακολουθούν να είναι, αλλά οι προοπτικές δεν είναι καλές. Ξέρετε το γιατί. Γιατί δημιουργήθηκε εκεί ένα «αλιευτικό καταφύγιο». Στην Κρήτη τουλάχιστον που το ξέρω καλά, το λένε έτσι αλλά στην ουσία εννοούν μαρίνες. Δηλαδή το λένε έτσι για να πάρουν τα χρήματα, αλλά αμέσως μετά γίνεται ξενοδοχειακή μονάδα, όπου μπροστά έχει και το λιμανάκι της. Το έλος Καλαντού ευτυχώς ακόμα διατηρείται. Ακολουθούν διάφοροι μικροί υγρότοποι, όπως είναι η εκβολή του ρύακα του Πνίχτη. Στη μέση της παραλίας υπάρχει ο ρύακας του Απόλλωνα. Το εκβολικό του σύστημα είναι σήμερα σχεδόν καταστραμμένο. Δεν έχει πια υγροτοπική βλάστηση. Αυτή έχει αντικατασταθεί από ξενοδοχεία που είναι χτισμένα σχεδόν μέσα στην κοίτη. Στην εκβολή Μυλοπεράματος στον όρμο Αμπράμ συμβαίνουν επίσης τα ίδια. Είναι οι δύο αυτοί υγρότοποι που κατεβάζουν δραματικά τον δείκτη φυσικότητας των υγροτόπων της Νάξου. Ακόμα ένας μικρός υγρότοπος υπάρχει στον Άγιο Μάμα. Τέλος υπάρχει και η φραγμολίμνη. Φραγμολίμνες γίνονται πάρα πολλές πλέον στα νησιά μας και η δημιουργία μίας τέτοιας θα μπορούσε εν δυνάμει να σημαίνει τη δημιουργία ενός τεχνητού υγρότοπου, εάν η διαχείριση ήταν ορθολογική. Δεν είναι όμως έτσι. Ακολουθεί η εκβολή των πηγών Σκουληκαριάς στον Αμίτη. Η όχθη έχει επιχλωματωθεί με 1,5-2 μέτρα μπάζα και χώματα. Η λιμνοδεξαμενή των Εγγαρών είναι εξωποτάμια. Αυτό είναι καλό γιατί δεν επηρεάζει τη κοίτη του ρύακα, αλλά ωστόσο είναι καλυμμένη με μία μαύρη μεμβράνη, η οποία γίνεται παγίδα. Χιλιάδες βατράχια που μπαίνουν μέσα να γεννήσουν, όταν βγαίνουν πατάνε αυτό το καυτό μαύρο πανί, έτσι αφυδατώνονται και πεθαίνουν. Το ίδιο γίνεται και στην Κρήτη. Στις πολλές δεξαμενές που βρίσκονται στο βουνό Γιούχτα, μαζεύουμε 4 με 5 γύπες πνιγμένους κάθε χρόνο, ενώ υπάρχει η τεχνολογία για να γίνουν καλύτερα αυτά τα πράγματα.

Όλα αυτά τα δεδομένα και τις οριοθετήσεις των υγροτόπων, τις έχουμε στείλει αρμοδίως σε ηλεκτρονική μορφή μαζί με τα κείμενά τους για να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο των διαφόρων ΣΧΟΟΑΠ (Σχεδίων Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης της Ανοικτής Πόλης). Ιδιαίτερα για τους υγρότοπους της Νάξου, είχαμε κάνει πρόταση ώστε να ενταχθούν στο χρηματοδοτικό πακέτο του ΕΣΠΑ 2007-2013, αλλά δεν υπήρξε ενδιαφέρον από τους δήμους. Έχω μαζί μου το τεχνικό δελτίο και είναι στη διάθεσή σας.

Αυτές όλες είναι ενέργειες που θα πρέπει να τις πάρετε επάνω σας. Είμαι σίγουρος ότι και η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, αλλά και εμείς, θα σας βοηθήσουμε να προστατέψετε πράγματα -εάν θέλετε- πάνω στο νησί.

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΦΩΤΟΔΟΤΗ ΜΑΡΙΝΑ ΔΡΥΜΑΛΙΤΟΥ, ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΔΑΝΑΚΙΩΤΩΝ «ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»

Η περίπτωση του μνημείου του Φωτοδότη στον Δανακό, αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα, όπου με πρωτοβουλία και κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και των συλλογικών φορέων αυτής για σχεδόν δύο δεκαετίες, επετεύχθη να ευαισθητοποιηθούν τελικώς οι αρμόδιες κρατικές αρχές προς την κατεύθυνση της αναστήλωσης του μνημείου. Αυτή ακριβώς την περίπτωση θα επιχειρήσω να αναδείξω εδώ στη σύντομη παρουσίαση του χρονικού της ιστορίας του μνημείου, που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 για να ολοκληρωθεί μόλις το 2008, συμπληρώνοντας πάνω από 20 χρόνια επίπονων προσπαθειών. Στόχος της παρουσίασης δεν είναι να αποδοθούν τα εύσημα σε ανθρώπους και φορείς, οι οποίοι συνέβαλαν καθοριστικά στην ανάδειξη του μνημείου και στην προώθηση της επιτακτικής ανάγκης συντήρησης αυτού. Θα ήθελα να σημειώσω ότι πράγματι πολλοί άνθρωποι κατά τη διάρκεια των ετών, σαφώς συνέδραμαν με προσωπικό και όχι μόνο κόπο και απόλυτη αφοσίωση στην υλοποίηση του έργου. Παρόλα αυτά σήμερα θα επικεντρωθώ στις πρωτοβουλίες και στις κινήσεις της τοπικής κοινωνίας και των συλλογικών φορέων της, αναδεικνύοντας τις καθοριστικές ενέργειες εκ μέρους τους, οι οποίες προετοίμασαν το έδαφος για την ένταξη του μνημείου στα κρατικά κονδύλια και τα αντίστοιχα προγράμματα. Αυτό γίνεται με την ελπίδα να αποτελέσει η περίπτωση του Φωτοδότη παράδειγμα και για άλλους συλλογικούς φορείς να συστρατευτούν, ώστε να διεκδικήσουν και να παλέψουν για την προστασία των μνημείων.

Η αναστήλωση του μοναστηριού του Φωτοδότη άγγιξε το ύψος των 1,3 εκατομμυρίων ευρώ και υλοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, υπό την επίβλεψη της 2^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Με την ολοκλήρωση του έργου, εγκαινιάστηκε μία νέα φάση για το αξιόλογο καστρομοναστήριο: αυτή της διάσωσης του μνημείου ως ενιαίας μονάδας, αναπόσπαστης από το φυσικό περιβάλλον και τη μακραίωνη ιστορική του ταυτότητα.

Για εμάς τους Δανακιώτες, το Μοναστήρι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των αναμνήσεών μας. Η απόλυτα βιωματική μας σχέση με το Μοναστήρι έχει αποτυπωθεί στον ψυχισμό και τη μνήμη του καθενός από εμάς, ακόμα και στις πολύ νέες γενιές. Ένα σύντομο ανηφορικό μονοπάτι χωρίζει το χωριό μας από το βυζαντινό αυτό μνημείο του 11^{ου} αιώνα, που κτίστηκε σε περίοπτη θέση ατενίζοντας το Ικάριο πέλαγος και τις μικρές Κυκλάδες. Πρόκειται για ένα σύνολο που περιλαμβάνει μία τρίκλιτη βασιλική μετά τρούλου, ένα παρεκκλήσι και στην ανωδομή του μία τραπεζαρία, αποθήκες και κελιά. Ολόκληρο το συγκρότημα έχει τη μορφή πύργου. Η μαγευτική τοποθεσία και η γεωγραφική εγγύτητα του μνημείου με το χωριό μας, το κατέστησαν ανέκαθεν κομμάτι της ζωής των ντόπιων. Για εμάς τους Δανακιώτες λοιπόν και για τους κατοίκους των διπλανών χωριών –κυριότερα της Απειράνθου και του Φιλωτίου- το μνημείο αποτελεί πρώτα απ' όλα το κοινό μας στόχο. Αμέτρητες εκφάνσεις της ζωής μας έχουν συνδεθεί με την παρουσία του μνημείου εκεί. Ο μεγάλος πλάτανος στην αυλή του Μοναστηριού με τις χιλιάδες

χαράξεις, μαρτυρά την αδιάκοπη αμφίδρομη σχέση του μνημείου με το ανθρώπινο στοιχείο. Ο Φωτοδότης σαν ζωντανός οργανισμός φέρει πάνω από όλα τη μνήμη του χωριού μας και των κατοίκων του.

Με αυτήν την εισαγωγή θέλησα να καταδείξω πως το μνημείο του Φωτοδότη Χριστού έχει αποτυπωθεί στη συλλογική μνήμη των συγχωριανών μου. Έχουμε ζήσει μαζί του, το έχουμε αγαπήσει, χαρεί, πονέσει. Επομένως οι κάτοικοι του χωριού ήταν σαν πάντοτε ευαίσθητοποιημένοι για την προστασία του πολιτισμικού αυτού θησαυρού του χωριού τους.

Οι πρώτες προσπάθειες ανάδειξης της ανάγκης συντήρησης του μνημείου οφείλονται σε μεμονωμένες ιδιωτικές πρωτοβουλίες από κατοίκους του χωριού και του συλλόγου Δανακιωτών της Αθήνας, που έγιναν γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Οι προσπάθειες αυτές είχαν μικρό αντίκτυπο, αλλά ήταν σαφώς αναγκαίες και απαραίτητες ώστε να καλλιεργηθεί στο συλλογικό νου, ότι η προσωπική δράση του καθενός θα μπορούσε να αποφέρει θετικά αποτελέσματα. Ο σύλλογος Δανακού με αντιπροσωπείες του διοικητικού συμβουλίου του από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, έθετε το ζήτημα προστασίας του μνημείου, το οποίο ήδη βρισκόταν σε κατάσταση ερήμωσης και απειλούνταν με κίνδυνο κατάρρευσης. Επανεισημμένως απευθύνθηκαν σε αρμόδιους του Υπουργείου Πολιτισμού και λάμβαναν αρνητική απόκριση. Παράλληλα η κοινότητα Δανακού προσπάθησε να κινηθεί το θέμα με δικά της μέσα στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και να το παραπέμψει στη Μονή του Ιωάννη Θεολόγου της Πάτμου ως υπεύθυνη για οποιαδήποτε εργασία συντήρησης του μνημείου. Παράλληλα με αυτές τις ενέργειες, η Μητρόπολη Νάξου διατηρούσε πάντοτε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διάσωση του μοναστηριού. Ο πατέρας Κύλης, ιερέας της ενορίας της Ζωοδόχου Πηγής Δανακού κατά το κρίσιμο διάστημα από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 μέχρι τη δεκαετία του 1990, αποτέλεσε έναν από τους πλέον δραστηριοποιημένους προς αυτή την κατεύθυνση. Άλλωστε γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1980, με την ιδιότητα του ίδιου ως ιερέα του Δανακού και μέσω της κοινότητας Δανακού εξασφαλίστηκαν δύο εκατομμύρια δραχμές για την παροχή ρεύματος στο Μοναστήρι και για τη βελτίωση του δρόμου που οδηγεί στο μνημείο. Εντέλει το ζήτημα της διάσωσης του Μοναστηριού του Φωτοδότη μπήκε σε νέα πορεία με την ίδρυση το 1989 του συλλόγου «Φίλοι των Εκκλησιαστικών Μνημείων. Ο Φωτοδότης». Η καινοτόμος αυτή για την εποχή πρωτοβουλία προήλθε από μία ομάδα επιστημόνων και διανοούμενων του τόπου μας. Ο σύλλογος «Φίλοι των Εκκλησιαστικών Μνημείων», βρήκε άξιο υποστηρικτή το σύλλογο Δανακιωτών, υπό το δραστήριο τότε πρόεδρό του Γεώργιο Κώτζο, και από κοινού αποφασίστηκε να τεθεί η διάσωση του Μοναστηριού του Χριστού Φωτοδότη στους πρώτους και κυρίαρχους στόχους του συλλόγου. Για το λόγο αυτό άλλωστε υιοθετήθηκε για το σύλλογο το όνομα «Ο Φωτοδότης», τεκμηριώνοντας έτσι την αποφασιστικότητα των μελών του. Υπό την καθοδήγηση των αεικίνητων και αξιόλογων αυτών προσωπικοτήτων του συλλόγου «Φωτοδότης» το από δεκαετίες αίτημα προστασίας του Μοναστηριού έλαβε νέες διαστάσεις και μπήκε πλέον σε τροχιά αποδοτικών ενεργειών έχοντας πάντοτε συνοδοιπόρο και τον σύλλογο Δανακού.

Το πρώτο σημαντικό βήμα του συλλόγου «Ο Φωτοδότης» ήταν η έρευνα και η μελέτη του μνημείου. Αυτό το έπραξε το 1991 χρηματοδοτώντας από κοινού με το σύλλογο Δανακού την πρώτη αποτύπωση του Καστρομοναστηρίου από τρεις φοιτητές του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου, υπό την εποπτεία των καθηγητών κυρίων Δ. Μπαλοδήμου και Γ. Μακρή. Το αποτέλεσμα της μελέτης

-η οποία αποτελούσε την πτυχιακή εργασία των τριών φοιτητών- ο σύλλογος με κατάλληλες ενέργειες πέτυχε να το δημοσιεύσει στην επιστημονική έκδοση «Τεχνικά Χρονικά». Με αυτόν τον τρόπο ικανοποιήθηκε το αίτημα ενημέρωσης και γνώσης για το μνημείο, προτού γίνουν οι οποιοσδήποτε άλλες ενέργειες. Το πιο τολμηρό όμως εγχείρημα για τον σύλλογο αποτέλεσε η προσπάθεια να αναλάβει την αρχική μελέτη για την αποκατάσταση του μνημείου. Η άδεια της μελέτης εγκρίθηκε το 1998, έπειτα από μεγάλο αγώνα με τις Υπηρεσίες της Αρχαιολογίας. Η χρηματοδότηση της προμελέτης έγινε από ιδιώτη και αποτέλεσε το αποφασιστικότερο βήμα, ώστε το μνημείο τελικώς να ενταχθεί στις διαδικασίες των κρατικών παραγόντων. Η χρηματοδότηση των αρχικών μελετών με ιδιωτικούς πόρους αποτελεί έναν από τους βασικούς τρόπους ενεργοποίησης των πολιτών υπέρ της διάσωσης των μνημείων εν γένει, καθώς το Υπουργείο Πολιτισμού θέτει τις δικές του προτεραιότητες όταν πρόκειται να διαθέσει πόρους για προμελέτες. Η συμβολή των φορέων εντοπίζεται σε αυτό ακριβώς το σημείο, δηλαδή της ανεύρεσης ιδιωτικών πόρων, ώστε να ξεκινήσει αυτόνομα μία μελέτη, η οποία έπειτα θα λάβει το δρόμο της. Στην περίπτωση του Μοναστηριού του Φωτοδότη, αξιέπαινη είναι η προσφορά του Δανακιώτη συγχωριανού μας κυρίου Νικόλαου Βάσιλα. Υποκινούμενος από την αγάπη του για το μνημείο και ευαίσθητοποιημένος από το αίτημα δεκαετιών του χωριού για την προστασία του, ανταποκρίθηκε με προθυμία στην έκκληση βοήθειας που του απηύθυναν οι σύλλογοι «Ο Φωτοδότης» και Δανακού. Φυσικά όπως ισχύει σε κάθε περίπτωση αναζήτησης ιδιωτικών πόρων, προκειμένου να πειστεί ένας ιδιώτης, ώστε να συνεισφέρει οικονομικά, χρειάζεται να έχει προϋπάρξει μία αξιόλογη δουλειά και πορεία που θα αποτελέσουν τη μαγιά και θα εξασφαλίσουν τη μετέπειτα επιτυχία του έργου. Ο σύλλογος «Ο Φωτοδότης» με τις ενέργειές του ήταν ένας αξιόπιστος φορέας, ο οποίος θα μπορούσε να αναλάβει την ευθύνη της άρτιας υλοποίησης της προμελέτης. Πράγματι, με την αποφασιστική συνεισφορά του συγχωριανού μας και τη μικρότερη συμμετοχή με άλλους πόρους που είχε καταφέρει να συλλέξει ήδη ο σύλλογος «Ο Φωτοδότης» μέσα από τη δράση του, αποφασίστηκε να ανατεθεί η εργασία της προμελέτης στη μελετητική ομάδα του Ν. Δελνικόλα και της Ε. Δρίβα. Το αποτέλεσμα ήταν να προετοιμαστεί η προμελέτη στερέωσης και αποκατάστασης του μνημείου, να συνταχθούν τα οικονομικά τεύχη και τα απαιτούμενα δελτία και βέβαια να εξασφαλίσουν οι άδειες για την αναστήλωση της Μονής από τις Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού.

Αφού ολοκληρώθηκε το στάδιο της προμελέτης επιτυχώς, τα βήματα έπειτα για την ένταξη του μνημείου στα κρατικά κονδύλια ήταν σχεδόν προκαθορισμένα. Παρόλα αυτά σε κάθε φάση του έργου είναι αναγκαίο να ασκείται πίεση καθώς δεν είναι λίγες οι φορές που ένα έργο μπορεί να κολλήσει στα γρανάζια της γραφειοκρατίας. Η στενή παρακολούθηση της πορείας του έργου τόσο από τον σύλλογο «Ο Φωτοδότης», όσο και από το σύλλογο Δανακού, έφερε το ποθητό αποτέλεσμα. Το μνημείο πλέον με όπλο την προμελέτη μπόρεσε να συναγωνιστεί επιτυχώς άλλα εξίσου επείγοντα έργα. Γι' αυτό και το βυζαντινό μνημείο της Ιεράς Μονής του Φωτοδότη κατάφερε τελικά και εντάχθηκε στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για τα έτη 2000-2006. Το κονδύλι ειδικότερα προήλθε από το ταμείο της Περιφερειακής Ανάπτυξης. Συνολικά δαπανήθηκαν 947.911 ευρώ για την πρώτη φάση και 350.000 ευρώ για τη δεύτερη φάση των εργασιών.

Στο τελικό στάδιο της ολοκλήρωσης του έργου στερέωσης και αποκατάστασης του μνημείου είναι σημαντικό να μνημονευτεί και η συμβολή της Νομαρχίας

Κυκλάδων και ιδιαίτερος του Επαρχείου της Νάξου. Ευαισθητοποιημένοι από τις προσπάθειες δεκαετιών των δύο συλλόγων και της αδιάκοπης υποβολής από την τοπική κοινωνία του αιτήματος για διάσωση και έπειτα για την αποπεράτωση του έργου, συνέβαλαν καθοριστικά με εισηγήσεις τους, ούτως ώστε να χρηματοδοτηθεί η μελέτη της δεύτερης φάσης από τη Νομαρχία Κυκλάδων το 2005 και έτσι να περατωθεί το έργο.

Σήμερα το καстроμονάστηρο του Φωτοδότη παραμένει Ιερά Μονή, όπως είχε προβλεφθεί από την αρχική μελέτη του έργου και τα τελευταία σχεδόν δύο χρόνια χρησιμοποιείται κανονικά από τους ντόπιους ως θρησκευτικός χώρος. Μάλιστα το ετήσιο πανηγύρι στις 6 Αυγούστου, ημέρα εορτής της Μονής, προσελκύει πλήθος πιστών από όλη τη Νάξο. Πόλος έλξης όμως είναι και για τους αναρίθμητους τουρίστες, οι οποίοι το επισκέπτονται καθημερινά, ιδίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Όπως ανέφερα στην αρχή της σημερινής παρουσίασης, με την περάτωση των εργασιών και την αναμενόμενη παράδοση του μνημείου εγκαινιάζεται μία νέα εποχή. Αυτή αφορά στο κατά πόσο το αποτέλεσμα από την αναστήλωση του μνημείου μπορεί να συνυπάρξει σε μία βιώσιμη ισορροπία με την ανάπτυξη. Το ζητούμενο είναι τα μνημεία που υποβάλλονται σε αναστήλωση να μην απολέσουν την ταυτότητά τους και την αμφίδρομη σχέση που πάντοτε διατηρούσαν με το ανθρώπινο στοιχείο. Εδώ αξίζει να σημειώσουμε ότι η επιλογή της χρήσης των ιστορικών μνημείων καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και την αναζωογόνηση της ευρύτερης περιοχής. Επίσης, είναι επιτακτικό πέρα από τη διάσωση του μνημείου να γίνουν ενέργειες και για την περαιτέρω ανάδειξή του. Σήμερα ο δρόμος ενός χιλιομέτρου από το εκκλησάκι της αγίας Μαρίας μέχρι το Μοναστήρι, είναι αναγκαίο και καθοριστικό να διανοιχθεί και να ασφαλοστρωθεί για να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα του μνημείου. Επίσης, θα ήταν ευχής έργο αν θα μπορούσε τουλάχιστον να διασφαλιστεί η επισκεψιμότητα του χώρου. Για εμάς του Δανακιώτες που μεγαλώσαμε με το Μοναστήρι, βαθιά μας επιθυμία είναι να μη διαταραχθεί η επικοινωνία του μνημείου με το περιβάλλον του, αλλά και με τους χρήστες του.

Συνοψίζοντας, θα ήθελα να επισημάνω ότι εάν η περίπτωση του Φωτοδότη έχει να διδάξει κάτι σε άλλους συλλογικούς φορείς και μεμονωμένους πολίτες, οι οποίοι θα ήθελαν να δράσουν υπέρ του μνημειακού πλούτου του τόπου μας, αυτό είναι ότι η συλλογική και η οργανωμένη δράση μπορεί να αποφέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ο πολίτης δηλαδή μπορεί να έχει ενεργό ρόλο στη διάσωση του πολιτισμικού πλούτου, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες και συμμετέχοντας σε διάφορους μη κυβερνητικούς φορείς. Η περίπτωση του καстроμονάστηρου του Φωτοδότη μπορεί να αποτελέσει πηγή πληροφορίας για όποιον επιθυμεί να αναλάβει την ανάλογη δράση.

ΤΡΟΠΟΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΑΡΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΕΙΡΗΝΗ ΓΡΑΤΣΙΑ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ - ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ

Το άρθρο 24 του Συντάγματος αναφέρει: «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός». Οι πολίτες το δικαίωμα αυτό συχνά δεν το γνωρίζουν και οι αρμόδιοι φορείς προστασίας των αρχιτεκτονικών μνημείων δεν το αναγνωρίζουν. Η ομιλία έχει στόχο να ενημερώσει για τη νομοθεσία προστασίας, αλλά και για τις δυνατότητες παρέμβασης των πολιτών, προκειμένου να σωθούν μεμονωμένα μνημεία, σύνολα μνημείων, παραδοσιακοί οικισμοί, των νεότερων κυρίως χρόνων που αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα. Οι απειλές και τα προβλήματα οφείλονται κατά κύριο λόγο σε ανθρωπογενείς παράγοντες. Τα παραδείγματα προέρχονται από τη δράση της ΜΟΝΥΜΕΝΤΑ, άλλων οργανώσεων και πολιτών στη Νάξο και σε άλλες περιοχές.

Αρμόδιοι φορείς προστασίας των μνημείων είναι το Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠΠΟ) και το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ). Το ΥΠΠΟ προστατεύει την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας από τους αρχαιότερους χρόνους μέχρι σήμερα βάσει του Νόμου 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» και διεθνών συμβάσεων που έχουν επικυρωθεί από το ελληνικό κράτος, π.χ. Σύμβαση της Γρανάδας. Το ΥΠΕΧΩΔΕ με το άρθρο 4 του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (νόμοι 1577/1985, 2831/2000 και 2834/2000) μεριμνά για τη διατήρηση και την ανάδειξη μεμονωμένων κτηρίων, οικισμών ή τμήματα πόλεων ή οικισμών, χώρων, τόπων, τοπίων κ.λπ., κατά κύριο λόγο δηλαδή ασχολείται με τη νεότερη αρχιτεκτονική κληρονομιά. Στα νομοθετικά εργαλεία συμπεριλαμβάνονται και οι διεθνείς συμβάσεις που έχουν επικυρωθεί από το ελληνικό κράτος, π.χ. Σύμβαση της Γρανάδας (ν. 2039/1992 «Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης»).

Τα ακίνητα που χρονολογούνται προ του 1830 προστατεύονται από τον νόμο 3028 χωρίς να απαιτείται η έκδοση οποιασδήποτε διοικητικής πράξης, θεωρούνται δηλαδή διατηρητέα μνημεία, ενώ τα ακίνητα που χρονολογούνται μετά το 1830 έως σήμερα, χαρακτηρίζονται μνημεία με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού. Η κατεδάφιση νεότερων ακινήτων που είναι προγενέστερα των εκάστοτε 100 τελευταίων ετών ή η εκτέλεση εργασιών για τις οποίες απαιτείται η έκδοση οικοδομικής άδειας, ακόμα και αν τα ακίνητα αυτά δεν έχουν χαρακτηριστεί μνημεία, δεν επιτρέπεται χωρίς την έγκριση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Αυτό σημαίνει ότι τα ακίνητα των 100 τελευταίων ετών είναι σχεδόν απροστάτευτα, όπως π.χ. τα γεφύρια, οι νερόμυλοι, τα ελαιοτριβεία κ.λπ. Αν δηλαδή δεν χαρακτηρισθούν διατηρητέα μνημεία, δεν προστατεύονται.

Τα αρχιτεκτονικά μνημεία της Νάξου, όπως οικισμοί, προβιομηχανικές εγκαταστάσεις, βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί ναοί, αρχαιολογικοί χώροι, πύργοι, κάστρα, τοπία, κτήρια μετά το 1830, απειλούνται κυρίως από την άναρχη και ανεξέλεγκτη ανοικοδόμηση, τις επεκτάσεις οικισμών χωρίς σχεδιασμό, τις αυθαίρετες εργασίες αποκατάστασης και επέκτασης σπιτιών, την εγκατάσταση και λειτουργία λατομείων, τη διάνοιξη δρόμων, τη χωρίς μελέτη κατασκευή έργων υποδομής, όπως π.χ. λιμανιών, αεροδρομίων και άλλων. Ανάμεσα σε αυτά τα αίτια

συγκαταλέγεται η εγκατάλειψη, που οδηγεί στην απαξίωση ενός μνημείου (εικ. 23, εικ. 24). Τα βαθύτερα βέβαια αίτια αυτών των απειλών είναι η παντελής έλλειψη στρατηγικής και διαχείρισης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς από τους αρμόδιους φορείς, οι συναρμοδιότητες των φορέων, η περιβόητη έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού, η έλλειψη γνώσης και οράματος των αρχών, η κυριαρχία του ιδιωτικού πάνω στο δημόσιο και πολλά άλλα. Μια περιήγηση στα χωριά, στις παράκτιες περιοχές και στην ύπαιθρο του νησιού σε κάνει να νιώθεις ότι οι κάτοικοι μοιάζουν να βρίσκονται σε αντιπαράθεση με τον μνημειακό πλούτο, με την ομορφιά αυτού του τόπου (εικ. 25).

(εικ. 23) Το Απάνω Κάστρο στο Τσικαλαριό

Ωστόσο μέσα σε αυτή την κατάσταση, που δε διαφέρει από ό,τι ισχύει σε ολόκληρη την Ελλάδα, υπάρχουν φωνές διαμαρτυρίας, κινήσεις πολιτών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), ανάμεσά τους και η MONUMENTA, που αγωνίζονται ενάντια στην αλλοίωση, την καταστροφή της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και κατ' επέκταση ενάντια στην υποβάθμιση της ζωής στη Νάξο. Οι τρόποι που πράττουν ή μπορούν να πράξουν για την προστασία των μνημείων θα παρουσιαστούν παρακάτω. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ο πολίτης μπορεί να ενεργήσει μόνος του ή να ζητήσει τη βοήθεια μιας ΜΚΟ, ενός συλλόγου. Οι τρόποι δράσης είναι οι ίδιοι. Απλά είναι γνωστό σε ποια δύσκολη θέση βρίσκεται ένας κάτοικος που θα καταγγείλει κάποια παράβαση, αυθαιρεσία μέσα στις μικρές κοινωνίες των νησιών κι έτσι η βοήθεια μιας ΜΚΟ είναι πολύ σημαντική. Εδώ θα παρουσιασθούν τρεις κατηγορίες παρεμβάσεων: αυτές που απευθύνονται στους αρμόδιους φορείς, οι δικαστικές και η κινητοποίηση των πολιτών μέσα από συλλογικές ενέργειες. Βασικό τους χαρακτηριστικό είναι η ενημέρωση. Ο αποδέκτης διαφέρει σε πρώτο στάδιο, αν και ο τελικός είναι πάντα ο ίδιος ο αρμόδιος φορέας προστασίας που στις περισσότερες των περιπτώσεων που παρεμβαίνουμε είναι αυτός που δεν προστατεύει.

(εικ. 24) Ο Πύργος της Αγιάς

Οι παρεμβάσεις θεωρούμε σωστό να ξεκινούν με αναφορές στους αρμόδιους φορείς προστασίας. Στόχο έχουν να τους ενημερώσουν, συχνά να τους αφυπνίσουν, για το γεγονός ότι απειλείται ένα μνημείο. Οι φορείς έχουν αρμοδιότητα να διακόψουν τις όποιες εργασίες και να κάνουν αυτοψία. Τί γίνεται όμως όταν ένα μνημείο είναι των 100 τελευταίων ετών; Συνήθως είναι καταδικασμένο γιατί βάσει του νόμου δεν μπορούν να ζητήσουν διακοπή των εργασιών, όταν μάλιστα έχει δοθεί

(εικ. 25) Το Απάνω Κάστρο στο Τσικαλαριό

άδεια από την πολεοδομία και την Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ). Όταν ζητήσαμε από την Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Αττικής (ΕΝΜΑ), αρμόδια και για τις Κυκλάδες, να παρέμβει για να προστατεύσει τα γεφύρια κατά τη μεταφορά των ανεμογεννητριών στην Κόρωνο αυτό στάθηκε αδύνατο χρονικά και θεσμικά. Η διάνοιξη του δρόμου για την εγκατάσταση των ανεμογεννητριών κοντά στον Εναέριο, έστω και έξω από τη ζώνη προστασίας του διατηρητέου μνημείου, βρήκε την ΕΝΜΑ να δηλώνει άγνοια για το γεγονός, όταν την ενημερώσαμε εγγράφως¹⁵.

Το αίτημα για χαρακτηρισμό κτηρίων που κινδυνεύουν με κατεδάφιση είναι επίσης άλλος ένας τρόπος παρέμβασης διάσωσης ενός νεότερου κτηρίου. Η αρμόδια Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων ή το Τμήμα Παραδοσιακών Οικισμών του ΥΠΕΧΩΔΕ οφείλει να εξετάσει το αίτημα και να ζητήσει απαγόρευση οποιασδήποτε εργασίας, έως ότου εξεταστεί το αίτημα. Έτσι συχνά κερδίζεται χρόνος πολύτιμος για τη σωτηρία ενός κτηρίου από την κατεδάφιση και του δίδεται μια ακόμα ευκαιρία.

Ουσιαστική ενέργεια όταν έχει ήδη εκδοθεί η άδεια κατεδάφισης είναι να ενεργήσει κάποιος δικαστικά. Το Διοικητικό Εφετείο μπορεί να κάνει δεκτές τις αιτήσεις ακύρωσης κατεδάφισης και να εκδώσει προσωρινές διαταγές διακοπής της κατεδάφισης, οι οποίες δίνουν πολύτιμο χρόνο στους αρμόδιους φορείς να κρίνουν αν αξίζει ή όχι να διατηρηθεί κάτι. Σημειώνουμε ότι οι άδειες κατεδάφισης έχουν εκδοθεί, αφού οι ΕΠΑΕ ή το ΥΠΕΧΩΔΕ έχουν δώσει την άδεια κρίνοντάς τα κτήρια ως μη αξιόλογα. Το τι είναι όμως άξιο να διατηρηθεί ή οι τρόποι που γίνονται οι αξιολογήσεις είναι ένα μεγάλο θέμα, ειδικά στις μέρες μας που ο αρχιτεκτονικός πλούτος έχει μειωθεί επικίνδυνα. Οι παρεμβάσεις μέσω δικαστικής οδού είναι βέβαια κοστοβόρες. Έχουμε όμως την τύχη σε αρκετές περιπτώσεις δικηγόροι να προσφέρουν εθελοντικά την εργασία τους στις ΜΚΟ.

Στο πλαίσιο των παραπάνω τρόπων δράσης επιλέγω διάφορα παραδείγματα από τη Νάξο, όπως είναι οι αναφορές και οι συνεχείς επιστολές προς το ΥΠΠΟ για τη σωτηρία του πύργου του Χειμάρρου από την κοινότητα Φιλωτίου αρχικά και στη συνέχεια από τον δήμο Δρυμαλίας. Επίσης, ενέργειες έγιναν για τις κατοικίες που ανεγέρθηκαν κοντά στη Μονή Τιμίου Σταυρού-πύργο Μπαζαίου. Ο ιδιοκτήτης του πύργου προέβη σε αναφορές για τη μη ανοικοδόμησή τους λόγω γειτνίασης με αυτόν, τόσο στην αρμόδια Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων όσο και στο γραφείο Υπουργού, τα κτήρια ωστόσο ανεγέρθηκαν. Σε αυτήν την ενότητα ανήκουν και οι συνεχείς επιστολές της MONUMENTA προς τον Υπουργό Πολιτισμού για τη διάσωση οχτώ μνημείων της Νάξου (εικ.2). Οι επιστολές αυτές στέλνονται και ξαναστέλνονται, αφού στα τρία χρόνια εφαρμογής τους προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία» τρεις υπουργοί πολιτισμού έχουν αναλάβει τα ηνία του Υπουργείου. Απάντηση δεν έχουμε λάβει, απλά μας έχει κοινοποιηθεί η επιστολή του Υπουργού προς τις αρμόδιες Υπηρεσίες στις οποίες παραπέμπει το θέμα. Παράλληλη δράση είναι και η καρτ-ποστάλ με οχτώ μνημεία της Νάξου που κινδυνεύουν από εγκατάλειψη που εκδώσαμε με αποδέκτη τον Υπουργό πολιτισμού¹⁶. Ο αριθμός που έχει σταλεί από πολίτες έχει φτάσει στις 600 μέχρι σήμερα.

Μια επόμενη, πιο δυναμική, δικαστική παρέμβαση είναι η προσφυγή στο

Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ). Μέσα σε 60 ημέρες αφότου γίνει γνωστή η υπουργική απόφαση για ένα θέμα μπορεί ο πολίτης να προσφύγει και να ζητήσει ακύρωσή της. Είναι γνωστή, με όλες τις απίστευτες εκδικητικές αντιδράσεις που έφερε, η προσφυγή πολιτών για τη ματαίωση της κατασκευής του λιμανιού. Το ΣτΕ δέχτηκε τις αιτιάσεις των κατοίκων. Εμείς απλά αναφέρουμε τις αρνητικές συνέπειες ενός λανθασμένου έργου, στις μοναδικές ενάλιες και χερσαίες αρχαιότητες της περιοχής καθώς και στο κάστρο που θα είχε η χωροθέτηση ενός τεράστιου -χωρίς ουσιαστική μελέτη- λιμανιού. Τέλος, στο ΣτΕ προσέφυγε και ο Σύλλογος Σαγκριωτών με τη συνεργασία της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού κατά της απόφασης του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου να λειτουργήσει το λατομείο κοντά στον αρχαιολογικό χώρο του ιερού της Δήμητρας στο Σαγκρί, αίτηση που έγινε επίσης δεκτή. Τα έξοδα βέβαια για τέτοιες παρεμβάσεις είναι αρκετά μεγάλα και συνήθως αντιμετωπίζονται συλλογικά.

Οι επόμενες ενέργειες αποτελούν ένα άλλο τύπο παρεμβάσεων που η δυναμική τους τον τελευταίο καιρό έχει αποδειχτεί ουσιαστική. Οι πολίτες δημιουργούν πρωτοβουλίες, κινήσεις, συλλογικότητες, συλλόγους και δρουν για την προστασία ενός χώρου, ενός μνημείου. Ως κύριο εργαλείο έχουν την ενημέρωση του κόσμου παρασύροντας στην προσπάθειά τους όλο και περισσότερους πολίτες. Παρέμβαση είναι η συλλογική προσπάθεια με αποδέκτη πάλι και πάλι τους αρμόδιους φορείς προστασίας. Η ενημέρωση στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο διαδίκτυο. Οι ιστοσελίδες και τα ιστολόγια, διαδίδουν ταχύτατα την πληροφορία. Η διάσωση της πολυκατοικίας Κουρεμένου στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου μπροστά από το νέο μουσείο της Ακρόπολης οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην δημοσιότητα που πήρε το θέμα. Πάνω από 40.000 υπογραφές συγκεντρώθηκαν. Το θέμα βέβαια ήταν πολύ αγαπητό στον Τύπο, ο οποίος μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της σωτηρίας ενός μνημείου. Θεωρούμε πολύ σημαντική τη συνεχή τροφοδότηση του Τύπου με δημοσιεύματα. Η επικοινωνία μέσω του διαδικτύου οδήγησε σε κινητοποιήσεις. Οι κινητοποιήσεις για τη σωτηρία μνημείων είναι πια μια πραγματικότητα. Σε πολλές περιπτώσεις χρειάζεται ακόμα πιο δυναμική κινητοποίηση για να σωθεί κάποιο κτήριο, όπως η ανάληψη της ευθύνης ενός δημόσιου χώρου και λειτουργίας του που εξελίσσεται από τα μέσα Δεκέμβρη 2006 στην δημοτική Αγορά της Κυψέλης. Η συμβολή της «Πρωτοβουλίας Κατοίκων για τη Δημοτική Αγορά της Κυψέλης», έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο άνοιγμα και την εύρυθμη έκτοτε λειτουργία της Αγοράς.

Η εμπειρία μου στο χώρο της προστασίας των μνημείων τα τελευταία εννέα χρόνια μου έχει δείξει ότι αποτέλεσμα έχουν οι παρεμβάσεις μέσω προσφυγών στο ΣτΕ και η μαζική κινητοποίηση, η δύναμη του κόσμου. Μόνο αυτή μπορεί τελικά να αποτρέψει την απαράδεκτη, τραγική θα έλεγα, καταστροφή του αρχιτεκτονικού πλούτου τόσο στη Νάξο όσο και σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο. Οι διαστάσεις που έχει λάβει είναι ένα τσουνάμι που μόνο με δυναμική παρουσία όλου του κόσμου μπορεί να αποτραπεί πια.

¹⁵ Επιστολή 5ης Φεβρουαρίου 2009

¹⁶ Προσπελάσιμο στο: <http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=3&perm=1&ArticleID=257> & CategoryID=19&lang=gr. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΑΙΟΛΙΚΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΝΑΞΟΥ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΡΔΑΝΗΣ, ΚΑΤΟΙΚΟΣ ΑΠΕΙΡΑΝΘΟΥ

Χωρίς το φυσικό περιβάλλον, δηλαδή τη χλωρίδα, την πανίδα, το χώμα, το νερό, το οξυγόνο, εμείς οι άνθρωποι δε θα είχαμε δημιουργηθεί και διατηρηθεί επάνω σε αυτόν τον πλανήτη. Χωρίς αυτόν τον παράδεισο, δε θα μας είχε πλάσει ο Θεός. Πήραμε τα πάντα από το φυσικό περιβάλλον του τόπου μας. Απ' την πανίδα πήραμε κρέας και φάγαμε τα πρώτα χρόνια που ήμασταν κυνηγοί και νομάδες και κατοικούσαμε στα σπήλαια, πήραμε τις προβιές των ζώων και τις κάναμε ενδύματα και υποδήματα, φτιάξαμε ασκούς από το δέρμα και τους κάναμε μέσα για να μεταφέρουμε το κρασί, το λάδι, το νερό. Τεντώσαμε τα δέρματα και φτιάξαμε μουσικά όργανα για να διασκεδάσουμε. Από τη χλωρίδα και πόσα πράγματα δεν πήραμε! Πήραμε το οξυγόνο, πήραμε το νερό, τη γη, το χώμα, πήραμε τους καρπούς. Πήραμε ξύλα για να κάνουμε τις σκεπές των σπιτιών μας ώστε να μη βρεχόμαστε, πήραμε ξύλα να ανάψουμε φωτιά στο σπίτι να ζεσταθούμε, να ζεσάνουμε το φαγητό μας, να φτιάξουμε ένα κρεβάτι πάνω στο οποίο θα ξαποστάσουμε και θα ερωτευτούμε, πήραμε ξύλα και κλαδιά και τα βάλαμε σε ένα καμίνι να κάνουμε ασβέστη, ξύλα για να κάνουμε την πρώτη σχεδιά να ταξιδέψουμε από τη Νάξο για τα απέναντι νησιά.

Γίναμε όμως πολύ σύντομα αγνώμονες και γρήγορα ξεχάσαμε όλα αυτά που απλόχερα μας έδωσε το νησί μας. Δημιουργήσαμε μία ανθρωποκεντρική αντίληψη-ότι όλα ανήκουν στον άνθρωπο. Έτσι αρχίσαμε να αδιαφορούμε για τις άλλες μορφές ζωής και κάνουμε άσχημα πράγματα στον τόπο μας. Οι πιο μεγάλες ασχήμιες και καταστροφές γίνονται με την ανοχή της πολιτείας και των οργάνων της, δηλαδή των εκάστοτε κυβερνήσεων, των περιφερειών, νομαρχιών, επαρχιών, δημοτικών και τοπικών συμβουλίων. Για λόγους δήθεν επενδυτικούς και αναπτυξιακούς, μα στην πραγματικότητα για λόγους ψηφοθηρικούς τις περισσότερες φορές. Τώρα τελευταία όλα σχεδόν γίνονται επίσης στα μουλωχτά για να μην υπάρχουν αντιδράσεις πολιτών και περιβαλλοντικών οργανώσεων, ώστε να μη προφταίνουν τα άσχημα γεγονότα. Το κακό ολοκληρώνεται από την απάθεια που έχουμε για τα κοινά του τόπου μας. Μεγαλώνει και δυστυχώς επιβραβεύεται αυτή η αδράνεια σαν να είναι αρετή. Ένα τρομερό πράγμα για την εποχή που ζούμε! Και θέλουμε να αποκαλούμαστε και πολιτισμένοι.

Πάμε λοιπόν στη συμφωνία για το αιολικό πάρκο Νάξου που υπογράφηκε μεταξύ του Δήμου και της εταιρίας το 1999, οι εργασίες του οποίου ξεκίνησαν στις αρχές του 2008. Μέσω της Ορνιθολογικής Εταιρείας κάναμε μεγάλη προσπάθεια και αρχίσαμε να ψάχνουμε τις μελέτες του έργου. Τελικά μας τις έδωσαν τον Αύγουστο του 2008 οπότε και προσφύγαμε στο Συμβούλιο της Επικρατείας, γιατί στο φυσικό και στο πολιτιστικό περιβάλλον του τόπου μας και συγκεκριμένα στο βουνό του Ζα της Αμμόμαξης έγιναν οι παρακάτω επεμβάσεις που δεν έπρεπε να γίνουν.

Πρώτον, όσον αφορά το φυσικό περιβάλλον κατέστρεψαν μία περιοχή που ήταν τόπος κατοικίας των σκανιάδων της Νάξου. Προκειμένου να πάρουν άδεια εγκατάστασης του αιολικού πάρκου, αυτό δεν το δήλωσαν, ότι δηλαδή η περιοχή είναι προστατευόμενη για τα πουλιά της Ελλάδος. Αυτοί οι τόποι και αυτά τα ιερά πουλιά

προστατεύονται από την ευρωπαϊκή νομοθεσία, αλλά δυστυχώς στην Ελλάδα που ζούμε και για τους λόγους που ανέφερα παραπάνω, οι νόμοι δεν εφαρμόζονται. Να αναφέρω ότι η μισή ανατολική Νάξος είναι περιοχή προστατευόμενη για τα πουλιά. Οι σκανιάδες -όπως τους λένε στην ορεινή Νάξο- ή οριάδες ή ορνιά -έτσι τους λένε στο Φιλώτι-, είναι πουλιά που τρώνε τα ψόφια ζώα, όπως πρόβατα και μουλάρια. Είναι δηλαδή οι «σκουπιδιάρηδες» του περιβάλλοντος και συμβάλλουν στο να μη μεταδίδονται ασθένειες στα ποτάμια των βοσκών, αλλά και στα άλλα ζωντανά των βουνών μας. Η Νάξος είναι το μοναδικό νησί του Αιγαίου που κατοικούν σκανιάδες, οι οποίοι δυστυχώς όλο και λιγοστεύουν. Είναι πουλιά που έχουν 1.5μ. μήκος από το ράμφος ως την ουρά και 2.65μ. άνοιγμα φτερών. Η επιστημονική τους ονομασία είναι Gyps Vulnus, δηλαδή γύπας ο θηρώος. Είναι μεγάλα πουλιά και επομένως φανταστείτε τι θα γίνει όταν οι έλικες των ανεμογεννητριών αρχίσουν να γυρίζουν στην Αμμόμαξη ή σε άλλες κορυφές... Θα εξαφανίσουμε άλλη μία μορφή ζωής, όπως κάναμε με τους νάνους ελέφαντες, τα ελάφια, τους λύκους και τις αλεπούδες επάνω από το νησί μας. Αυτό το πουλί, κατάφερε να γλυτώσει μέχρι τώρα, απλά γιατί δεν τρώγεται. Είναι ένα πουλί που θεωρείται ιερό. Το προστάτευαν πάντα οι βοσκοί μας. Γι' αυτό τον λόγο πρέπει να παλέψουμε και να μη γυρίσει καμία έλικα ανεμογεννήτριας στη Νάξο, εκεί που κινδυνεύουν οι σκανιάδες. Χαιρετίζω την πρώτη αντίσταση του τοπικού συμβουλίου της Κορώνου, που δε δέχθηκε να εγκαταστήσει ανεμολογικούς ιστούς στην κορυφή του όρους Κόρωνος.

Δεύτερον, επάνω στην περιοχή αυτή, τα βουνά δηλαδή της Αμμόμαξης, εκχερσώθηκαν περίπου 65 στρέμματα βλάστησης και φρυγανότοπων, λόγω των δρόμων και των πλατειών που ανοίχθηκαν για τη μεταφορά και την εγκατάσταση ανεμογεννητριών. Εκεί δεν έκαναν τεχνικά έργα και οχετούς και έτσι τα νερά της βροχής ακολουθούν μία ανεξέλεγκτη πορεία, παρασύροντας το λιγιστό χώμα από τις απότομες πλαγιές με τις γνωστές καταστροφικές επιπτώσεις στη χλωρίδα και την πανίδα. Πρέπει να τους πιέσουμε να κάνουν τα τεχνικά αυτά έργα.

Θα σας πω εδώ μερικά για την αισθητική και την ασχήμια που οι ίδιοι -οι υπεύθυνοι της εταιρίας- δηλώνουν. Ότι δηλαδή θα επέλθει αλλοίωση που όμως σιγά-σιγά θα τη συνηθίσουμε. Φανταστείτε πόσες καταστροφές θα γίνουν στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον του νησιού μας και πόση ασχήμια θα συσσωρευτεί από τις ανεμογεννήτριες, τους πυλώνες, τις κολώνες και τα σύρματα που θα μεταφέρουν το ρεύμα. Πιστεύω ότι δε θα μπορέσουμε να αντέξουμε μία τέτοια «σκουπιδοποιημένη» Νάξο. Γι' αυτό ελάτε να αντισταθούμε όσο είναι νωρίς.

Τρίτον, ο χώρος εγκατάστασης του αιολικού πάρκου ήταν ένα καταφύγιο άγριας ζωής, όπου πουλιά και άγρια ζώα ζούσαν εκεί επάνω μία όμορφη και ήσυχη ζωή. Προκειμένου όμως να πάρουν οι υπεύθυνοι την άδεια με ευκολία, δε δήλωσαν κάτι τέτοιο και έτσι άλλο ένα καταφύγιο καταστράφηκε.

Επίσης, οι ιθύνοντες δήλωσαν ότι στην περιοχή δεν υπάρχουν αρχαιότητες, ούτε νεότερα μνημεία. Ας πάμε όμως να δούμε τι έγινε κατά τη διάρκεια των εργασιών για την εγκατάσταση του αιολικού πάρκου, αφού πρώτα σας θυμίσω ότι η γνώση, η προστασία και η ανάδειξη αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι επιτακτική ανάγκη, γιατί έτσι βλέπουμε τη διαδρομή μας μέσα από τους αιώνες πάνω σε τούτο το νησί. Πρώτον στην κορυφή του Ζα της Μαίμασσης -δηλαδή της θύελλας-, ή όπως λέγεται σήμερα του Ζα της Αμμόμαξης, υπήρχε μία θέση που την είχα επισκεφτεί πολύ μικρός. Ήταν κατά τη γνώμη μου ένα μικρό ιερό του θεού Δία της Αμμόμαξης. Η εκσκαφή όμως 40x50μ. που έγινε εκεί επάνω για να εγκατασταθεί η ανεμογεννήτρια της κορυφής, έχω την εντύπωση ότι την

κατέστρεψε. Από πού και ως πού; Πώς δηλαδή μπορούν πάνω σε αυτή την κορυφή που έχει 4.500 δισεκατομμύρια χρόνια ζωής να παρεμβαίνουν και να τη ξηλώνουν; Με ποιο δικαίωμα; Γιατί; Αυτήν τη θέση την κατέστρεψαν. Πάνω εκεί ανέβαιναν οι πιστοί της εποχής -κατά την προσωπική μου εκτίμηση- για να προσευχηθούν, να κάνουν μία ευχή στο Δία το Μαιμάκτη, ώστε να μη φυσά, αλλά να βρέχει κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

Δεύτερον, εκεί στο χώρο του αιολικού πάρκου, στη θέση Κολωνάκια, υπήρχαν ομάδες από μικρές κολώνες όπου πέρανε η γραμμή από τα εναέρια καλώδια για τη μεταφορά της σμύριδας. Με αυτά δηλαδή μεταφέρονταν τα κορωνιδιάτικα σμυρίδια από τους σταθμούς συγκέντρωσης της Πηγής και της Στραβολαγκάδας στον όρμο της Μουτσούνας από το 1929 ως το 1978, οπότε και ο Εναέριος σταμάτησε να λειτουργεί. Ευτυχώς που το 1991, κηρύχτηκε ως νεότερο, βιομηχανικό μνημείο. Όμως, προκειμένου οι υπεύθυνοι να πάρουν εύκολα την έγκριση για να ξεκινήσουν οι εργασίες, δε δήλωσαν την ύπαρξή του στην Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων. Έτσι λοιπόν, άνοιξαν δρόμο κατά μήκος της γραμμής του Εναέριου, δίπλα ακριβώς από τους πυλώνες, κάτι που απαγορεύεται και βάζει το μνημείο σε κίνδυνο.

Τρίτον, μέσα στον χώρο του αιολικού πάρκου, είναι η ράχη των ανεμόμυλων. Αυτή πήρε το όνομά της από τους πέντε κορωνιδιάτικους ανεμόμυλους που κατασκευάστηκαν γύρω στο 1900 και άλεθαν ως το 1950 περίπου και που σήμερα είναι γκρεμισμένοι. Και σε αυτήν την περίπτωση, ούτε την τοποθεσία δήλωσαν με το όνομά της, ούτε τους πέντε ανεμόμυλους -ως όφειλαν- στην Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων, για λόγους ευνόητους. Έτσι λοιπόν, ανενόχλητοι κάνουν ό,τι θέλουν κοντά σε αυτά τα μνημεία που κάτω από άλλες συνθήκες δε θα τους επιτρεπόταν. Πέρα από αυτό τώρα, από το 1999 έχει υπογραφεί μία συμφωνία μεταξύ του Δήμου και της εταιρίας. Μεταξύ άλλων, η εταιρία είναι υποχρεωμένη με το τέλος της εγκατάστασης του αιολικού πάρκου, να έχει αναστηλώσει αυτούς τους πέντε ανεμόμυλους, εκ των οποίων μάλιστα ο ένας θα μπορεί να αλέθει. Η εταιρία δεν έχει κάνει απολύτως τίποτα μέχρι τώρα. Το δημοτικό συμβούλιο, πλειοψηφία και μειοψηφία, αδιαφορεί. Είχα ζητήσει να τεθεί ως θέμα στο προηγούμενο δημοτικό συμβούλιο, αλλά μου το αρνήθηκαν. Απλά έκαναν μία αναφορά. Μου είπαν ότι θα είναι θέμα στο επόμενο. Θα το δούμε. Το ελπίζω.

Πριν περάσουν οι νταλίκες με τις ανεμογεννήτριες πάνω από τα παλιά μας γεφύρια, ζήτησα εγώ μέσα από τον τοπικό τύπο, η MONUMENTA με έγγραφό της προς την Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων, καθώς και ο πολιτιστικός σύλλογος Χαλκείου, την προστασία αυτών των γεφυριών. Πραγματικά, μετά από τις πιέσεις αυτές ήρθαν και τα υποστύλωσαν. Όμως μετά τη μεταφορά των ανεμογεννητριών και κατά την επιστροφή ενός μεγάλου οχήματος της εταιρίας, έπεσε το στηθαίο της γέφυρας του Χαλκίου. Φοβούμενοι ατυχήματα ήλθαν άρον άρον να αποκαταστήσουν τη ζημιά. Αλλά στο καινούριο τμήμα, η λάσπη κυριαρχεί παντού. Βλέπετε αυτό είναι το τέλειο φτιάξιμο για αυτούς! Κυρίαρχο στοιχείο είναι η λάσπη, ενώ στο παλιό χτίσιμο το κυρίαρχο στοιχείο είναι οι όμορφα τοποθετημένες πέτρες.

Το αιολικό πάρκο Κορώνου έχει ολοκληρωθεί και μάλλον θα λειτουργήσει. Εμείς πάντως δώσαμε τη μάχη μας. Ας είμαστε έτοιμοι για τις επόμενες. Εκφράζω τη λύπη μου που δεν είναι παρόντες σε μία τόσο όμορφη συζήτηση όλοι οι δημοτικοί σύμβουλοι. Αυτό δείχνει την ευαισθησία τους. Μία παράκληση. Καλό είναι να μη φύγουν οι ομιλητές, αλλά και ο δήμαρχος, διότι στις παρεμβάσεις που θα ακολουθήσουν γίνονται ερωτήσεις και διατυπώνονται παρατηρήσεις.

Μία συμβουλή και τελειώνω. Ας βγούμε έξω από την πόλη, από το χωριό μας

και γενικά το κτισμένο και δομημένο χώρο. Ας περπατήσουμε μέσα από τα παλιά μονοπάτια για να δούμε πόσο όμορφη, μα και πόσο πληγωμένη είναι η Νάξος, το νησί μας. Μονάχα τότε θα τον αγαπήσουμε και θα τον προστατέψουμε από κάθε λογής καταστροφή.

ΠΥΡΓΟΣ ΜΠΑΖΑΙΟΥ- ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΝΑΞΟΥ ΜΑΡΙΟΣ ΒΑΖΑΙΟΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ- ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΝΑΞΟΥ

Καθώς ένα μνημείο κινητοποιεί τη μνήμη δεν θα αποφύγω να σας μιλήσω πρώτα απ' όλα για το πώς έχει εγγραφεί στην παιδική μου μνήμη ο Πύργος Μπαζαίου. Ως ένα ερειπιώδες κτίσμα, μεγάλο αλλά και τρομακτικό, όπου υπήρχαν απειλητικά χαλάσματα, σκοτεινοί ή απροσπέλαστοι χώροι.

Την πιο οικεία αίσθηση είχα στον πρώτο όροφο, που ήταν ο πιο πρόσφατα κατοικημένος. Στα τρία μεγαλύτερα δωμάτια, που έβγαιναν σε κεντρική σάλα, έμεναν ο πατέρας μου, η γιαγιά μου και ο παππούς μου, όταν μετά τον παραθερισμό τους στους Ακαδήμους, κατοικούσαν τον πύργο κάθε φθινόπωρο για να συλλέξουν τις σοδειές από τα γύρω κτήματά τους. Έπειτα κατέβαιναν στην εστία τους στη Χώρα, μέχρι να ξεκινήσει ο επόμενος κύκλος. Όλα αυτά μέχρι τη δεκαετία του 1950. Εκτοτε μόνο το μεγάλο κελί στο προαύλιο του πύργου κατοικούνταν, από ένα ζευγάρι αγροτών που καλλιεργούσε τα γύρω κτήματα και επέβλεπε το κτίσμα.

Καθώς μεγάλωνα και τα διαστήματα παραμονής μου στη Νάξο διαρκούσαν περισσότερο, εξοικειώθηκα με τον χώρο. Συνήθισα να μπαίνω στη σκοτεινή αποθήκη του ισογείου που μικρός μου φαινόταν τρομακτική, ανέβαινα στο δεύτερο όροφο για να χαζέψω τη θέα, παρά τον κίνδυνο των ετοιμόρροπων τοίχων. Φανταζόμουν πως πρέπει να ήταν η ζωή των μοναχών που ξεκίνησαν να φτιάχνουν αυτό τον πύργο-μοναστήρι το 16^ο αιώνα. Πως κατοικούνταν τα κελιά της αυλής από αγγειοπλάστες -Σιφνιούς τους αποκαλούσαν-, όταν κατά το 1840 απαλλοτριώθηκε το εγκαταλελειμμένο κτίσμα από το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος. Διέκρινα τη φροντίδα και τα ίχνη των παππούδων μου, όταν έγιναν οι νέοι ιδιοκτήτες στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Αναγνώριζα το νοιάξιμο και τις παρεμβάσεις του πατέρα μου για να διασωθεί το κτίσμα από την κατάρρευση (εικ. 26).

(εικ. 26) Κάτοψη της αυλής του πύργου πριν την αποκατάσταση

Όταν κάποτε ήρθε η ώρα να αναλάβω την ευθύνη του, αισθάνθηκα μεγάλο το βάρος. Όμως αποδέχτηκα την πρόσκληση-πρόκληση. Πως δηλαδή ένα μεγαλοπρεπές ερείπιο, αξίζει να ζωντανέψει ξανά, να γίνει λειτουργικό, να ανοίξει στην τοπική και όχι μόνο κοινωνία, να επηρεάσει τη συλλογική αντίληψη για τη χρηστικότητα των παλαιών κτισμάτων, να κινητοποιήσει άτομα και να δρομολογήσει διαδικασίες για τη διάσωση και την ανάδειξη τους (εικ. 27, εικ. 28).

(εικ. 27) Ο παλιός φούρνος του πύργου

Από μικρός άκουγα για τον Μυστρά της Νάξου, για βυζαντινά πάρκα και μονοπάτια, όμως μεγαλώνοντας όλα αυτά παρέμεναν στα λόγια. Μόνο κλειδωμένες εκκλησίες και χαλάσματα συναντούσα.

Όταν στα μέσα της δεκαετίας του 1990 πήρα την απόφαση να αναστηλώσω τον πατρογονικό πύργο, τόλμησα να φανταστώ ότι για τα μνημεία της Νάξου θα υπάρχει ένα υποστηρικτικό πλαίσιο, αφενός επιστημονικό που θα αφορά ιστορικά μορφολογικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία, αφετέρου πρακτικό που θα προσφέρει τεχνική πληροφόρηση και πρόσβαση σε προγράμματα χρηματοδότησης. Δεν βρήκα τίποτα από όλα αυτά και παρά τις απαιτητικές επαγγελματικές μου υποχρεώσεις δεν εγκατέλειψα την προσπάθεια. Πέρασαν αρκετά χρόνια για να διαμορφώσω τις προϋποθέσεις, ώστε να ξεκινήσουν οι απαραίτητες αναστηλωτικές εργασίες. Να βρω πρώτα-πρώτα τους κατάλληλους αρχιτέκτονες, να εκπονηθεί και να εγκριθεί μία ολοκληρωμένη μελέτη, να επιστρατευθούν ικανοί τεχνίτες να την υλοποιήσουν και το κυριότερο να συγκεντρώσω το απαιτούμενο κεφάλαιο αποκλειστικά από ιδιωτικούς πόρους, αφού τα αιτήματα για ένταξη σε επιδοτούμενα προγράμματα δεν έβρισκαν ανταπόκριση.

Περισσότερο όμως από τις εργασίες, που λόγω του μεγέθους του κτίσματος και των οικονομικών δυνατοτήτων μου, προγραμματίζα να γίνουν σταδιακά και σε βάθος χρόνου - συνεχίζονται ακόμα ως σήμερα - με απασχολούσε η ένταξη του

(εικ. 28) Ο παλιός φούρνος του πύργου ως χώρος υποδοχής σήμερα

μνημείου στη σύγχρονη πραγματικότητα και την καθημερινή ζωή του τόπου. Το όραμά μου για πολιτιστική ανάδειξη βρήκε θερμή ανταπόκριση και υποστήριξη από τον Πολιτιστικό Οργανισμό ΑΙΩΝ και το Διοικητικό του Συμβούλιο, του οποίου είχα τη τιμή να γίνω μέλος το 1997. Μέσα από συνεργασίες με φορείς και προσωπικότητες διαμορφώθηκε ένα πολιτιστικό πρόγραμμα με προοπτική. Προοπτική να αποκτήσει η Νάξος ένα πραγματικό στίγμα στο σύγχρονο πολιτιστικό χάρτη, ξεπερνώντας τις θεωρητικές αναλύσεις και τα ευχολόγια που επικρατούσαν μέχρι τότε (εικ. 29).

(εικ. 29) Το प्राύλιο του πύργου σήμερα. Εικόνα από παράσταση

Έτσι γεννήθηκε το 2001 το Φεστιβάλ Νάξου στον πύργο Μπαζαίου ως παρέμβαση, πρόταση και αντίδραση¹⁷. Ως παρέμβαση στις έντονες τοπικιστικές αγκυλώσεις του νησιού και στην άγονη διχοτόμηση του σε δύο δήμους, με αποτέλεσμα ότι κάνει ο ένας να φαίνεται ότι δεν αφορά τον άλλον. Ως πρόταση για το πώς ένας χώρος φτιαγμένος για να υποδέχεται, να φιλοξενεί και να εμπνέει τους ανθρώπους, ξαναβρίσκει μια νέα δυναμική και ένα νέο ρόλο, το ανάλογο του στη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα. Ως αντίδραση στην αλόγιστη και φτηνή

¹⁷ Προσπελάσιμο στο: <http://www.bazeostower.gr/>. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

τουριστικοποίηση του τόπου, με ό,τι αυτή συνεπάγεται για την υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, την άναρχη δόμηση, τις ογκώδεις εγκαταστάσεις έξω από τη φυσική κλίμακα του τοπίου, την εξάντληση των φυσικών πόρων.

Αντίδραση στην απλοϊκή τυποποίηση της φυσιογνωμίας της Νάξου, ως ενός ακόμα παραθεριστικού προορισμού με ωραίες παραλίες, ξενοδοχεία και ταβέρνες, όπου τα στοιχεία πολιτισμού αξιοποιούνται ως τουριστική ατραξιόν. Απόδειξη της απλοϊκής αντίληψης για το νησί αποτελούν οι οργανωμένες εκδρομές των τουριστικών πρακτορείων που ακόμα και σήμερα, αφού έχουν γίνει τεράστια βήματα στην πολιτιστική υποδομή του τόπου, τα τελευταία μόλις χρόνια, ακολουθούν διαδρομές που έχουν χαραχθεί προ τριακονταετίας.

Ο Πύργος Μπαζαίου και το Φεστιβάλ Νάξου, ο χώρος και η τέχνη είναι μια αφορμή για να κινητοποιείται η τοπική κοινωνία και οι συλλογικοί φορείς για τη διαχείριση του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου της Νάξου. Στην εννιάχρονη συνεπή πορεία μας έχουμε απόλυτη επίγνωση (και ικανοποίηση) για το πώς επηρέασαμε και κινητοποιήσαμε τα πράγματα στη Νάξο. Χαιρόμαστε που κάθε καλοκαίρι το Φεστιβάλ Νάξου γίνεται πεδίο διαπολιτιστικής συνάντησης και πρωτότυπων καλλιτεχνικών παραγωγών, φέρνοντας τη Νάξο στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, με χαρακτηριστικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα (εικ. 30, εικ. 31).

Παρόλα αυτά η συνεργασία μας με την τοπική αυτοδιοίκηση (τους δύο δήμους της Νάξου) παραμένει -παρά τις καλές προθέσεις- με τον «Πάνω» Δήμο αναποτελεσματική και με τον «Κάτω» Δήμο τραυματική. Χαρακτηριστικά

παραδείγματα είναι ότι ο Πύργος δεν υδροδοτείται από δημοτικό δίκτυο και ο διερχόμενος δημοτικός δρόμος, παρά την ύπαρξη μελέτης, δεν διαμορφώνεται κατάλληλα ώστε να προσφέρει ασφάλεια τόσο στους πεζούς επισκέπτες όσο και στα διερχόμενα οχήματα. Η αναφορά τούτη γίνεται, ως ένδειξη του πόσο ώριμη και πρόσφορη είναι η τοπική αυτοδιοίκηση -σε αντίθεση με τη διαθεσιμότητα πολλών ιδιωτών συνεργατών και υποστηρικτών του Φεστιβάλ Νάξου- να κατανοήσει, να ενστερνιστεί και τέλος να υποστηρίξει υπεύθυνα ένα πλαίσιο διαχείρισης του πολιτισμού, των μνημείων και του περιβάλλοντος.

Στην κατεύθυνση αυτή η αφύπνιση, η κινητοποίηση και η συσπείρωση δυνάμεων που επιχειρεί τα τελευταία χρόνια η MONUMENTA με τις πρωτοβουλίες και τις δράσεις της, δημιουργούν ελπίδα και προοπτική ανατροπής αντιλήψεων και πρακτικών.

Με την εμπειρία της εννιάχρονης έμπρακτης παρουσίας μου στη Νάξο -μέσω της συντήρησης του Πύργου Μπαζαίου και της διοργάνωσης του Φεστιβάλ Νάξου- παρακολουθώ με ενδιαφέρον τις συναντήσεις και το δημόσιο διάλογο, όπως τον αποψινό, πιστεύοντας ότι μια πιο γόνιμη, πιο δραστήρια και πιο αποτελεσματική συνεργασία των τοπικών φορέων, με δημιουργικούς ιδιωτικούς φορείς, μη κερδοσκοπικές οργανώσεις και εθελοντές, επιφυλάσσει καλύτερο μέλλον για τον τόπο.

(εικ. 30) Η πρόσοψη του πύργου πριν την αποκατάσταση

(εικ. 31) Η πρόσοψη του πύργου μετά την αποκατάσταση

Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΣ ΤΟΥ ΖΑ ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΩΤΣΑΚΗΣ, ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ, ΥΠ. ΔΙΔ. ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ- ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

Είναι γνωστό τοις πάσι ότι βρισκόμαστε σε έναν τόπο προικισμένο από τη φύση και την ιστορία. Η Νάξος (ιδιαίτερα το ορεινό της τμήμα, το οποίο και υπάγεται στον Δήμο μας) βρίθει φυσικών καλλονών, καθώς και άπυλλων και σημαντικών υλικών καταλοίπων της ιστορίας μας και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, κάτι που έχει ευεργετικές επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής των κατοίκων του νησιού, καθιστώντας το μάλιστα ως έναν από τους πλέον δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς στον ελλαδικό χώρο. Ένα από αυτά τα μνημεία της φύσης και της ιστορίας του τόπου μας είναι και η σπηλιά του Ζα.

Δεν θα ήθελα να εκληφθεί η αναφορά μου σε αυτό το θέμα ως εισπήδηση στο έργο και τις αρμοδιότητές των αρχαιολόγων. Η στόχευση (όχι μόνο η δική μου, αλλά και πολλών άλλων πολιτών που συμμετέχουν σε κινήσεις για την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού μας πλούτου και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς) είναι σαφώς διαφορετική. Μέσα από τη χρήση και την αξιοποίηση των πορισμάτων της έρευνας της επιστήμης της αρχαιολογίας γίνεται προσπάθεια να αποτιμήσουμε και να γνωρίσουμε καλύτερα τα μνημεία μας, με σκοπό την προβολή τους και την ευαισθητοποίηση του κοινού, αλλά και της πολιτείας, πράττοντας παράλληλα ενέργειες που συμβάλλουν στη διάσωση, ανάδειξη και ορθολογική διαχείρισή τους. Πιστεύω ότι ως ενεργοί πολίτες και αγαπώντας την ιδιαίτερη πατρίδα μας, έχουμε χρέος και καθήκον να αναλαμβάνουμε δράσεις -στο μέτρο των δυνατοτήτων ενός εκάστου- που συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Η σπηλιά του Ζα βρίσκεται στη δυτική πλαγιά του ομώνυμου όρους της Νάξου. Ο Ζας και η σπηλιά του συνδέονται με τη λατρεία του Διός (έχουν μάλιστα εντοπιστεί αρχαίες επιγραφές όπου είναι γραμμένη η φράση: ΟΡΟΣ ΔΙΟΣ ΜΗΛΩΣΙΟΥ). Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Δίας πέρασε τα παιδικά του χρόνια στη σπηλιά του Ζα, αφού εγκατέλειψε τη γενέτειρά του Κρήτη, διωκόμενος από τον πατέρα του Κρόνο. Μάλιστα ο Μίνως επί «εννέα ολόκληρα χρόνια περιπλανήθηκε πάνω στον Ζα για να κλέψει τους νόμους από τον Δία». Αξίζει να σημειωθεί και ότι μία από τις αρχαίες ονομασίες της Νάξου ήταν η «Δία». Η σπηλιά του Ζα λοιπόν, άρρηκτα συνδεδεμένη με τη λατρεία του Διός, κατέχει δεσπόζουσα θέση στην αρχαία ελληνική μυθολογία.

Αναφορικά με την τοπογραφία της σπηλιάς του Ζα, το σπήλαιο βρίσκεται σε υψόμετρο 628 μέτρων, πάνω από την κοιλάδα των Αριών και αποτελείται από δύο κύριες αίθουσες. Η χαμηλή πρώτη αίθουσα ύψους 2 έως 5 μέτρων και πλάτους 4 έως 19, οδηγεί στη δεύτερη μεγαλύτερη αίθουσα που έχει μήκος 78, πλάτος 65 και μέγιστο ύψος 22 μέτρων. Οι ογκόλιθοι που καλύπτουν το δάπεδό του σπηλαίου προκαλούν δέος, ενώ υπάρχουν και σπάνια και αξιόλογα σταλαγμιτικά συμπλέγματα. Κάτω από την είσοδο του σπηλαίου, στο άνοιγμα της ρεματιάς τρέχει το νερό μίας μικρής πηγής. Εξακόσια περίπου μέτρα χαμηλότερα σ' ένα πλάτωμα, που το σκεπάζουν βαθύσκια πλατάνια, αναβλύζουν τα νερά της βρύσης των Αριών. Εκεί ο επισκέπτης με θέα την κορυφή του Ζα και την υποκείμενη

κοιλάδα, απολαμβάνει ένα ασυνήθιστο για τις Κυκλάδες οικοσύστημα με ελιές, αμπέλια, σπυροφόρα, κηπευτικά και αιωνόβιες βελανιδιές, ενώ και οι ανθρώπινες κατασκευές, τα παραδοσιακά πετρόκτιστα και οι πεζούλες, δένουν αρμονικά με το φυσικό περιβάλλον.

Η ανασκαφική έρευνα στη σπηλιά του Ζα έγινε σε τρεις φάσεις: τα καλοκαίρια του 1985, του 1986 και του 1994. Οι δύο πρώτες φάσεις (1985, 1986) διεξήχθησαν με τη συνδρομή και τη στήριξη του Αθλητικού Μορφωτικού Συλλόγου Φιλωτίου «ο Ζεύς» και η τρίτη (1994) με τη βοήθεια της τότε Κοινότητας Φιλωτίου.

Η ανασκαφική έρευνα στην πρώτη αίθουσα του σπηλαίου έφερε στο φως σημαντικότερα αρχαιολογικά ευρήματα. Σύμφωνα με τον επικεφαλής των ανασκαφών, κ. Κωνσταντίνο Ζάχο, υπήρχαν πέντε στρώματα επιχώσεων. Οι επιχώσεις αυτές καλύπτουν μια μακράιωνη ιστορία του νησιού από τη νεότερη νεολιθική έως και τους ιστορικούς χρόνους. Εντοπίστηκαν λίθινα εργαλεία της νεολιθικής εποχής (π.χ. από οψιανό και από πυριτόλιθο), ενώ η ανακάλυψη και χάλκινων εργαλείων που ανάγονται στη νεότερη νεολιθική περίοδο (5300-4500 π.Χ.), (περόνες πελέκεις, σουβλιά και σπάτουλες), ήλθε να ανατρέψει τις έως πρότινος επικρατούσες απόψεις σχετικά με την πρώιμη μεταλλουργία στο Αιγαίο. Επίσης, βρέθηκε χρυσό έλασμα με τέσσερις διάτρητες γωνίες, ίσως το πρωιμότερο χρυσό αντικείμενο του Αιγαίου (τελική νεολιθική, 4500-3200 π.Χ.).

Στις εν λόγω ανασκαφές αποκαλύφθηκαν και κατάλοιπα των ιστορικών χρόνων, για παράδειγμα, κεραμικά της κυρίως αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, καθώς και λίγα ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου. Ένα νόμισμα των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων (του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου Σεβήρου, 222-235 μ.Χ.) μπορεί να θεωρηθεί ως ένα από τα τελευταία δείγματα χρήσης ή επίσκεψης του σπηλαίου κατά την αρχαιότητα, ενώ λίγα δείγματα εφυαλωμένης κεραμικής πιστοποιούν περιοδικές επισκέψεις στο σπήλαιο κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους.

Σύμφωνα πάλι με την τοπική παράδοση η σπηλιά του Ζα υπήρξε το καταφύγιο των κατοίκων της περιοχής Φιλωτίου και των Αριών κατά τις πειρατικές επιδρομές των Σαρακηνών και των Τούρκων που μάστιζαν το Αιγαίο στους μέσους και νεότερους χρόνους. Ο θρύλος αναφέρει επίσης ότι η σπηλιά του Ζα υπήρξε άντρο ζωοκλεφτών σε μεταγενέστερους χρόνους. Ο μύθος και η πραγματικότητα λοιπόν συμπλέκονται από τα πανάρχαια χρόνια έως τις ημέρες μας. Η σπηλιά του Ζα έχει μεγάλη ιστορική, αρχαιολογική, λαογραφική, καθώς και αισθητική και συναισθηματική αξία, ιδίως για όσους κατοικούν σε αυτόν τον τόπο και αποτελεί έναν τεράστιο φυσικό πλούτο για την περιοχή μας.

Έτσι λοιπόν, πολιτιστικοί φορείς της περιοχής μας και τοπική αυτοδιοίκηση, ενδιαφερόμενοι για την ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς, έχουν συμβάλει σημαντικά και καθοριστικά στην προστασία και την ανάδειξη του εν λόγω μνημείου. Χωρίς τη συμβολή των οποίων δεν είναι βέβαιο ότι θα υλοποιούνταν δράσεις όπως π.χ. οι προαναφερθείσες ανασκαφές.

Ο Αθλητικός Μορφωτικός Σύλλογος Φιλωτίου Νάξου «ο Ζεύς», υπήρξε ο πρώτος φορέας της τοπικής κοινωνίας, ο οποίος συνδράμε αποφασιστικά στην υλοποίηση των εν λόγω ανασκαφών. Ενεθάρρυνε την ανασκαφική ομάδα να επιχειρήσει έρευνα σε μία περιοχή με προβληματική προσβασιμότητα λόγω του δύσβατου του εδάφους, μερίμνησε για την ανεύρεση του κατάλληλου βοηθητικού προσωπικού για τις ανασκαφές και ζήτησε πιστώσεις από τη Νομαρχία Κυκλάδων με σκοπό την κάλυψη αναγκών μισθοδοσίας του βοηθητικού προσωπικού, όπως του αγωγιάτη (που μετέφερε υλικά και τρόφιμα από το Φιλώτι προς το σπήλαιο με μουλάρι)

και της μαγειρίσας (που είχε αναλάβει την καθημερινή σίτιση των 15 συνολικά εργαζομένων στην ανασκαφή, από 1 έως τις 31 Αυγούστου εκάστου έτους), καθώς και για την κάλυψη άλλων εξόδων. Ο Αθλητικός Μορφωτικός Σύλλογος Φιλωτίου επιμελήθηκε επίσης της διαμόρφωσης χώρου και της οργάνωσης γενικά της κατασκήνωσης των αρχαιολόγων στη βρύση των Αριών, ενώ μετασκέυασε και παλαιό πλησιόχωρο μιτάτο σε μαγειρείο. Δεσμεύτηκε για την αμέριστη υποστήριξη του προς τη διεξαγωγή των ανασκαφών (ηθικά, διοικητικά και οικονομικά), την ανέλαβε και την υλοποίησε, από ίδιους πόρους και με χρηματοδοτήσεις της Νομαρχίας.

Στη συνέχεια τη σκυτάλη πήρε η Κοινότητα Φιλωτίου. Προκειμένου να διευκολύνει τις ανασκαφές του 1994, καθώς και την εύκολη προσβασιμότητα στο σπήλαιο, προέβη στη διάνοιξη αμαξιτού δρόμου με ασφαλτοτάπητα προς τη σπηλιά του Ζα (μέχρι τη βρύση των Αριών), καθώς και στην πλακόστρωση μονοπατιού από τη βρύση των Αριών μέχρι τη σπηλιά του Ζα (έργο σήμερα ημιτελές). Ανέλαβε επίσης την επιχορήγηση των αρχαιολογικών ερευνών (1994) υπό τη μορφή της κάλυψης εξόδων διαμονής, φαγητού και μετακινήσεων των συμμετεχόντων αρχαιολόγων και φοιτητών στις ανασκαφές από και προς τη Νάξο. Η οικονομική στήριξη των ερευνών έγινε μέσω κρατικών επιχορηγήσεων και χρηματοδοτήσεων από τη Νομαρχία. Η Κοινότητα Φιλωτίου παραχώρησε επίσης απαραίτητο για τη διεξαγωγή των ανασκαφών υλικό εξοπλισμό, ενώ παραχώρησε και το Δημοτικό Σχολείο Φιλωτίου για την εγκατάσταση του επιστημονικού συνεργείου και των εργαστηρίων πλύσης και φύλαξης κεραμικής.

Συνεργάστηκε επίσης με την Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία (τμήμα Κρήτης) με σκοπό τη διευκόλυνση της έρευνας του σπηλαιού από σπηλαιολόγους, γεωλόγους, βιολόγους και άλλους ειδικούς επιστήμονες (1993-1994), διαχειριζόμενη και σχετικά κονδύλια του Υπουργείου Αιγαίου στο πλαίσιο του προγράμματος: «Έργα ανάδειξης χώρων αναγνωρισμένου αρχαιολογικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος» (1995).

Καθίσταται λοιπόν, βάσει των παραπάνω, σαφές ότι η τοπική κοινωνία διά των φορέων της έχει να επιδείξει έμπρακτη αρωγή στο πλευρό των αρχαιολόγων και των λοιπών συναρμοδίων κρατικών φορέων, χωρίς την οποία είναι αμφίβολο εάν όλα τα παραπάνω θα είχαν επιτευχθεί. Αυτό αποτυπώνεται ανάγλυφα σε απόσπασμα ανασκαφικής έκθεσης (1987), που συνέταξε ο ίδιος ο επικεφαλής των ερευνών, δρ. αρχαιολογίας, κ. Κωνσταντίνος Ζάχος: «Η οικονομική ενίσχυση του Υπουργείου Αιγαίου και της Νομαρχίας Κυκλάδων, καθώς και η ηθική και έμπρακτη συμπαράσταση του Πολιτιστικού Συλλόγου Φιλωτίου Νάξου συνέβαλαν σημαντικά στην επιτυχία των ανασκαφών στο σπήλαιο του Ζα, που έχουν σαν αντικειμενικό σκοπό τη διάσωση και τη μελέτη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Επιθυμώ να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους παραπάνω φορείς».

Αυτά έγιναν στο πρόσφατο παρελθόν. Καιρός όμως να συνεχιστεί η δράση των τοπικών φορέων της περιοχής μας με σκοπό την ανάδειξη και ορθολογική διαχείριση του φυσικού και πολιτιστικού κεφαλαίου, που ονομάζεται «σπηλιά του Ζα».

Ήδη έχουν υποβληθεί προτάσεις από την Τοπική Αυτοδιοίκηση προς την Πολιτεία (από το έτος 2000) για την ίδρυση αρχαιολογικού μουσείου (ή συλλογής) στο Φιλώτι σε διαθέσιμο παραδοσιακό κτίσμα, όπου θα στεγάζονται τα ευρήματα των ανασκαφών από τη σπηλιά του Ζα (τα οποία σήμερα φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Νάξου στη Χώρα) και ενδεχομένως άλλα ευρήματα

προερχόμενα από την ευρύτερη περιοχή Φιλωτίου, με την προοπτική να εμπλουτιστεί και με δωρεές ιδιωτών συμπολιτών μας, που θα δωρίσουν αρχαιότητες που κατέχουν, γνωρίζοντας ότι αυτή τους η πράξη θα συμβάλει στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της τουριστικής ανάπτυξης του τόπου τους. «Ο Δήμος προτίθεται να αναλάβει με δικές του δαπάνες και σύμφωνα με τις οδηγίες των αρμοδίων υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού την επισκευή και διαμόρφωση του οικοδομήματος, τις εργασίες και προμήθειες της έκθεσης, ώστε να εξασφαλίζονται όλες οι προδιαγραφές για τη λειτουργία του μουσείου», αναφέρει με το 10-3-2000 έγγραφό του προς το Υπουργείο Πολιτισμού ο Δήμος Δρυμαλίας.

Πάντως για την προστασία, την ανάδειξη και την τουριστική αξιοποίηση της σπηλιάς του Ζα θα πρέπει να εκπονηθούν από τον Δήμο Δρυμαλίας οι απαιτούμενες μελέτες (τοπογραφική, γεωλογική, αρχιτεκτονική και ηλεκτροτεχνική). Ήδη έχει προβλεφθεί από τον Δήμο πίστωση ύψους 35.000 ευρώ από το προβλεπόμενο ποσό των περίπου 120.000 ευρώ για την ολοκλήρωση των παραπάνω μελετών. Το Τοπικό Συμβούλιο Φιλωτίου με έγγραφό του ζητεί από τον Δήμο την κατά προτεραιότητα χρηματοδότηση των ανωτέρω μελετών, ώστε να είναι δυνατή η έγκρισή τους και η έναρξη της δαπάνης του τόσο σημαντικού για όλο το νησί έργου στο κοινοτικό πρόγραμμα ΕΣΠΑ 2007-2013.

Η τοπική κοινωνία λοιπόν διά των φορέων της έχει συμβάλει τα μάλα στην προστασία και την ορθολογική διαχείριση των μνημείων της φύσης και πολιτιστικής της κληρονομιάς και εν προκειμένω της σπηλιάς του Ζα. Το πάγιο και καθολικό αίτημα των κατοίκων της περιοχής για την προστασία, την ανάδειξη και την καλώς νοουμένη αξιοποίηση της σπηλιάς του Ζα αναμένει την υλοποίησή του. Μένει να δούμε την ευόδωση των προσπαθειών όλων όσοι έχουν αγωνιστεί και αγωνίζονται προς αυτήν την κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχαία: Α.Μ.Σ. Φιλωτίου «ο Ζεύς» – τ. Πετροχείλου, Α., 2002. *Τα σπήλαια της Κοινότητας Φιλωτίου – Δήμου Δρυμαλίας Ελλάδας*, Αθήνα.
- Γρατσία, Σ., 1986. Μία ενδιαφέρουσα λαογραφική είδηση για τη σπηλιά του Ζα, Φιλώτι, τόμ. Α', 159-162
- Προμπονάς, Ι., 1986. Ζας: το ιερό βουνό της Νάξου, Φιλώτι, τόμ. Α', 63-68
- Ζάχος, Κ., 1994. Αρχαιολογικές έρευνες στο σπήλαιο του Ζα Νάξου, στο: *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Η Νάξος δια μέσου των αιώνων* (Φιλώτι, 3-6 Σεπτεμβρίου 1992), 9-113
- Ψαρράς, Ε., 1992. Πειρατικές θύμησης από τη Νάξο (βγαλμένες από τη χιλιόχρονη πειρατεία στα νησιά του Αιγαίου), στο: *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Η Νάξος δια μέσου των αιώνων*, (Φιλώτι, 3-6 Σεπτεμβρίου 1992), 779-823
- Κεφαλληνιάδης, Ν., 1961. *Τα σπήλαια της Νάξου και οι θρύλοι των*, Αθήνα
- Ψαρράς, Σ., 1986. Το Φιλώτι της Νάξου στα αρχαία χρόνια, Φιλώτι, τόμ. Α', 15-62
- Πετροχείλου, Α., 1969. *Τουριστικά σπήλαια της Νάξου*, 51-60

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΜΑΡΙΑ ΜΑΓΝΗΣΑΛΗ - ΘΕΜΗΣ ΜΠΙΛΗΣ, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ - ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΕΣ

Το πρόβλημα της ρήξης της σύγχρονης δραστηριότητας με έναν τόπο ο οποίος έχει συγκεκριμένη μορφή και ιστορικό παρελθόν σχετίζεται με τη μαζικότητα και την ταχύτητα με την οποία ο μοντερνισμός επεκτείνεται μετά τη βιομηχανική επανάσταση και κυρίως μετά τις εξελίξεις που επέβαλε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Ακόμα και η ίδια η έννοια της ρήξης, της προσαρμογής ή γενικώς του διαλόγου με το παρελθόν είναι μια επινόηση που ξεκίνησε και συστηματοποιήθηκε από αρχιτέκτονες που πρωτοστάτησαν στο μοντέρνο κίνημα.

Η αρχιτεκτονική αποτελεί τον καθρέφτη των οικονομικών, επιστημονικών και κοινωνικών εξελίξεων που συμβαίνουν σε έναν τόπο. Η αστυφιλία, η εγκατάλειψη της υπαίθρου, η τουριστική ανάπτυξη, η συσσώρευση πλούτου και η διοχέτευση του μέσω υπερτοπικών ενώσεων, όπως η Ευρωπαϊκή, όλα τα παραπάνω αφήνουν το ίχνος τους πάνω στο τοπίο, στα αρχαία ερείπια, στους ιστορικούς οικισμούς. Υφαίνοντας έναν πολυστρωματικό καμβά, ο μοντέρνος άνθρωπος «εξελίσσεται» κερδίζει την άνεση του, υλοποιεί τους στόχους του με τίμημα, συνήθως, την απώλεια των εικόνων του τόπου που συντρόφευαν τη νιότη του.

Ξαναγυρνώντας στη σκέψη ότι η αρχιτεκτονική είναι ο καθρέφτης των πολυσύνθετων συνθηκών μιας κοινωνίας διαφαίνεται καθαρά και ο πολιτικός χαρακτήρας της. Η οργάνωση ενός κράτους, οι προτεραιότητες που θέτει το πολιτικό σύστημα, η παιδεία των πολιτών, η θεσμική και η αστική παράδοση ορίζουν τους κανόνες του παιχνιδιού, της εξέλιξης της ανθρώπινης δραστηριότητας και κατ' επέκταση της δράσης μας πάνω στο σώμα της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Στη χώρα μας η δράση είτε στον τομέα των αποκαταστάσεων είτε στον τομέα των προσθηκών σε ιστορικούς οικισμούς παρουσιάζει μια παθολογία που οφείλεται στο σαθρό πλαίσιο προστασίας που ορίζεται από το σύστημα: πολίτες – νόμος – τήρηση του νόμου και που σχετίζεται με τις επιλογές όλων μας ανεξαιρέτως είτε ως ατόμων είτε ως οργανωμένης κοινωνίας στο παρελθόν, στο παρόν όπως, ίσως και στο μέλλον. Έχει κουραστικά και βασανιστικά επισημανθεί ότι και ο νόμος που διέπει τη δόμηση παρουσιάζει ουσιαστικά προβλήματα και η τήρηση των νόμων είναι σχετική και τέλος οι πολίτες από τη μεριά τους -μοιραία- αποτελούν τους θύτες και ταυτόχρονα τα θύματα σε αυτό το φαύλο κύκλο. Εκεί ακριβώς υπεισέρχεται το ζήτημα της ευαισθητοποίησης των πολιτών και της χρησιμότητας της σημερινής συνάντησης, στο σπάσιμο, δηλαδή, από πλευράς πολιτών αυτού του φαύλου κύκλου.

Αυτά ως προς τις γενικές συνθήκες και το δεδομένο αρνητικό κλίμα που επικρατεί και που όλοι βιώνουμε. Από εκεί και πέρα ας δούμε τι μπορούμε να κάνουμε εμείς για ένα σωστό, όσο το δυνατόν, αποτέλεσμα, χωρίς να μας διαφεύγει ότι ιδίως στη χώρα μας, όπου διαπιστώνεται μια γενικότερη θεσμική αδυναμία, το άτομο αποκτά μεγαλύτερη σημασία για τις εξελίξεις και οι ευθύνες του έτσι γίνονται δυσανάλογα μεγάλες.

Καταρχήν η διαδικασία της αποκατάστασης είναι μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική δημιουργία στην οποία το παρελθόν και το παρόν αναμειγνύονται, παράγοντας σε

ένα δεδομένο τόπο μια μετάπτωση χρόνου, δηλαδή παράγοντας κάτι καινούργιο με παλαιά και νέα υλικά πάνω στο παλαιό. Το τελικό αποτέλεσμα αποτελεί μια δημιουργία όχι εκ του μηδενός αλλά μια δημιουργία που υπάρχει, ακολουθεί ή διαλέγεται με ένα γερασμένο κέλυφος, το οποίο καθορίζει τη μορφή το περιεχόμενο ίσως και την ουσία της νέας σύνθεσης.

Ο σκοπός, σύμφωνα με τη σύγχρονη αντίληψη περί προστασίας, πρέπει να είναι διττός: Από τη μια να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου, έτσι ώστε να δοθεί ζωή σε ένα βουβό ερείπιο και την ίδια στιγμή το ερείπιο αυτό να μην απολέσει τις αξίες που φέρει.

Το ορθό αποτέλεσμα έτσι προϋποθέτει την ανάλυση της αισθητικής, της ιστορικής, ή της συμβολικής αξίας ενός αρχιτεκτονήματος. Αυτό δεν είναι μια εύκολη διαδικασία, απαιτεί εξειδίκευση από πλευράς αρχιτέκτονα και από τον εργοδότη την «συνειδητοποίηση» του ιδιαίτερου πλαισίου που επιβάλλει η ιστορική κατασκευή.

Όλοι όσοι εμπλέκονται στη διαδικασία αποκατάστασης (εργοδότες, μηχανικοί, συνεργεία) πρέπει να διέπονται από σεβασμό ή απλούστερα να φανερώνουν αγάπη προς την υλική υπόσταση του αρχιτεκτονήματος. Αυτός ο σεβασμός αποτελεί συνισταμένη της ποιότητας του χαρακτήρα, της κουλτούρας, της δεκτικότητας και τέλος των γνώσεων που διαθέτουν αυτά τα άτομα. Η έλλειψη σεβασμού προς το αρχιτεκτόνημα και ιδίως προς τις όψεις του ξεπερνά το μικρόκοσμο των εμπλεκόμενων αφού αλλοιώνει την ταυτότητα του οικισμού, έχει βλαπτική επίπτωση στην υπεραξία των γειτονικών κτισμάτων και καταστρέφει τη συλλογική μνήμη μιας ολόκληρης κοινότητας.

Πραγματικά, το κατά πόσο ανήκει σε εμάς ή στις μελλοντικές γενιές το ιστορικό κτήριο, ο οικισμός ή γενικότερα το τοπίο ανήκει στο γενικότερο ζήτημα της φιλοσοφικής στάσης μας απέναντι στο περιβάλλον και καταδεικνύει τον άρρηκτο δεσμό της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της αειφόρου ανάπτυξης.

Αυτή η στάση σεβασμού και αγάπης προς το παλαιό δεν σημαίνει ότι πρέπει να μας οδηγήσει σε παραίτηση από την αξιολόγηση των πραγμάτων και την άκριτη διατήρηση των πάντων. Η μη δυνατότητα αξιολόγησης υποσκάπτει τις ίδιες τις έννοιες του μνημείου και της διατήρησης με την αρχή της σχετικότητας των πάντων. Η ζωή πρέπει να μη σταματά αλλά να συνεχίζει κρατώντας αλλά και απορρίπτοντας. Το σήμερα καθορίζει την τύχη του χθες κάτι που πρέπει να γίνεται με οδηγούς τη βαθιά γνώση, την ευαισθησία όπως και την τόλμη.

Ας δούμε τώρα τα ζητούμενα που σχετίζονται με τη διαδικασία της αποκατάστασης, πριν και κατά τη διάρκεια του έργου.

Πρώτο στάδιο: Ανάγνωση των δεδομένων

Η ορθή ανάγνωση των δεδομένων προϋποθέτει γνώση των μορφών, της τέχνης και της τεχνικής του χθες. Ο αρχιτέκτονας πρέπει να διαθέτει «αναστηλωτική κουλτούρα» που να του επιτρέπει να «διαβάσει» σωστά το μνημείο ή την απλή παλαιά κατασκευή. Ως λαογράφος που καταγράφει μια γιαγιά που διηγείται ένα λαϊκό παραμύθι, έτσι και ο αρχιτέκτονας πρέπει να παρατηρεί και να αποτυπώνει σωστά, ώστε να είναι σε θέση να διαβάσει την ιστορία που παρουσιάζει το παλίμψηστο, συχνά, ερείπιο. Μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι η γνώση ρυθμίζει την όραση του ανθρώπου.

Ο Γαλιλαίος έλεγε ότι τα πάντα πρέπει να μετρηθούν και ό,τι δεν μετριέται πρέπει να βρεθεί τρόπος να μετρηθεί. Το ίδιο ισχύει και στα ιστορικά κτήρια. Έχει, επίσης,

ειπωθεί ότι τα παραγόμενα σχέδια πρέπει να αντιμετωπίζονται με τη σοβαρότητα του ιστορικού ντοκουμέντου, αφού με την αποκατάσταση σχεδόν όλα θα αλλάξουν. Δεδομένο είναι ότι η τεκμηρίωση πρέπει να διευρύνεται και με τις σύγχρονες μεθόδους απεικόνισης (video, scan), παρόλα αυτά πιστεύουμε ότι η διαδικασία της αποτύπωσης είναι μια διαδικασία σπουδής στον ιδιαίτερο κόσμο κάθε κατασκευής και ως εμπειρία δεν πρέπει να γίνεται μηχανιστικά αλλά ουσιαστικά, σχεδόν απτικά.

Κάποια από τα θέματα τα οποία ο αρχιτέκτονας καλείται να προσεγγίσει σε αυτό το στάδιο μελέτης είναι η αξιολόγηση του συνόλου αλλά και των επιμέρους στοιχείων, η διαπίστωση των προβλημάτων καθώς και της αιτίας τους και τέλος η αποκάλυψη του τρόπου εξέλιξης της κατασκευής.

Κάτι το οποίο σπάνια συμβαίνει πριν ξεκινήσει το έργο της αποκατάστασης είναι η λήψη των λεγόμενων προληπτικών μέτρων προστασίας και συντήρησης. Συνήθως κανένα προληπτικό σωστικό μέτρο προστασίας του ερειπίου δε λαμβάνεται, περιμένοντας όλοι την έγκριση ενός μαξιμαλιστικού προγράμματος. Στο εξωτερικό όπου κυριαρχεί ο ορθολογισμός και η ευελιξία σε σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά λαμβάνονται άμεσα μέτρα προστασίας από μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλους φορείς με στόχο την εξασφάλιση της υλικής υπόστασης των κτηρίων και αυτά όλα συμβαίνουν σε πλουσιότερα κράτη, όπου υπάρχει και χρηματοδότηση και διευκόλυνση των ιδιοκτητών διατηρητέων από κρατικούς φορείς.

Η απλή μέριμνα να κλείσει κάποιος τα παραθυρόφυλλα στο σπίτι που κληρονόμησε ή να βάλει ένα πρόχειρο στέγαστρο ή μια πιο φροντισμένη στεγάνωση, να κάνει μια περιδέρη ή μια υποστύλωση ή τέλος να περιφράξει το ερείπιο είναι φτηνές εργασίες ικανές να προστατέψουν για χρόνια το κέλυφος από την υποβάθμιση και να μειώσουν δραστικά το κόστος αποκατάστασης, όποτε αυτή υλοποιηθεί. Παραδείγματα μπορούμε να αναφέρουμε πολλά:

Ένας ιδιωτικός πύργος με σπάνιες οροφωγραφίες στην Αίγινα σώθηκε από βέβαιη καταστροφή από πυρκαγιά γιατί είχε προηγηθεί μια στοιχειώδης μέριμνα στεγάνωσης σε ένα μόνο δωμάτιο. Ο πύργος Μπαζαίου στη Νάξο σώθηκε από την καταστροφή επειδή στο παρελθόν τα δώματα είχαν στεγανωθεί επαρκώς. Αντίθετα στα Καλαμίτσια, πάλι στη Νάξο, η καταστροφή προχωρά με αμείωτο ρυθμό.

Δεύτερο στάδιο: Κατάρτιση του προγράμματος της αποκατάστασης

Εκεί προκύπτουν αμέσως κάποια σπουδαία ζητήματα που καθορίζουν την τελική έκβαση του έργου.

- Ζήτημα αναλογικότητας των νέων απαιτήσεων πάνω στο παλαιό κέλυφος. Αντέχει τη νέα χρήση το δεδομένο ερείπιο;

Ο κανόνας που ισχύει είναι ότι όσο μεγαλύτερες είναι οι απαιτήσεις τόσο χάνεται η αυθεντικότητά του. Στο τέλος πολλά διατηρητέα ή και ερείπια καταντούν οχήματα προς μια ανεξέλεγκτη νεοτερικότητα η οποία προγραμματικά έρχεται σε απόλυτη ρήξη με το παλαιό και τελικά αναιρεί την ουσία της ύπαρξής του. Με άλλα λόγια οι νέες χρήσεις πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο συμβατές με τα δεδομένα της ιστορικής κατασκευής.

- Ζήτημα υποβάθμισης της αυθεντικότητας της παλαιάς κατασκευής

Πολλές φορές παρατηρείται μια ασύμβατη μεταφορά προτύπων της σύγχρονης πόλης στις ιστορικές κατασκευές της περιφέρειας. Κάτι που διαπερνά όλες τις επιλογές των δράσεων πάνω στο ιστορικό κτήριο από τις οικοδομικές εργασίες μέχρι την επιλογή των επίπλων. Αποτέλεσμα είναι οι εξωτερικές όψεις να χάνουν

τη γραφικότητα τους και τα εσωτερικά να μοιάζουν με στενάχωρα διαμερίσματα της πόλης.

Κυριαρχεί, συνήθως, μια παντελής απουσία αντικειμενικής αξιολόγησης της υλικότητας του παλαιού κτηρίου.

Το παλαιό δογματικά ταυτίζεται με το γερασμένο, το φθαρμένο και το μη ικανό, ενώ στην ουσία είναι κατασκευή δοκιμασμένη σε σεισμούς και στη δράση των περιβαλλοντικών συνθηκών για δεκάδες ή εκατοντάδες χρόνια. Άκριτη εισαγωγή πλακών οπλισμένου σκυροδέματος, υπερβολές στις ενισχύσεις της δομοστατικής συμπεριφοράς των κατασκευών, μανδύες, απομάκρυνση παλαιών κουφωμάτων, διανοίξεις παραθύρων, άστοχες προσθήκες με ευτελή υλικά, σπατουλαριστά επιχρίσματα, μοντέρνες κουζίνες και άλλες ανέσεις, βίαια εισάγονται με τρόπο εμπειρικό, χωρίς μια συνολική αντιμετώπιση. Το αποτέλεσμα είναι συνήθως αθροιστικό και όχι προϊόν συνολικού σχεδιασμού. Πολλές από αυτές τις απαιτήσεις είναι εφήμερες και τις περισσότερες φορές αποδεικνύονται αντιλειτουργικές. Οι ζημιές όμως, που προκαλούν στο κέλυφος του παλαιού κτηρίου είναι μη αναστρέψιμες. Συνήθως το κόστος προτάσσεται άστοχα ως κύρια αιτία της έλλειψης σοβαρού σχεδιασμού, όμως πάντα υπάρχουν περιθώρια για λύσεις με χαμηλό κόστος και με μικρές αισθητικές επιπτώσεις.

Το θέμα ειδικών γνώσεων αναδύεται συνεχώς. Πώς κάποιος που δεν ξέρει τι είναι το «πασαμέντο» σε έναν τοίχο να αποφασίσει το πως θα επισκευαστεί ο συγκεκριμένος τοίχος; Πώς κάποιος από μόνος του και όχι από κοινού με αρχιτέκτονα θα προτείνει τρόπους στήριξης και ενίσχυσης ερήμην μιας ορθής αποτύπωσης;

Η αντικατάσταση της παλαιάς ύλης, πολλές φορές, γίνεται αυτοσκοπός με στόχο την άντληση οικονομικών πόρων από διάφορα κυρίως ευρωπαϊκά προγράμματα. Εκεί, ίσως, άλλα και στο υπέρογκο, συνήθως, κόστος των δημοσίων έργων, και στη ροπή μας προς την υπερβολή οφείλεται η μυθολογία της αποκατάστασης ως μίας μονοσήμαντα ακριβής διαδικασίας.

Τρίτο στάδιο: κατά τη διάρκεια του έργου της αποκατάστασης

Όλα τα παραπάνω αναφέρονται σε στάδια πριν το έργο. Καταπληκτικές μελέτες έχουν στο τέλος δώσει μέτρια έργα γιατί δεν υπήρξε η κατάλληλη εποπτεία – επίβλεψη των εργασιών από τους μελετητές. Πολλές φορές οι μελέτες κατανάνε απλά ευχολογία, γιατί η πραγματικότητα διαψεύδει τις υποθέσεις. Ο αρχιτέκτων πρέπει να βρίσκεται επί τόπου να κρίνει και να δίνει λύσεις. Η επισκόπηση της κατάστασης κατά τη διάρκεια του έργου δίνει πολύτιμες πληροφορίες ενδιαφέροντος αφού πολλά στοιχεία αναδεικνύονται, αποκαλύπτονται, τα οποία χρήζουν επαναδιαπραγμάτευσης. Η εφαρμογή, επίσης, παραδοσιακών τεχνικών και άλλων σπάνιων τρόπων δομής (θόλοι κ.ά.) κάνουν ακόμα πιο επιτακτική τη σωστή επίβλεψη. Οι εργοδότες πρέπει να κατανοήσουν την ανάγκη ουσιαστικής επικοινωνίας με τον επιβλέποντα μηχανικό, να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες συνεργασίας, γεγονός που στο τέλος θα φέρει και ποιότητα και οικονομία στο έργο.

Συμπέρασμα

Η διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς βρίσκεται στα χέρια των πολιτών. Δυστυχώς, το κύρος της Υπηρεσίας που είναι επιφορτισμένη με την προστασία το έχουν υποσκάψει τα γνωστά και χρόνια προβλήματα του δημόσιου τομέα

που έρχονται σε απόλυτη αντίθεση με τις υποσχέσεις περί προτεραιότητας του πολιτισμού σε κάθε προεκλογική περίοδο. Πολλές φορές όμως, η κατάσταση αυτή χρησιμοποιείται από τους πολίτες ως γενικό άλλοθι. Η βελτίωση της ποιότητας των μελετών, η συνεργασία με εξειδικευμένους αρχιτέκτονες πριν και κατά τη διάρκεια ενός έργου, η συνείδηση από όλους της ιστορικότητας των δράσεων στον ιστορικό ιστό και στο ιστορικό κτήριο, η επέμβαση με μέτρο και με σεβασμό πάνω στο παλαιό δίνουν ένα πλαίσιο για επιτυχές αποτέλεσμα.

ΝΙΚΟΣ ΠΡΟΜΠΟΝΑΣ, ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΝΙΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία (ΕΟΕ) είναι περιβαλλοντική, μη κερδοσκοπική οργάνωση, με αντικείμενο την προστασία των άγριων πουλιών και των βιοτόπων τους στην Ελλάδα¹⁸.

Από το 1982 εργάζεται με σκοπό να διασφαλίσει ένα βιώσιμο περιβάλλον τόσο για τα πουλιά όσο και για τον άνθρωπο. Το έργο της περιλαμβάνει δράσεις προστασίας και μελέτης, ενημέρωσης και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αλλά και παρεμβάσεις για τα κρίσιμα θέματα του φυσικού περιβάλλοντος.

Η παρουσία της στη Νάξο είναι ιδιαίτερα έντονη, από τα πρώτα κιόλας χρόνια ζωής και λειτουργίας της. Άλλωστε αρκετά από τα μέλη της κατάγονται από το νησί ή διαμένουν μόνιμα εκεί. Σε αυτό συνηγορεί και το μεγάλο ορνιθολογικό ενδιαφέρον που διαχρονικά παρουσιάζει η Νάξος: από τις δεκαετίες του 1850 και το 1860, όταν οι Erhard και Kruper επισκέφτηκαν το νησί και δημοσίευσαν τις ορνιθολογικές εργασίες τους μέχρι τις μέρες μας, η σχετική έρευνα και η βιβλιογραφία αυξάνονται συνεχώς. Κατοπινά είδαν το φως της δημοσιότητας μελέτες και αναφορές που καλύπτουν πλέον ενάμιση αιώνα, με πιο ενδεικτικές αυτές των Reiser, Bird, Watson, Hallmann, Broggi-Willi, Μαγγιώρη, Μαλακού, Κατσαδωράκη, Γανωτή, Ζόγκαρη-Βλαμή, Scharlau και Προμπονά, ενώ η έρευνα και η καταγραφή συνεχίζονται.

(εικ. 32) Από δράση παρατήρησης και καταγραφής πτηνών

Βέβαια, και μόνο οι αριθμοί μπορούν να εξηγήσουν τη σημαντικότητα της Νάξου για την ορνιθοπανίδα: 274 είδη από 52 οικογένειες, από τα οποία 68 φωλιάζουν κάθε χρόνο, τακτικά ή περιστασιακά. Ανάμεσα τους πολλά σπάνια ή απειλούμενα είδη (πανευρωπαϊκά ή και παγκόσμια) που αναπαράγονται ή χρησιμοποιούν το νησί σαν σταθμό στα μεταναστευτικά τους ταξίδια.

(εικ. 33) Από δράση παρατήρησης και καταγραφής χλωρίδας

Με το πέρασμα των χρόνων δημιουργήθηκε μια δραστήρια τοπική ομάδα ορνιθολόγων και παρατηρητών πουλιών, Ελλήνων και αλλοδαπών, Ναξιωτών και μη, που υλοποιεί εθελοντικές δράσεις και συμμετέχει σε ερευνητικά προγράμματα. Η παρατήρηση και η καταγραφή ειδών, η συστηματική παρακολούθηση βιοτόπων, ο εντοπισμός απειλών για το φυσικό περιβάλλον και τα πουλιά, οι προσπάθειες λύσης των προβλημάτων μέσω επαφών με τους αρμόδιους φορείς και άλλων ενεργειών (καταγγελίες κ.ά.), οι πρώτες βοήθειες περίθαλψης σε τραυματισμένα πουλιά ή άλλα ζώα, οι εθελοντικοί καθαρισμοί βιοτόπων, η φωτογράφιση και η βιντεοσκόπηση, η καταγραφή χλωριδικών και άλλων πανιδικών ειδών, οι ενημερώσεις κοινού, οι εκδηλώσεις για παρατήρηση πουλιών, οι ομιλίες, οι συμμετοχές σε ημερίδες και συνέδρια, η συγγραφή κειμένων για τον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, οι συνεντεύξεις στα ΜΜΕ και οι επαφές με τους ντόπιους κατοίκους είναι οι σημαντικότερες από τις δράσεις που υλοποιούν τα μέλη της ομάδας (εικ. 32, εικ. 33, εικ. 34).

Σε αυτές πρέπει να προσθέσουμε την έκδοση δύο δίγλωσσων φυλλαδίων, τα «Πουλιά και Βιότοποι του Δήμου Δρυμαλίας» σε συνεργασία με την Αναπτυξιακή Εταιρεία «Αριάδνη» σε δύο εκδόσεις, καθώς και τα «Πουλιά και οι Βιότοποι της Νάξου, Φυσικό Περιβάλλον και Άνθρωπος» σε συνεργασία με το Υπουργείο Απασχόλησης. Ακόμα τη συμμετοχή στις μεσοχειμωνιάτικες καταμετρήσεις υδρόβιων πουλιών που πραγματοποιούνται ανελλιπώς στους υγρότοπους της Νάξου τα τελευταία 12 χρόνια (παρέχοντας πολύτιμα στοιχεία για τους αριθμούς των υδρόβιων που καταμετρούνται σε ένα απομακρυσμένο -από τους μεγάλους

¹⁸ Προσπελάσιμο στο: <http://www.ornithologiki.gr/>. Τελευταία προσπέλαση: 20.11.2015

(εικ. 34) Από εκπαιδευτική δράση

ελληνικούς υγρότοπους- νησί που βρίσκεται στο κέντρο της γεωγραφικής περιοχής του νοτίου Αιγαίου), την ετήσια καταγραφή μεγάλων φωλιάζοντων αρπακτικών και υγροτοπικών ειδών, τη συμμετοχή στο Δίκτυο Παρακολούθησης Περιοχών όπως και στο πρόγραμμα Παρακολούθησης Κοινών Ειδών Πουλιών, την επικοινωνία και τη συνεργασία με ξένους ορνιθολογικούς οργανισμούς και οργανώσεις και τέλος την αδιάλειπτη συλλογή στοιχείων για τη μελλοντική συγγραφή ενός βιβλίου αποκλειστικά για τα πουλιά της Νάξου.

Ξεχωριστά σημεία αναφοράς, ο χαρακτηρισμός της σημαντικής για τα πουλιά περιοχής «Ορεινή Νάξος», το διεθνές συνέδριο για την ορνιθοπανίδα στο νησιώτικο χώρο που πραγματοποιήθηκε το 1998 στην Απείρανθο, με τη συμμετοχή Ελλήνων και ξένων ορνιθολόγων, ντόπιων κατοίκων και φορέων και το τετραετές Πρόγραμμα LIFE για την προστασία του σημαντικότερου είδους πουλιού για την Ελλάδα, του Μαυροπετρίτη, που φωλιάζει σε μεγάλους πληθυσμούς στις περιμετρικές του νησιού νησίδες.

Σήμερα, στην περιοχή εκπονείται πρόγραμμα LIFE για την προστασία των θαλασσοπουλιών, δηλαδή του Αιγαιόγλαρου, του Θαλασσοκόρακα, του Αρτέμη και του Μύχου, που φωλιάζουν στις γύρω νησίδες σε σημαντικές αποικίες. Παράλληλα, διαρκής είναι η συστηματική παρακολούθηση του ναξιώτικου πληθυσμού του Όρνιου, και η ενημέρωση του ντόπιου πληθυσμού για τους κινδύνους που αντιμετωπίζει (έλλειψη τροφής, δηλητηριασμένα δολώματα, λαθροθηρία, ατυχήματα) μέσω ειδικών εκδηλώσεων, όπως η πρόσφατη στο Φιλώτι, σε συνεργασία με τον Πολιτιστικό Οργανισμό του Δήμου Δρυμαλίας.

Εποικοδομητική και αξιοσημείωτη είναι και η συνεργασία με τα κέντρα περίθαλψης άγριων ζώων «Αλκυόνη», «ΕΚΠΑΖ» και «ANIMA», με στόχο τη διάσωση, περίθαλψη και επανένταξη στη φύση τραυματισμένων ζώων

μέσω απελευθερώσεων. Οι τελευταίες συνοδεύονται πάντοτε από ομιλίες ευαισθητοποίησης και συμμετέχουν κυρίως μαθητές (εικ. 35).

Παράλληλα προετοιμάστηκε και προετοιμάζεται η επόμενη γενιά εθελοντών που αποτελείται από άτομα νεαρής ηλικίας και που θα συνεχίσει την προσπάθεια για τη διατήρηση, την ανάδειξη και την αξιοποίηση του ναξιακού φυσικού περιβάλλοντος και τη μακροήμευση των πουλιών στο Κυκλαδονήσι.

(εικ. 35) Απελευθέρωση Αιγαιόγλαρου μετά από δακτυλίωση

MARIA ΓΑΝΩΤΗ, ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ & ΠΕΡΙΘΑΛΨΗΣ ΑΓΡΙΑΣ ΖΩΗΣ ANIMA

Η Ζωή Τζαννίνη διαβάζει μήνυμα από τη Μαρία Γανωτή:

Η φίλη μου η Μαρία Γανωτή, μου ζήτησε να διαβάσω την παρέμβασή της, γιατί ένα έκτακτο περιστατικό, μία μαζική θανάτωση πελαργών στα ρευματοφόρα καλώδια του Σουνίου, την απέτρεψαν από το να βρισκείται εδώ σήμερα.

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και δικαίωμα του καθενός, σύμφωνα με το άρθρο 24 του Συντάγματος. Αγαπητοί συντοπίτες και μη, ένα έκτακτο περιστατικό με εμποδίζει να βρισκομαι απόψε εδώ. Αρκετοί γνωρίζουν ότι έχω συνυπογράψει την αίτηση ακυρώσεως του έργου: «Αιολικό Πάρκο Κορώνου» στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Ο λόγος που με οδήγησε σε αυτή τη κίνηση δεν ήταν άλλος παρά αυτός που αναφέρει το Σύνταγμα της χώρας. Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος είναι υποχρέωση της Πολιτείας και μιας και αυτή δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις της, άσκησα το εκ του Συντάγματος δικαίωμά μου μαζί με τους υπόλοιπους αιτούντες. Φυσικά η κίνησή μας αυτή εισέπραξε τη γνωστή αντιμετώπιση. Εφημερίδες και ιστολόγια φιλικά προσκείμενα στο έργο και τους υποστηρικτές του, μας αποκάλεσαν: «συνήθεις ύποπτους», ασχολήθηκαν με το παρελθόν μας και τους συγγενείς μας. Μας ονόμασαν «ψευτο-οικολόγους που ροκανίζουν παχυλά κονδύλια» και στη συζήτηση στο Συμβούλιο της Επικρατείας, ο επιχειρηματίας δήλωσε ότι το κίνητρό μας είναι να καταστρέψουμε την εταιρία του. Πάλι καλά που δεν είπε ότι πληρωνόμαστε από αντιπάλους του. Η αντιμετώπιση αυτή δε μας εξέπληξε. Την έχουμε δει και αλλού, αλλά σίγουρα μας πίκρανε.

Οι λόγοι που προσφύγαμε στο Συμβούλιο της Επικρατείας είναι πολύ συγκεκριμένοι. Η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων αναφέρεται σε μία περιοχή που μας είναι άγνωστη. Περιγράφει έναν τόπο με ανύπαρκτη βλάστηση, χωρίς τίποτα ενδιαφέρον ως προς την πανίδα, κανένα καθεστώς προστασίας, κανένα αξιοθέατο -όπως χαρακτηριστικά λέει-, κανένα μνημείο νεότερο ή παλαιότερο. Εμείς ξέραμε πως ο τόπος μας έχει τρεις κηρυγμένους παραδοσιακούς οικισμούς, ένα κηρυγμένο νεότερο μνημείο (τον εναέριο), υπολείμματα κλασικών οικισμών, τη χαρακτηριστική κυκλαδίτικη μακία ως βλάστηση, τη μοναδική αποικία του αυστηρά προστατευόμενου όρνεου σκανιά στο Αιγαίο, το δεύτερο πιο σπάνιο αετό της Ευρώπης, το φιλάδελφο, το δεύτερο πιο σπάνιο γεράκι του κόσμου, τον μαυροπετρίτη, την αυστηρά προστατευόμενη αετογερακίνα, πετρίτες και πολλά ακόμα προστατευόμενα είδη πουλιών, για τα οποία με περηφάνια αφιερώνει πολλές σελίδες η ιστοσελίδα του Δήμου Δρυμαλίας. Γι' αυτό ζητήσαμε την ακύρωση. Γιατί μάλλον ο μελετητής μπερδεύτηκε και μελέτησε άλλο τόπο.

Το πρόβλημα όμως δεν είναι ο μελετητής, ούτε ο επενδυτής. Είναι οι αρχές του τόπου σε όλα τα επίπεδα. ΥΠΕΧΩΔΕ, Περιφέρεια και Δήμος που άφησαν εν γνώσει ή εν αγνοία τους, να εγκριθεί μία τόσο άσχετη Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Δεν είναι ο εχθρός τα αιολικά πάρκα. Είναι η προχειρότητα, η ανευθυνότητα και η κουτοπονηριά που συνοδεύουν τα πάντα σε αυτόν τον τόπο. Είναι η νοοτροπία που θεωρεί τη φύση και την άγρια ζωή εύκολα αναλώσιμα μπροστά στο συμφέρον του ανθρώπου. Λες και δεν είναι συμφέρον μας να ζούμε σε ένα όμορφο τόπο. Λες και

δεν είμαστε πιο φτωχοί χωρίς τους σκανιάδες, τους φιλάδελφους, τις πρινιές και τις πιλουριδιές. Και όμως η Νάξος θα μπορούσε να βασιστεί σε εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης προωθώντας τον ορνιθολογικό, περιπατητικό, γεωλογικό τουρισμό, αφού έχει την ευλογία να διαθέτει πλούσια φύση και ιστορία. Σήμερα με τόση ευκολία βλέπουμε να θεωρούνται αυτά τα αγαθά αναλώσιμα με το πρόσχημα των ανταποδοτικών που οι Δήμοι θα κερδίσουν.

Τελειώνοντας αυτή τη μικρή παρέμβαση και με την πρόσφατη πληροφορία ότι η αίτηση ακυρώσεώς μας συζητήθηκε ως προς την αναστολή και απερρίφθη -δε γνωρίζουμε όμως το περιεχόμενο της απόφασης και κατά πόσο θέτει όρους- θα ήθελα να ξέρετε πως η τελική μάχη θα δοθεί τον Απρίλιο. Όχι για να μη γίνουν αιολικά στη Νάξο, αλλά για να γίνεται ό,τι γίνεται με σεβασμό στη φύση και στον πολιτισμό. Με σεβασμό στο Σύνταγμα και την παράδοση. Με σεβασμό στα άλλα πλάσματα με τα οποία μοιραζόμαστε αυτόν τον τόπο.

Πατέρας Κύλης, Γενικός Αρχιερατικός

Επίτροπος: Αυτά που θα πω αυτή τη στιγμή, είναι και θέσεις της Ιεράς Μητροπόλεως της Παροναξίας. Επειδή ακούσαμε σήμερα για τα δύο μοναστήρια, το μοναστήρι του Φωτοδότη και την Ιερά Μονή του Τιμίου Σταυρού -κατ' άλλους και κατά παραχάραξη - του «Μπαζαίου». Όπως είναι γνωστό, η Νάξος έχει πάρα πολλά βυζαντινά μνημεία. 150 θα έλεγα εγώ ότι υπάρχουν, 200 λένε άλλοι, πολλά με στρώματα τοιχογραφιών. Γι' αυτό σαν Εκκλησία ενδιαφερόμαστε, εξάλλου όλοι εμείς είμαστε μέλη της τοπικής Εκκλησίας. Η τοπική Εκκλησία είναι φορέας του θρησκευόμενου λαού, οπότε όλοι πρέπει να συμμετέχουμε και να βοηθάμε προς αυτή τη κατεύθυνση.

Θα έκανα ένα ερώτημα: Τώρα που φτιάχτηκε ο Φωτοδότης, τι θα λέγατε αν το δίνουμε σε ένα μη κερδοσκοπικό οργανισμό, όπως είναι ο ΑΙΩΝ, που έχει αναλάβει την Ιερά Μονή του Τιμίου Σταυρού στο Σαγκρί; Να βάζει εισιτήρια, να έχει φορκλόρ και διάφορα προγράμματα; Τι θα λέγατε; Θα το δίνετε; Γιατί δε θα το δίνετε; Γιατί είναι δεμένος με τον τόπο σας. Γιατί είναι δεμένος με την ψυχή σας. Και ο Τίμιος Σταυρός είναι δεμένος με την ψυχή του Σαγκριώτη, Δαμαριωνίτη, του Τραγιάτη. Γιατί όμως; Η Ιερά Μονή του Τιμίου Σταυρού είναι βυζαντινή, σταυροπηγιακή Μονή, η οποία χτίστηκε τον 11^ο αιώνα και όχι όπως κάποιοι άλλοι αναφέρουν την εποχή της Ενετοκρατίας, για να αλλοιώσουν την ιστορία του χώρου. Εδώ και δέκα χρόνια αυτή η δουλειά γίνεται. Η παραχάραξη της ιστορίας του ιερού αυτού χώρου με εξαιρετικά συστηματικό τρόπο. Ενώ εμείς αγωνιζόμαστε να φτιάξουμε τον Φωτοδότη να είναι επισκέψιμος, να είναι λειτουργικός, να καταλάβουν ότι οι ναοί μας χτίστηκαν για να λειτουργούν και να δοξολογείται ο Θεός, κάποιοι προσπαθούν να αλλάξουν αυτή τη φύση τελείως και έτσι αλλάζει και η ιστορία του τόπου μας. Δηλαδή να μη λέμε: Α! ο Τίμιος Σταυρός -ο οποίος Τίμιος Σταυρός είναι χιλίων ετών μοναστήρι, που όταν χτίστηκαν εδώ τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, όπως το αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Χαλκείου -εκεί που είναι το παλαιό Γυμνάσιο- ο Δωρόθεος Τζιώτης ο ηγούμενος της Φανερωμένης απ' τη Βουρβουριά και ο τελευταίος ηγούμενος της Μονής του Τιμίου Σταυρού, ο Μηνάς Αρώνης

Τραγιάτης, βοήθησαν ώστε να στηθούν και να μαθαίνουν οι πρόγονοί μας γράμματα.

Ερχόμαστε τώρα λοιπόν και αντί να λέμε «Τίμιο Σταυρό», να διαγράψουμε όλη αυτή την ιστορία και να λέμε «Πύργος Μπαζαίου». Δηλαδή να λέμε τώρα εδώ, ότι δε θα λέμε το Πύργο του Γρατσία, «Πύργο Γρατσία», θα το λέμε Μοναστήρι και να λέμε το Μοναστήρι «Πύργο», φράγκικο δηλαδή. Αυτή η προσπάθεια δυστυχώς γίνεται συνεχώς με το να αλλοιώνεται ο ιερός χώρος. Πώς αλλοιώνεται αυτός ο ιερός χώρος; Θα το πω με δύο λόγια. Πήγαν και έβαλαν ένα οικόσημο σε ένα χώρο στον οποίο δε συνάδει και υπάρχει εντολή της αρχαιολογικής υπηρεσίας να αφαιρεθεί. Αφαιρέθηκε και ξαναπήκε. Κατέβασαν τις καμπάνες απ' τα καμπαναριά και έβγαλαν τον Σταυρό απ' το καμπαναριό. Γίνεται πλήρης αλλοίωση της ιστορικής ιδιοπροσωπίας αυτού του ιερού χώρου. Η Ιερά αυτή Μονή, ουδέποτε εγκαταλείφθηκε από τους μοναχούς. Απλώς, το 1834 οι Βαυαροί τότε με ένα νόμο της Αντιβασιλείας, δήμευσαν τα περισσότερα μοναστήρια για το όφελος των εκκλησιαστικών και της παιδείας και έτσι σιγά-σιγά βοηθήθηκαν τα σχολεία της Ελλάδας. Με έσοδα των περιουσιακών στοιχείων αυτών των Μονών. Και παρά τη δήμευση, οι νόμοι που αφορούσαν την αξιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων, προβλέπουν ρητά ότι τα κλειδιά αυτών των τότε Μονών ανήκουν στην Ιερά Μητρόπολη και δίδονται στα χέρια του Μητροπολίτη.

Δεν υπεισέρχομαι σε θέματα ιδιοκτησιακά που για αυτά, για διάφορους λόγους, υπάρχει αμφιβολία εάν υπάρχει και ποιός είναι ο ιδιοκτήτης. Εμείς βέβαια πιστεύουμε ότι ανήκουν στην Ιερά Μητρόπολη, διότι ο νόμος λέει: «πάσαν διαλελημμένην Ιερά Μονήν ανήκει εις το νομικό πρόσωπο της οικείας Μητροπόλεως». Πέραν αυτού, στο πλαίσιο λοιπόν αυτής της αποκατάστασης και του τάχα διατηρητέου ιστορικού μνημείου, γίνεται όλη αυτή η προσπάθεια και πολύ μας στεναχωρεί αυτό το πράγμα όλους μας. Και μας στεναχωρεί γιατί; Εάν ανέβει κανείς απάνω στο μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού, στον επάνω όροφο έχει χαραγμένο το όνομά του ο Μητροπολίτης Παροναξίας Νεόφυτος σε ένα μόρσο. Ποιός μπορεί να αμφισβητήσει αυτό ότι ήταν ένα μοναστήρι ή ότι ακόμα είναι μοναστήρι; Τα μοναστήρια

όπως ο Φωτοδότης, είναι μοναστήρια, άσχετα αν υπάρχουν μέσα μοναχοί ή όχι. Η Ιερά Μονή του Τιμίου Σταυρού λοιπόν για να κλείσω, δε χαρίζεται νομίζω σε κανένα ιδιώτη. Είναι ένας χώρος αναφοράς για τους Σαγκριώτες, τους Δαμαριωνίτες, τους Δαμαλιώτες, για τους Τραγιαίτες, για όλους όσοι περνούν στον δρόμο της Αγιασσοῦ και για όλους αυτούς οι οποίοι λένε: στον «Σταυρό» και θα εξακολουθούν να λένε: «Σταυρό». Σε αυτούς ανήκει η Ιερά Μονή του Τιμίου Σταυρού, όπως και ο Φωτοδότης ανήκει στους Δανακιώτες, τους Φιλωτίτες, τους Απεραθίτες και σ' όλους τους Ναξιώτες. Επομένως, εγώ οφείλω να συγχαρώ και τους Δήμους και όσους φορείς δεν προσέτρεξαν να βοηθήσουν στην αλλοίωση του ιστορικού, θρησκευτικού και εκκλησιαστικού αυτού μνημείου. Ευχαριστώ πολύ.

Νικόλας Βασιλάκης, Δημοτικός σύμβουλος: Εάν τίτλος της σημερινής εκδήλωσης ήταν: «Τί δεν πράττουμε για τα μνημεία» δεν θα αποφάσιζα την παρέμβαση αυτή, γιατί αναφερόμενος στον Πύργο του Χειμάρρου, δε θα μου έφτανε ο χρόνος ακόμα και μίας ώρας για το τι δεν πράττουμε. Επειδή ο τίτλος της σημερινής εκδήλωσης είναι: «Πράττουμε για τα μνημεία», θα πρέπει να σταματήσω αμέσως λέγοντας μόνο αυτό: Ντροπή μας, δεν πράττουμε τίποτα! Αλλά επειδή πρέπει να πω δύο λόγια, συνεχίζω λέγοντας ότι η ντροπή αυτή και η μεγάλη ευθύνη, ανήκει κυρίως στο Υπουργείο Πολιτισμού και στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, που διαχρονικά από το 2002 μέχρι σήμερα δεν έχουν κάνει τίποτα και έχουν αφήσει εγκαταλελειμμένο στην τύχη του, εκτεθειμένο στη φθορά του χρόνου, έτοιμο να καταρρεύσει ανά πάσα στιγμή, ένα απ' τα αρχαιότερα και πλέον ενδιαφέροντα μνημεία της Νάξου και των Κυκλάδων.

Η υπεύθυνη αρχαιολόγος -θα σας διαβάσω μόνο αυτά τα λίγα- της πρώτης φάσης του έργου (περίοδος 1997-2001), με πίστωση τότε 150 εκατομμύρια δραχμές στην πρότασή της το 2002 προς το Υπουργείο Πολιτισμού και την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου για τη συνέχιση των εργασιών, αναφέρει: «Η ανάγκη συνέχισης και ολοκλήρωσης του έργου, της προστασίας και ανάδειξης του Πύργου του Χειμάρρου και της διαμόρφωσης του περιβάλλοντα χώρου, πιστεύουμε ότι

είναι επιτακτική. Αν δεν ολοκληρωθούν οι εργασίες υλοποίησης που διακόπηκαν μετά τη λήξη του Β' ΚΠΣ, δηλαδή το 2002, και οι οποίες συνιστούσαν ένα έργο πρωτοποριακό στο είδος του, ο Πύργος του Χειμάρρου, ένα μνημείο προφανώς μεγάλης σημασίας, θα καταρρεύσει, ενώ οι πολύ ενδιαφέροντες αρχαίοι εργαστηριακοί χώροι που αποκαλύφθηκαν στον περιβάλλοντα χώρο θα φθαρούν πολύ σύντομα, με αποτέλεσμα να χαθεί για πάντα ένας μοναδικός στην Ελλάδα αρχαιολογικός χώρος», και συνεχίζει: «Με την ολοκλήρωση των εργασιών, το μνημείο θα προστατευθεί πλήρως και θα διατηρηθεί, ενώ παράλληλα με την πλήρη αποκάλυψη, προστασία και διαμόρφωση των αρχαίων ελαιοτριβείων και εργαστηριακών εγκαταστάσεων, θα αποδοθεί στο κοινό ένα εντυπωσιακό αρχαιολογικό σύνολο, το οποίο δίνει σαφή και σπάνια εικόνα ενός αρχαίου αμυντικού έργου σε συνδυασμό με μία σημαντική πηγή της αρχαίας κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της περιοχής».

Βρισκόμαστε λοιπόν στο 2009, δηλαδή 7 χρόνια μετά από τότε που η αρχαιολόγος με δραματικό τρόπο πρότεινε τι έπρεπε να γίνει, ώστε άμεσα να σωθεί το μνημείο. Δεν έχει μέχρι σήμερα γίνει τίποτε. Ο φασκιωμένος από τις σκουριασμένες σκαλωσιές μαρμάρινος γίγαντας και τα εκτεθειμένα στη φθορά του χρόνου απροστάτευτα από τις φυσικές καταστροφές ανασκαφικά ευρήματα στον προαύλιο χώρο, προκαλούν δέος και οργή στον επισκέπτη. Ο Δήμος Δρυμαλίας με έγγραφά του από το 2003 αντιδρά για την απαράδεκτη αυτή κατάσταση και προτείνει τη χρηματοδότηση της συνέχισης των εργασιών. Ο σύλλογος Φιλωτιτών Νάξου ανακηρύσσει το 2008 έτος προστασίας του μνημείου και διοργανώνει σχετικές ομιλίες. Κείμενα διαμαρτυρίας δημοσιεύονται στον τοπικό τύπο. Βουλευτές -κυβερνητικοί και μη- καταθέτουν στη Βουλή τις συνήθως ανούσιες προτάσεις τους και επερωτήσεις, ενώ οι Υπουργοί απαντούν με το γνωστό στερεότυπο κείμενο: «Ερευνάται η ένταξη της δαπάνης σε χρηματοδοτικό πρόγραμμα». Οι προτάσεις, οι διαμαρτυρίες και οι υποσχέσεις δε φθάνουν και η πιθανότητα οριστικής ένταξης του έργου στο ΕΣΠΑ 2007-2013 που είναι και η τελευταία ευκαιρία χρηματοδότησης του έργου, δεν είναι ορατή. Θα πρέπει

άμεσα ο Δήμος να αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες και κυρίως να ασκήσει πίεση προς το Υπουργείο Πολιτισμού αλλά και στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου για ένταξη του έργου στο ΕΣΠΑ. Πιστεύω ότι θα πρέπει -όπως είπε ο Δήμαρχος- να υπάρξει μία σοβαρή κινητοποίηση, όσο είναι νωρίς ακόμα.

Δεν είναι δυνατόν να διεκδικούμε σαν χώρα -και δικαίως- την επιστροφή στον τόπο μας μνημείων και αρχαίων αντικειμένων και συγχρόνως να αδρανούμε και να αφήνουμε να καταστρέφονται αυτά που βρίσκονται μέσα στην ίδια μας τη χώρα. Ευχαριστώ.

Βασίλειος Κορρές, Έπαρχος Νάξου: Καλησπέρα σας. Θερμά συγχαρητήρια για τη σημερινή εκδήλωση. Μία αναφορά θα κάνω σχετική με μία προσφυγή που έγινε στο Συμβούλιο Επικρατείας. Θα έλεγα ότι χρήσιμα είναι όλα αυτά και οι απόψεις όλες είναι σεβαστές. Τα έργα όμως πρέπει να γίνονται και υπάρχει τρόπος συναίνεσης πριν ολοκληρωθούν οι μελέτες, πριν δημοπρατηθούν τα έργα. Και εδώ δεν γίνεται σωστή χρήση από όλους. Υπάρχουν αγνοί ιδεολόγοι, όπως είναι ο φίλος μας ο Γιάννης ο Μπαρδάνης, υπάρχουν όμως και πολλοί με σκοπιμότητες. Αυτοί ωθούν κάποιους να προσφεύγουν, και προσφεύγουν. Παρά τις προσπάθειες που γίνονται από πολλούς που είναι αρμόδιοι για να υλοποιήσουν κάποια έργα να υπάρξει συναίνεση, η συναίνεση αυτή δεν έρχεται. Υπάρχει μία σκληρή στάση από κάποιους. Οφείλουμε πολλά στους αρχαιολόγους μας και στο Υπουργείο Πολιτισμού για το ότι κράτησαν πολλά μνημεία και δεν καταστράφηκαν. Βοήθησαν και δεν καταστράφηκαν. Τους οφείλουμε ευχαριστίες. Και για την ανάδειξη οφείλουμε στους αρχαιολόγους μας ευχαριστίες. Ιδιαίτερα πρέπει να ευχαριστήσουμε το συμπατριώτη μας πια, τον κύριο Βασίλη Λαμπρινουδάκη, για τη μεγάλη του συμβολή στις αναδείξεις αρχαιολογικών χώρων.

Θα μου επιτρέψετε όμως να κάνω και κάποια παράπονα προς το Υπουργείο Πολιτισμού και τους Αρχαιολόγους μας. Το λέω όχι σαν άτομο, αλλά απ' τη θέση που λειτουργώ κάποια χρόνια. Κάπου οι ρυθμοί είναι πολύ βραδείς, κάπου είμαστε υπερβολικοί. Για παράδειγμα έχουμε ένα έργο στη Σχοινούσα. Κατασκευάζουμε ένα λιμενικό έργο που είναι δεμένο με το

περιφερειακό δρόμο. Χάθηκαν χρήματα από πλευράς Ευρωπαϊκής Ένωσης και θα τα πληρώσει η Χώρα. Το έργο έχει σταματήσει γιατί βρέθηκαν σε ένα σημείο κοντά στο λιμάνι, στη παραλία, κάποια ευρήματα. Σταμάτησε όλο το έργο. Ο δρόμος δεν έχει γίνει και ο κόσμος έχει πρόβλημα, ενώ και το λιμάνι θα καταστραφεί γιατί ενώ έχουμε κάνει κάποια μπλοκ, δεν προχωρούν οι εργασίες. Γιατί δεν επιτρέπει η Αρχαιολογία, το Υπουργείο Πολιτισμού, να γίνει το έργο που δεν έχει αρχαιολογικά ευρήματα; Αυτό είναι ένα παράπονο.

Επίσης θα πω άλλο ένα παράπονο. Όταν κλείναμε το τρίτο πακέτο, μας ζητήθηκε να προωθήσουμε ένα έργο. Να γίνει η μελέτη αυτού του έργου από κάθε μεγάλη νησί, και αυτό το έργο να χρηματοδοτηθεί από το ΕΣΠΑ. Εμείς συμφωνήσαμε -οι δύο Δήμοι και το Επαρχείο- και κάναμε μία πρόταση για την ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων. Το Απάνω Κάστρο, το αρχαίο νεκροταφείο, τα Καλαμίτσια και κάποια άλλα. Τα χρήματα αυτά τα διασφαλίσαμε από τους πόρους του τρίτου πακέτου και θα μπορούσαν να γίνουν μετά τα έργα. Έφτασαν μέχρι τη Περιφέρεια, πέρασαν από το Δημοκρατικό Προγραμματισμό, το Νομαρχιακό Συμβούλιο, το δέχθηκε η Διαχειριστική Αρχή και μετά έπρεπε βέβαια να τελεστεί υπό την επίβλεψη και την έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού. Αυτό απάντησε: «Δεν είναι στις προτεραιότητές μας». Αυτό το λέω σαν παράπονο.

Ακούστηκαν κάποια παραδείγματα όπου συνέβαλλαν ο πρώτος και ο δεύτερος βαθμός αυτοδιοίκησης. Πράγματι έχουν συμβάλει. Θα μπορούσε να κάνουν όμως και περισσότερα σε ό,τι αφορά τα μνημεία μας. Θεωρώ ότι εδώ χρειάζεται μία κριτική προς το πρώτο και το δεύτερο βαθμό. Σε ό,τι αφορά σε αυτό που είπα προηγουμένα -για το Απάνω Κάστρο, τα Καλαμίτσια και τα λοιπά- εμείς σαν Επαρχείο έχουμε περάσει κάποια πράγματα που πρέπει να γίνουν για τα μνημεία αυτά στο τεχνικό μας πρόγραμμα και έχει ληφθεί και απόφαση του Νομαρχιακού Συμβουλίου. Θα συμφωνήσω με τον καθηγητή τον κύριο Λαμπρινουδάκη ότι πρέπει να γίνουν βήματα. Εμείς λοιπόν θα προσπαθήσουμε -γιατί το έχουμε περάσει από το Νομαρχιακό Συμβούλιο- να κάνουμε μία προσπάθεια για τις προμελέτες αυτές. Αυτό θεωρώ ότι είναι ένα βήμα. Πιστεύω να τα καταφέρουμε. Να υπάρχει δηλαδή έστω η

προμελέτη, και από εκεί και πέρα βλέπουμε τί μπορεί να γίνει. Θα χρειαστούμε βέβαια και τη συμβολή των αρχαιολόγων μας και τη δική σας τη συμβολή.

Ένα στόχο που πρέπει να βάλουμε -και θεωρώ ότι ειπώθηκε- είναι για κάποια μνημεία που κινδυνεύουν. Να δοθεί μία προτεραιότητα. Παράδειγμα, όσοι είναι από τη Χώρα ή έχουν πάει στο Γυμνάσιο της Χώρας θα θυμούνται -εμείς οι παλαιότεροι τουλάχιστον θυμόμαστε- τη βρύση. Εκεί υπήρχε νερό. Αυτή η βρύση σήμερα έχει καταστραφεί. Δεν υπάρχει τίποτα. Και τα μάρμαρα που ήταν εκεί τα έχουν πάρει. Έχουμε τέτοια μνημεία λοιπόν και πρέπει να δούμε τί γίνεται. Και πολλά άλλα μνημεία. Πρέπει λοιπόν να δούμε τί κάνουμε για αυτά. Όλοι μαζί.

Ένα άλλο που πρέπει να μπαίνει στόχος -και ευχαριστούμε τους πανεπιστημιακούς τον κύριο Μπαμπινιώτη και τον κύριο Λαμπρινουδάκη- είναι να γίνει πανεπιστημιακό τμήμα γύρω από τα αρχαία μας. Το λένε εκείνοι, δεν το λέμε εμείς, ή το λέμε δειλά. Πρέπει να γίνει στόχος μας. Ευχαριστώ και πάλι συγχαρητήρια.

Καλούστ Παραγκαμιάν, WWF: Κύριε Έπαρχε, ένα μικρό σχόλιο ώστε να προστατευτεί κάτι όσον αφορά τους φυσικούς πόρους, το φυσικό περιβάλλον. Ένας χώρος, ένα-δύο στρέμματα, ένας υγρότοπος ας πούμε.

Βασίλειος Κορρές: Κοιτάξτε, για όλα αυτά την ευθύνη την έχει η Κτηματική Υπηρεσία του Δημοσίου. Είναι δημόσιοι χώροι, δημόσια κτήματα. Αλλά δυστυχώς το προσωπικό είναι λίγο -όπως και πριν που έκανα ένα ας το πούμε παράπονο, μία κριτική στους αρχαιολόγους μας, είναι λίγο το προσωπικό- είναι λίγοι γι' αυτό και οι ρυθμοί είναι βραδείς. Τα λέμε βέβαια τα παράπονα, αλλά πρέπει να πούμε ότι είναι και λίγοι. Θεωρώ ότι η κτηματική Υπηρεσία του Δημοσίου πρέπει να έχει το πρώτο λόγο για όλα αυτά. Οι ιδιοκτήτες επίσης πρέπει να κινηθούν τα νήματα. Από εκεί και πέρα μπαίνει μέσα σε κάποιο βαθμό όσον αφορά τους χειμάρρους -όχι τις εκβολές τους- και η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση. Έχει και αυτή μία ευθύνη. Όπως επίσης όπου δεν έχει χαραχθεί αιγιαλός και παραλία πρέπει να γίνει κάτι από πλευράς πρώτου και δεύτερου βαθμού για να προστατεύουν κάποια πράγματα.

Είπατε κάτι για τον Καλαντό. Είχε μεριμνήσει σα κοινοτάρχης ο κύριος Βασιλάκης και έχει κάνει οριοθέτηση ρέματος. Αυτό θα προστατευθεί. Πρέπει λοιπόν να γίνουν οριοθετήσεις ρεμάτων. Μόνο έτσι θα προστατευθούν. Εάν χαραχθεί ο αιγιαλός και η παραλία, τότε οι αμμοθίνες, οι εκβολές των ρεμάτων και όλα αυτά θα προστατευθούν. Εδώ υπάρχει ευθύνη συνολική. Ίσως το ΥΠΕΧΩΔΕ, δηλαδή το κράτος, θα έπρεπε να προχωρήσει συνολικά για όλα τα νησιά και να χαράξει αιγιαλούς και παραλίες και να κάνει οριοθετήσεις ρεμάτων. Όταν χαραχτούν αυτά τότε δεν μπορεί κανείς να βάλει χέρι. Μετά να πω και κάτι άλλο. Δεν υπάρχει δασολόγιο. Το κτηματολόγιο και το δασολόγιο είναι απαραίτητα. Ένας πολίτης για να πάει να κτίσει τώρα θέλει 14 μήνες ώστε να χαρακτηριστεί αν είναι δασικό ή όχι εκεί που θέλει να κτίσει. 14 μήνες δε του φθάνουν. Εάν λοιπόν γίνει το δασολόγιο, θα λήξει το θέμα ποιό είναι και ποιό δεν είναι δασικό. Θα φαίνεται. Έτσι θα σταματήσουν πολλά πράγματα. Θα σταματήσουν και οι φωτιές. Το ίδιο και το κτηματολόγιο. Θα πρέπει να γίνει παντού. Αυτή η πρωτοβουλία είναι κεντρική περισσότερο. Μέχρι τότε είναι πρωτοβουλία όλων, φορέων και πολιτών. Ευχαριστώ πολύ.

Νίκος Προμπονάς, Ορνιθολογική Εταιρεία: Καλησπέρα και από μένα. Νίκος Προμπονάς ονομάζομαι από τον Δαμαριώνα, και είμαι εκπρόσωπος της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας για απόψε. Να ευχαριστήσουμε τη MONUMENTA για την πρόσκληση.

Αυτό που είδα εγώ σε αυτή τη συζήτηση που παρακολούθησα από την αρχή είναι ότι αναπτύξαμε δύο δρόμους παράλληλους, ή σχεδόν παράλληλους. Από τη μία είχαμε τα ανθρώπινα μνημεία, που ο εχθρός που παρουσιάστηκε είναι ο χρόνος και η λήθη -και ψάχνουμε να βρούμε χρήματα για να τα φτιάξουμε- και απ' την άλλη έχουμε τα φυσικά μνημεία που εχθρός είναι μόνο ο άνθρωπος. Για αυτά είχαμε ελάχιστες αναφορές, έως μηδαμινές. Δεν έχουμε καν κάνει μία αναφορά για χρήματα. Κάτι καταστρέφουμε και ψάχνουμε να βρούμε χρήματα να το ξαναφτιάξουμε.

Ο καλός μου φίλος Καλούστ ήταν πάρα πολύ επιεικής με την κατάσταση των υγροτόπων της Νάξου. Ίσως οι περισσότεροι σώζονται επειδή είναι

δημόσιοι -όπως είπατε. Η κατάστασή τους είναι πολύ άσχημη και μέρα με τη μέρα γίνεται χειρότερη. Θα σας πω πολύ γρήγορα ότι εμείς σαν Ορνιθολογική Εταιρεία δραστηριοποιούμαστε στο νησί από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Έχουμε τους εθελοντές μας, έχουμε συνεχή παρουσία στο νησί, το θεωρούμε δικό μας μιας και είναι πάρα πολλά τα μέλη από το νησί -τουλάχιστον δέκα. Μαθαίνουμε και ξέρουμε τα πάντα. Προσπαθούμε και εμείς -στο μέτρο του δυνατού- να κάνουμε τις παρεμβάσεις μας, να τρέξουμε τα προγράμματά μας, να διοργανώσουμε τα συνέδριά μας και να κάνουμε τις καταγγελίες μας. Αλλά αυτό που μας πικραίνει, αυτό που μας μεταφέρουν οι εθελοντές μας -εθελοντής είμαι και εγώ- είναι ότι δεν υπάρχει καμία απολύτως στροφική του κόσμου και των τοπικών φορέων σχετικά με το περιβάλλον. Θέλουμε να μιλάμε για οικοτουρισμό, όταν δεν ξέρουμε καν τι είναι ο οικοτουρισμός. Τον έχουμε μόνο σαν μια λέξη. Θέλουμε να μιλάμε για τόνωση της οικονομίας στην ορεινή Νάξο και για βιώσιμη ανάπτυξη, που πάλι δεν ξέρουμε τί είναι και πώς θα το προχωρήσουμε. Δε βλέπουμε να γίνεται τίποτα προς τα εκεί. Και δυστυχώς βλέπουμε ότι η Νάξος δεν είναι ένα αποκομμένο νησί με ένα τέλειο φυσικό περιβάλλον που κάποτε κάποιοι θα το ανακαλύψουν και θα το χαρούν. Η Νάξος είναι ένα κομμάτι της ελληνικής γης, ένα κομμάτι του πλανήτη που μέρα με τη μέρα γίνεται χειρότερο. Έχει δικά της προβλήματα. Υπάρχουν προβλήματα πανελλαδικά και παγκόσμια, άλλα η Νάξος έχει και πάρα πολλά δικά της. Ενώ έχουμε φυσικές ομορφιές, οι οποίες ακόμα αντιστέκονται γιατί δεν τις έχουμε βρει να τις κάνουμε κάποια πράγματα, δεν μπορούμε να τις αναδείξουμε. Δε γίνεται τίποτα προς αυτό. Έτσι δεν μπορούμε ούτε καν να τις προστατέψουμε. Δε τις γνωρίζει ο κόσμος. Αυτό που με λυπεί σαν πολίτη, είναι ότι μας μοιράστηκε αυτό το βιβλιαράκι που θα μπορούσα να πω ότι δεν είναι άρτιο. Έχει 170 σελίδες και δεν έχει ούτε μία σελίδα για το φυσικό περιβάλλον. Για το ποιές είναι οι φυσικές ομορφιές της Νάξου -και διορθώστε με αν κάνω λάθος. Γράφει μόνο για κάτι παραλίες. Μέσα έχει πολλές σελίδες για διπλανά νησιά, ενώ για το φυσικό περιβάλλον, δηλαδή πώς θα πάμε από το Ζα να δούμε τις βελανιές, πώς θα κατέβουμε

στην Αλυκή κάτω, δε γράφει. Αυτό δεν το θεωρώ σωστό.

Εμείς σαν Ορνιθολογική Εταιρεία είμαστε εδώ. Είμαστε μαζί με όσους θέλουν να συνεργαστούν και να βοηθήσουμε ώστε να προκόψει το φυσικό περιβάλλον, ενώ είμαστε απέναντι σε όλους αυτούς, οι οποίοι προσπαθούν με παράνομους τρόπους να το αλλοιώσουν. Ευχαριστώ πολύ.

Ειρήνη Γρατσία, MONUMENTA: Πριν φύγει ο Νίκος ο Προμπονάς, να πούμε ότι στόχος της σημερινής εκδήλωσης είναι οι ενέργειες που μπορούμε να κάνουμε όταν κινδυνεύει κάτι. Ξεφύγαμε πάρα πολύ από το θέμα και ίσως φταίει οι διοργανωτές για αυτό.

Αν βρεθεί ένα όρνεο, αν δούμε ότι κινδυνεύει, τί πρέπει να κάνει ένας πολίτης; Πώς μπορεί να βοηθήσει; Το ρωτάω για να κινήσουμε τη συμμετοχή όσων είναι εδώ.

Νίκος Προμπονάς: Σχετικά, μετριοπρακτικές πληροφορίες που ζητήσατε, ο πολίτης αν βρει κάποιο τραυματισμένο πουλί μπορεί να απευθυνθεί στο Δήμο, στο Δασαρχείο ή στην Αστυνομία. Αυτοί πρέπει να γνωρίζουν ότι υπάρχουν κέντρα περιθαλψής και να του αναφέρουν 3-4 κέντρα, να διαλέξει. Το πιο κοντινό είναι στη Πάρο. Υπάρχει άλλο στην Αίγινα, υπάρχει και στην Αθήνα. Αυτό που πρέπει να κάνει ο πολίτης είναι -αν δε μπορεί μόνος του- να προσπαθήσει να μιλήσει με το Δασαρχείο. Μετά αν δε βρει κάποιον εκεί, να μιλήσει με το Δήμο που είναι ίσως και περισσότερες ώρες ανοιχτός και ίσως και με την αστυνομία. Αυτοί πρέπει να του πουν: «Φίλε κατέβασέ το, πήγαινε στο λιμάνι, βάλ'το σ'ένα καλάβι μέσα». Υπάρχουν τα τηλέφωνα, πλέον υπάρχει το διαδίκτυο, υπάρχουν τα πάντα, τα βρίσκεις όλα.

Ιωάννης Τουμπακάρης, Αρχιτέκτονας: Καλησπέρα σας. Δυστυχώς εγώ δε μπορώ να ευχαριστήσω τη MONUMENTA διότι όφειλε να με καλέσει ως πρόεδρο του συλλόγου εκκλησιαστικών μνημείων «Ο Φωτοδότης». Νομίζω ότι προσφέραμε κάτι και εμείς στη σωτηρία των μνημείων. Ευχαριστώ αντιθέτως το σύλλογο Δανακού για δύο λόγους. Πρώτον διότι ήταν πάρα πολύ ωραία η παρουσίαση που έκανε η κυρία Δρυμαλίτου και τελικά παρουσιάσε και το έργο του συλλόγου μας και δεύτερον διότι μου ανέθεσε η ίδια και ο σύλλογος

Δανακιωτών να μιλήσω για τον Φωτοδότη. Οι διοργανωτές είπαν ότι εγώ δεν ανήκω στην τοπική κοινωνία. Ήθελαν λέει κάποιον που να ανήκει στην τοπική κοινωνία.

Ο δεύτερος λόγος που δεν ευχαριστώ τη MONUMENTA, είναι ότι πέρυσι που έκανε την εκδήλωση για τα 8 μνημεία, η κυρία Γρατσία με αναζητούσε μετά πάθους και όταν με βρήκε της είπα ότι η καταστροφή των μνημείων δεν είναι μόνο οικοδομική, είναι και ιστορική. Τα μνημεία χάνουν και την ψυχή τους πολλές φορές και αυτό είναι μία διάσταση πάρα πολύ σημαντική. Ο κύριος Μπιλής είπε: «καταστροφή της συλλογικής μνήμης». Ανέφερε την έκφραση αυτή. Είπα λοιπόν ότι θα μιλήσω για αυτό το θέμα και μου είπαν: Πολύ ευχαρίστως. Τότε λέω θα μιλήσω για τη καταστροφή της ιστορίας που γίνεται στην Ιερά Μονή του Τιμίου Σταυρού από τους φερόμενους ως ιδιοκτήτες. Μου είπε: Όχι, σου απαγορεύω. Για να ακριβολογώ δε μου είπε ακριβώς τη λέξη «απαγορεύω», αλλά μου είπε: Δε θα μιλήσεις. Πώς λοιπόν να ευχαριστήσω τη MONUMENTA;

Θα έλεγα και ένα δεύτερο σημαντικό στοιχείο, σχετικά με τον κύριο Μπιλή. Ο κύριος Μπιλής λοιπόν είπε το εξής πολύ σημαντικό: «Οι νέες χρήσεις στα μνημεία πρέπει να είναι συμβατές με τα δεδομένα της τωρινής κατασκευής». Ρωτώ λοιπόν: Οι νέες χρήσεις στην Ιερά Μονή Τιμίου Σταυρού, όπου η Αγία Τράπεζα γίνεται χώρος στον οποίο πάνω τοποθετούν εργαλεία, μηχανήματα, σκεύη, όπου το βυζαντινό καθολικό, ο μοναδικός τετρακίονιος ναός της Νάξου, ο οποίος κατελήφθη από τους Βενετούς και δωρήθηκε ως μέγα δώρο λόγω της ιδιότητάς του από τον Κρίσπο το 1554 στην Ορθόδοξη Εκκλησία στη Κωνσταντινούπολη, αυτός ο χώρος γίνεται καμαρίνια και χώρος όπου αλλάζουν οι καλλιτέχνες, οι οποίοι δε πιστεύω βέβαια να ασκούν δραστηριότητες συμβατές προς την ιστορική χρήση του μνημείου, που είναι μία χρήση ιερή. Δεν υποβαθμίζω τη τέχνη. Έχει άλλους χώρους που μπορεί να αναπτυχθεί και να εκδηλωθεί, αλλά αυτός δεν είναι ο χώρος της Ιεράς Μονής.

Επίσης θα έλεγα ότι στην καταστροφή της συλλογικής μνήμης, εκείνο που είναι πολύ ωραίο να το καταλάβουμε ως παράδειγμα, είναι ο Πύργος Μπαζαίου. Ο κύριος Βαζαίος μίλησε για το Πύργο Μπαζαίου και δεν είπε

ούτε μία φορά τη λέξη «μοναστήρι». Είπε για τα υποδομάρια των παππούδων του, των γονιών του και δεν ανέφερε ούτε για τα κελιά, ούτε για το καθολικό, ούτε για τίποτα. Μιλάμε όχι για καταστροφή, αλλά για κατεδάφιση της ιστορικής μνήμης. Διότι οι νέοι άνθρωποι που σήμερα μας ακούν, μετά από 10, 20 χρόνια -εάν συνεχιστεί αυτό το κακό- θα λένε ο «Πύργος Μπαζαίου».

Και θα πω και κάτι άλλο. Ο Πύργος Μπαζαίου είναι πολύ ενδιαφέρον ότι δεν είναι των Βαζαίων. Ο Νικόλαος Βαζαίος αγόρασε «το μαγαζιόν». Προσέξτε! Το συμβόλαιο με το οποίο αγόρασε ο Νικόλαος Βαζαίος το Πύργο λέει: «μαγαζιόν αγγειοπλαστικής το οποίο ανήκει εις την εγκαταλελειμμένην Μονήν του Τιμίου Σταυρού». Το συμβόλαιο μπορώ να το φέρω να το διαβάσετε. Το έχω μπροστά μου, μαζί μου, να σας το δείξω άμα θέλετε. Σα να λέμε δηλαδή, ο νερόμυλος που ανήκει στην Ιερά Μονή. Δηλαδή ο Βαζαίος αγόρασε το «μαγαζιόν αγγειοπλαστικής». Και γιατί αυτό; Διότι βάσει του νόμου «Περί φθαρτών κτημάτων» με τον οποίο έγινε αυτή η αγορά το 1898 -στο κατεστραμμένο ελληνικό κράτος λόγω της καταστροφής του πολέμου το 1897- το κακόμοιρο το κράτος ήθελε να βγάλει κάνα φράγκο και πήρε 202 δραχμές τότε από το Βαζαίο. Σήμερα αντιστοιχούν σε 500 ευρώ.

Λοιπόν, ο Βαζαίος αγόρασε το «μαγαζιόν αγγειοπλαστικής». Βάσει των νόμων υπήρχαν 9 κατηγορίες φθαρτών κτημάτων ανάμεσα στα οποία λουτρά, καταστήματα, μαγαζιά, νερόμυλοι, ελαιοτριβεία, βεβαίως και μοναστήρια και καθολικά. Όπως λοιπόν είπε ο πατέρας Κύλης, η χρήση του μοναστηριού ήταν αποκλειστικά υπόθεση της εκκλησίας. Λοιπόν, ευχαριστώ που με ακούσατε.

Ειρήνη Γρατσία: Επειδή ο ιδιοκτήτης της Μονής Τιμίου Σταυρού - Πύργου Μπαζαίου δεν είναι εδώ, δεν είναι καλό να γίνει συζήτηση. Πάρα πολλά εκκλησιαστικά μνημεία ανήκουν και σε ιδιώτες. Αυτή τη στιγμή το 90% των βυζαντινών μνημείων αυτού του τύπου κινδυνεύει και υπάρχει μία εμμονή με τον Πύργο Μπαζαίου, τη Μονή Τιμίου Σταυρού. Πολλές φορές οι πύργοι έχουν διπλές και τριπλές ονομασίες. Θα δείτε ότι έτσι είναι καταγεγραμμένοι. Θεωρώ τίμιο να ονομάζεται «Πύργος Μπαζαίου», από τη στιγμή που δεν είναι πια Μονή. Επειδή

μιλήσαμε για την αλλοίωση του χώρου, η τέχνη δεν αλλοιώνει έναν ιερό χώρο.

Στέλιος Λεκάκης, MONUMENTA: Ήθελα να κάνω και εγώ μία μικρή συμπλήρωση σε αυτά που είπε ο προηγούμενος ομιλητής. Το Δελτίο Τύπου στη τελευταία φράση αναφέρει ότι: «Προσκαλούμε όλους τους ενεργούς πολίτες να πάρουν θέση και να μιλήσουν για τα μνημεία, είτε με ομιλίες, είτε με παρεμβάσεις» και δε νομίζω ότι σας αρνήθηκε κάποιος να μιλήσετε ή σας απέκλεισε από τη διαδικασία. Οπότε αυτή η δικαιολογία που ακούστηκε, δε θεωρείται δικαιολογία πλέον. Γι' αυτό το λόγο γράφτηκε αυτή η φράση. Όποιος θέλει, μπορεί να μιλήσει, να πει τη γνώμη ή να κάνει παρέμβαση. Γι' αυτό το λόγο είπαμε και στην αρχή ότι θέλουμε συμμετοχή, θέλουμε να ακούσουμε όλες τις φωνές.

Μανώλης Μανωλάς, πρώην Πρόεδρος Κοινότητας Κορώνου: Καλησπέρα σας. Έχει τραβήξει ο χρόνος, οπότε θα προσπαθήσω να είμαι επιγραμματικός. Όπως ξέρετε, οι Κορωνιδιάτες έχουν ένα τίτλο. Τους λένε «ονειρευόμενους». Ύστερα από την ομιλία του κύριου Μπαρδάνη όμως, αποδείχθηκε ότι δεν είναι «ονειρευόμενοι» οι Κορωνιδιάτες. Είναι άλλοι που έχουν τη χάρη. Κατά την κρίση του λέει, στην κορυφή της Αμμόμαξης ήταν ο Δίας. Μίλησε για τον Αμμωνα Δία πριν ένα μήνα στο Χαλκί, απόψε ακούσαμε για έναν άλλο, τον Δία τον Μαιμάκτη, τον Σμείκτη -εγώ πρώτη φορά το ακούω- και δε ξέρω τί άλλο. Απορώ, μπροστά σε ένα καθηγητή της αρχαιολογίας του επιπέδου του κύριου Λαμπρινουδάκη, να λέμε τέτοιες ιστορίες για αγρίους. Στην κορυφή του τάδε, κατά την κρίση μου απόψε θα έλθει εδώ στη πλατεία του Χαλκίου ένα διαστημόπλοιο, θα κατέβουν Αρειανοί και τέτοια παραμύθια.

Ειρήνη Γρατσία: Κύριε Μανωλά είστε εκτός θέματος.

Μανώλης Μανωλάς: Εκτός θέματος είμαι;

Ειρήνη Γρατσία: Ο τίτλος είναι: «Πράττουμε για τα μνημεία». Τί έχετε πράξει για τα μνημεία;

Μανώλης Μανωλάς: Εδώμίλαγε 10 λεπτά

για το...

Ειρήνη Γρατσία: Δεν είναι αυτό όμως η συζήτηση.

Μανώλης Μανωλάς: Δεν είναι αυτό; Να πούμε λοιπόν για τα μνημεία. Σας παρακαλώ 35 χρόνια ασχολούμαι με τα πολιτιστικά του νησιού. Εγώ θα παραπονεθώ στο Υπουργείο Πολιτισμού. Δεν είμαι καθόλου ικανοποιημένος. Ντρέπομαι γιατί τα λεφτά που διαθέτει το Υπουργείο Πολιτισμού ή η Κυβέρνηση, είναι λιγότερα από εκείνα που διαθέτουν οι Αλβανοί. Αυτή είναι η εικόνα και η εμπειρία μου. Με τους ρυθμούς που πάμε δε ξέρω αν 1000 χρόνια φθάνουν για να συντηρήσουμε τα μνημεία της Νάξου.

Εγώ ασχολούμαι ιδιαίτερα θα έλεγα με τον Εναέριο και τα σμυριδωρυχεία. Από το 1991 υπάρχει αλληλογραφία στην Κοινότητα. Υπάρχει αλληλογραφία για να συμπληρωθεί η απόφαση που κήρυξε ιστορικό τόπο και διατηρητέα διάφορα μνημεία της Νάξου, να περιλάβει και το Λιώνα. Υπάρχει ολόκληρη αλληλογραφία με το Υπουργείο. Τί έγινε; Ψάξτε στο Υπουργείο να το βρείτε. Τίποτα δεν έγινε! Δυο -τρεις φορές κάποια επερωτήση. Βέβαια κάποιοι κάνουν ό,τι θέλουν και δεν είναι ευαίσθητοι πολίτες. Είναι δύο καταστηματαρχές που τρώνονται εκεί στο Λιώνα και ο ένας καταγγέλλει τον άλλο. Υπάρχει όμως και ένα κτήριο που το έφτιαξε η αυτοδιοίκηση ύστερα από 15 χρόνια κομμάτι- κομμάτι. Τον ταρσανά εννοώ. Σώθηκε εκείνο το κτηριάκι. Αυτή είναι η κατάσταση. Πρέπει να παιδευόμαστε 15, 20, 30 χρόνια για να βάλουμε μία πετρούλα, ένα πετραδάκι.

Ο Εναέριος καταστρέφεται, αλλά το 1998 έγινε μία σωστική παρέμβαση σε έναν πυλώνα. Για να εγκριθεί η μελέτη έτρεχα τρία χρόνια. Τρία χρόνια για να εγκριθεί η μελέτη που τότε ήταν 30 εκατομμυρίων το έργο. Έτσι σώθηκε, γιατί θα είχε γκρεμίσει και όλο το σύστημα μέχρι τη Στραβολαγγάδα.

Ειρήνη Γρατσία: Είναι σημαντικό να το πείτε αυτό. Πώς δηλαδή έγινε για να εγκριθεί η μελέτη. Αυτό θέλουμε.

Μανώλης Μανωλάς: Να πω πώς έγινε; Υπέκλεψα τη σφραγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού -το λέω δημόσια- αφού βαρέθηκα να πηγαινοέρχομαι. Κάποια

στιγμή που ήμουν στο γραφείο της κυρίας τάδε -δεν τη θυμάμαι- αυτή σηκώθηκε για να πάει στο διπλανό γραφείο. Ήταν μπροστά η σφραγίδα, τη σφράγισα και έφερα το χαρτί εδώ στο Επαρχείο, στους τεχνικούς, και είπα: «την εγκρίνανε». Είχα βάλει μόνος μου τη σφραγίδα επάνω στη μελέτη. Αυτό έγινε. Το λέω δημόσια.

Από το κοινό: Πολύ καλά έκανες!

Μανώλης Μανωλάς: Το 1998 ήταν το τελευταίο έργο που έκανα. Έσωσα τον πυλώνα της Στραβολαγγάδας που είναι πάνω στον δρόμο του Λιώνα, γιατί θα παρέσυρε σαν ντόμινο όλους τους άλλους. Αυτά είναι τα χάλια του Υπουργείου Πολιτισμού και το πώς παρεμβαίνει η Αυτοδιοίκηση για να σώσει κάτι. Σίγουρα παρεμβαίνουμε όπου μπορούμε, όταν δε μας παίρνουν χαμπάρι. Μόλις μας παίρνουν χαμπάρι, στοπ. Αυτό ακριβώς που είπε ο Έπαρχος. Στοπ σε όλο το έργο. Είναι γνωστά αυτά.

(Λείπει το όνομα): Καλησπέρα σας. Δε θα ωραιοποιήσω καταστάσεις. Είναι καιρός οι Εφορείες των Αρχαιοτήτων του ελληνικού κράτους να ασχοληθούν επιτέλους σοβαρά με τους αρχαιολογικούς χώρους του Δήμου Δρυμαλίας. Είναι ντροπή για όλους μας ένας χώρος όπως είναι το Πάνω Κάστρο, όπου υπάρχουν μνημεία των κυριότερων ιστορικών περιόδων του ελληνικού πολιτισμού, να βρίσκεται σε αυτά τα χάλια. Ευχαριστώ πολύ.

Νίκος Γρύλλης, Γιατρός: Καλησπέρα σας. Ζητώ εκ των προτέρων συγγνώμη γιατί θα πω κάποια πράγματα που μπορεί ορισμένοι να μη συμφωνήσουν. Παιδιά ωραία η αρχαιότητα. Ήταν όμως η αρχαία εποχή. Ο κύριος καθηγητής από εδώ μας τα είπε τόσο ωραία! Εγώ είμαι Νάξιος και δεν ήξερα πολλά πράγματα διαβεβαιώ και τον ευχαριστώ, διότι με τα λίγα λόγια που είπε, έμαθα για την αρχαία Νάξο.

Όσο για τους άλλους ομιλητές, ήταν όλοι άριστοι. Όμως παιδιά, όταν συζητάμε μέσα σε μία συγκέντρωση δεν κάνουμε έκθεση ιδεών.

Ας αφήσουμε όμως τα αρχαία και να πιάσουμε τα νέα. Λοιπόν πρέπει να κοιτάζουμε και την καινούργια ιδέα. Ότι δηλαδή πρέπει να γίνουν νοσοκομεία.

Ότι πρέπει να γίνουν κυκλοφορικά έργα. Ότι πρέπει να τακτοποιηθεί όλη η Νάξος. Πρέπει να πάρουμε καινούρια αυτοκίνητα, αεροπλάνα, ώστε να φτιάξουμε τη ζωή μας. Η ζωή δεν είναι του 1800 ή του 2000 π.Χ. Η ζωή τώρα είναι του 2009 και έχει τις απαιτήσεις της. Ο Δήμος και οι Κοινότητες δεν είναι για το παρελθόν, είναι για το μέλλον. Και στο παρελθόν, αλλά το 100% των προσπαθειών μας πρέπει να πάει για το μέλλον. Να φτιάξουμε τα νοσοκομεία μας, να φτιάξουμε τα σχολεία, να φτιάξουμε τις συγκοινωνίες μας και τέλος να φτιάξουμε για την υγεία μας γιατί δε ξέρουμε τί θα έχουμε στο μέλλον.

Τώρα για να απαντήσω στον προηγούμενο κύριο, επειδή πήγα και εγώ και είδα τον Πύργο Βαζαίου -τώρα είναι πύργος ή μοναστήρι δε θα σταθώ εκεί- ενώ πρώτα πήγαινα και ήταν ένα βουλιδι, τώρα είναι ένα αξιόλογο οίκημα και μπορεί να παρουσιάζει οτιδήποτε θέλει. Και παρουσιάζει κάτι ενδιαφέρον. Παρουσιάζει ένα πολιτιστικό πρόγραμμα της Νάξου. Γιατί λοιπόν γίνεται τόσος ντόρος; Έχουμε τόσα μοναστήρια. Αν θέλετε φτιάξτε τα, αλλά δεν είναι το παν τα μοναστήρια. Οι χώροι θα πρέπει να χρησιμοποιούνται και για κάτι ωφέλιμο. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ και αν έθιξα κανένα ζητάω συγγνώμη.

Νίκος Βλίσιδης, πρώην πρόεδρος Δημοτικού Συμβουλίου Δρυμαλίας: Καλησπέρα και από μένα. Να ευχαριστήσω τους διοργανωτές αυτής της εκδήλωσης και τους ομιλητές για την ενημέρωση και τη γνώση που σήμερα μας προσέφεραν.

Επειδή αυτή η εκδήλωση γίνεται στο Χαλκί, και επειδή συμβαίνει να έχουμε εδώ και έναν εκπρόσωπο από τη 2^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, δράττομαι της ευκαιρίας να θέσω ένα ερώτημα που είναι συγχρόνως και προβληματισμός για όλους εδώ τους Χαλκίτες. Θέλω να θέσω το εύλογο ερώτημα που κυριολεκτικά μας κάνει να αναφωνούμε: «Προστατέψτε μας από τους προστάτες!». Αναφέρομαι στο πύργο Γρατσία, ο οποίος με τις ευλογίες, με τις άδειες και με τις εγκρίσεις όλων των αρμόδιων αρχών -και ιδιαίτερα της 2^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων- μετεβλήθη από μνημείο που ήταν, σε ένα σύγχρονο τερατούργημα. Σε μία πολυκατοικία. Βλέπουμε ότι η 2^η Εφορεία Βυζαντινών

Αρχαιοτήτων μπορεί να ασχολείται με τις πέργκολες του περιπτέρου -που σίγουρα είναι ένα πταίσμα- και δεν ασχολείται με τον πύργο Γρατσία, που πραγματικά είναι ένα κακούργημα, σύμφωνα τουλάχιστον με την άποψη όλων εδώ των συντοπιτών μας. Ευχαριστώ.

Νίκος Λεβογιάννης, Μηχανικός: Ευχαριστώ για το δικαίωμα αυτής της μικρής παρέμβασης. Θα συνδέσω αυτό που θα πω με μια απάντηση στα σχετικά με τα λεχθέντα περί Συμβουλίου Επικρατείας και προσφυγών που δε θα έπρεπε να γίνουν κατά την άποψη της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης, όπως εκφράστηκε εδώ. Επίσης θα συνδέσω αυτή μου τη παρέμβαση και με το θέμα της σημερινής ημερίδας, μνημονεύοντας τα όσα έκανε η τοπική και η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση σχετικά με το αρχαίο λατομείο και το αρχαίο λιμάνι του Απόλλωνα.

Επιχείρησαν κυριολεκτικά εν κρυπτώ, από το 1998 έως τον Νοέμβριο του 2005, να προωθήσουν αρχικά την κατασκευή του λιμένος του Απόλλωνος, ύστερα τη βελτίωση του λιμένος Απόλλωνος και τελικά του αλιευτικού καταφυγίου του Απόλλωνος, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη χρηματοδότηση -όπως είπε κάποιος άλλος ομιλητής σχετικά με το αλιευτικό του Καλαντού. Πήραν λοιπόν εγκρίσεις αρχικά αρνητικές και εν συνεχεία αντίθετες σχετικά με τον αρχαίο μόλο του Απόλλωνα. Ο αρχαίος μόλος στο λιμάνι του Απόλλωνα δεν έχει αναγνωριστεί επίσημα σε μνημείο, αλλά έχει ήδη γίνει μία κάποια έκθεση, ενώ αναφέρθηκε και στο συνέδριο: «Η Νάξος διαμέσου των Αιώνων» στην Κωμιακή από τον κύριο Λαμπρινουδάκη. Είναι γνωστό επίσης ότι η μεγάλη καταστροφή του έγινε αυθαίρετα την εποχή της δικτατορίας για την κατασκευή του απολύτως παράνομου υπάρχοντος μισοκατεστραμμένου μώλου. Έτσι λοιπόν το μνημείο αυτό θα είχε σήμερα εντελώς καταστραφεί αν δεν παρενέβαιναν κάποιοι ενεργοί πολίτες, που κατά τον κύριο έπαρχο είχαν άλλα συμφέροντα -έτσι είπε εδώ απόψε. Αν δεν παρενέβαιναν, αυτό το μνημείο θα γινόταν μία προβλήτα για αντιπροσωπικό μόλο. Στην πρώτη μελέτη μιάμισης σελίδας του 1998 που δεν προωθήθηκε τελικά, ήταν προβλήτα αποτελούμενη από 12x8 μπετονένια τμήματα. Στη μελέτη που δημοπρατήθηκε,

αλλά δεν ξεκίνησε η κατασκευή του έργου -με προσωρινή διαταγή που ισχύει ακόμα και σήμερα που μιλάμε από τον Αύγουστο του 2006- ήταν αντιπροσωπικός μώλος 36 μέτρα μήκους με βράχους. Αυτό το έργο σταμάτησε και έτσι δεν καταστράφηκε ολόκληρος ο τόπος, ο Απόλλωνας, διότι οι τοπικές αρχές που προωθούσαν αυτό το έργο εκτός από τα αρχαία μνημεία αγνόησαν και ολόκληρο το ρέμα του Απόλλωνα. Η μελέτη που έγινε εξαιτίας της αντίδρασης ορισμένων πολιτών εκ των υστέρων γράφει -για να δείτε ποιος φταίει σας τα λέω αυτά- ότι επειδή δεν είχαν στοιχεία για το ρέμα, δεν το λάβανε υπόψιν και έτσι το προώθησαν το έργο. Όταν έγινε προσφυγή και ενώ είχε γίνει η οριοθέτηση του ρέματος από το 2003, η υπόθεση εκκρεμούσε στον Δήμο. Από τον Δήμο δεν την προχώρησαν προς τη Νομαρχία διότι δε βόλευε κάποιους. Αυτά ήταν τα συμφέροντα που έπρεπε να επικαλεστεί ο κύριος Έπαρχος και όχι τα ανύπαρκτα συμφέροντα αυτών που προσέφυγαν. Όπως είπα την οριοθέτηση αυτή του ρέματος την προχωρούσαν εν κρυπτώ. Τη σταμάτησαν τον Αύγουστο του 2004 στο Δήμο και την επανέφεραν τον Μάιο του 2007 και με ημερομηνία Δεκέμβριος 2004. Αυτά γίνονται στη τοπική αυτοδιοίκηση. Γι' αυτό καλά είπε ο κύριος Βλίσιδης να μας φυλάξει κάποιος από τους φύλακες. Αυτά είχα να πω. Ευχαριστώ πολύ.

Ειρήνη Γρατσία: Υπήρχε όμως αποτέλεσμα. Είναι σημαντικό να το πείτε αυτό.

Νίκος Λεβογιάννης: Το σημαντικό είναι ότι το Συμβούλιο Επικρατείας δεν είναι ότι δέχεται μια προσφυγή και επειδή υπάρχει η προσφυγή, σταματάει τα έργα. Τα έργα σταματούν επειδή έχουν λάθος μελέτες, παραπλανητικές, μη εγκεκριμένες και δεν ακολουθούν τους νόμους. Μόνο για αυτό σταματούν τα έργα, δεν τα σταματά κανένας πολίτης.

Βασίλης Λαμπρινουδάκης, Πανεπιστήμιο Αθηνών: Θα ήθελα να δώσω μία συμπληρωματική πληροφορία σε αυτό που είπατε για τη Πανεπιστημιακή Σχολή. Πρέπει να πω ότι αυτά τα οποία είχαμε πει πριν από 2 χρόνια με τον κύριο Μπαμπινιώτη, έχουν ήδη λάβει σάρκα και οστά. Δηλαδή έχει ξεκινήσει ένα διαπανεπιστημιακό

πρόγραμμα μεταπτυχιακού, το οποίο έχει αντικείμενο την αρχαιολογία και την αρχιτεκτονική του αστικού και περιαστικού χώρου. Δηλαδή θέλει να βγάλει ανθρώπους, οι οποίοι κοιτάζουν ακριβώς τα προβλήματα αυτά τα οποία συζητήσαμε προηγουμένως. Τις δυσκολίες στην αντιμετώπιση μνημείων που βρίσκονται μέσα σε ένα αστικό χώρο. Επομένως αυτό έχει αρχίζει και μάλιστα ένα κομμάτι του θα γίνεται εδώ στη Νάξο. Είναι μία αρχή, ένα βήμα.

Βασίλειος Κορρές: Μία κουβέντα μόνο στο κύριο Λεβογιάννη επί προσωπικού. Δε με κατάλαβε. Εγκρίσεις υπάρχουν για όλα και από τις αρμόδιες Υπηρεσίες. Δε με κατάλαβε. Άλλα είπα εγώ. Μίλησα γενικά. Είναι πολλές οι προσφυγές στο Συμβούλιο Επικρατείας από πολίτες και εν πάση περιπτώσει η απόφαση δεν έχει βγει ακόμα. Αν θέλει ας προσπαθήσει να με καταλάβει.

(Λείπει το όνομα): Χαίρετε. Επειδή εισέπραξα όσον αφορά το ερώτημα: «τί πράττουμε για τα μνημεία;», ένα «ντροπή μας», και επειδή δεν αισθάνομαι ιδιαίτερη ντροπή -τουλάχιστον εγώ προσωπικά- θα το γυρίσω και να πω: ντροπή σε εκείνον που το είπε, ο οποίος μάλιστα είναι ένας από τους αυτοδιοικητικούς τόσα χρόνια. Όταν βγαίνουν οι ίδιοι οι οποίοι έχουν την εξουσία να μας λένε «ντροπή μας» και να διασπείρουν σε όλους τη ντροπή, καλό θα ήταν να τη βάλουν επάνω τους και να κάνουν κάτι οι ίδιοι.

Όπως ο κύριος Έπαρχος είπε αρκετές φορές, η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, με διαδικασίες δημοκρατικές, αποφάσισε για τα ζητήματα αυτά. Όταν όμως πρόκειται για τα υπόλοιπα, όλοι εμείς είμαστε υπόλογοι. Για να είμαι πιο σαφής σε αυτό που θα ήθελα να πω, έχω μία πρόταση όσον αφορά το «τί πρέπει να πράττουμε για τα μνημεία» και σας παρακαλώ αν είναι δυνατό αυτή να εκφραστεί, να γραφεί και να αποσταλεί. Να καταργήσουμε το Συμβούλιο Επικρατείας. Αυτό το θεωρώ σαν πρώτιστο. Να καταργηθεί το Συμβούλιο Επικρατείας, γιατί αυτό είναι το οποίο φρενάρει την ανάπτυξη.

Αλλά κύριοι είμαστε λίγοι. Επομένως θα μας ανεχθείτε, όπως ανεχόμαστε εμείς εσάς και έτσι θα συμβιώσουμε. Τι να κάνουμε; Αυτή είναι η ζητή! Ευχαριστώ πολύ.

Βαγγέλης Παραράς, Κάτοικος Αθήνας: Δύο διαπιστώσεις θέλω να κάνω. Εδώ κάθε υπηρεσία και κάθε φορέας προέβαλε τη δραστηριότητά του, αλλά δεν είδα πόσο συνεργάζονται οι φορείς και οι υπηρεσίες μεταξύ τους. Η πρόταση προς αυτή τη κατεύθυνση είναι να υπάρχει ένας εθνικός σχεδιασμός για αυτά τα θέματα, ειδικά για τα θέματα του πολιτισμού και της προστασίας των μνημείων. Μετά βέβαια σε ένα δεύτερο επίπεδο, οφείλουν να συνεργάζονται οι υπηρεσίες ώστε να έχουμε κάποιο αποτέλεσμα. Η δεύτερη διαπίστωση είναι ότι την πιο πολλή ώρα την αναλώσαμε εδώ με το να τσακωνόμαστε σε ποιόν ανήκει η Μονή και σε ποιόν ανήκει ο Πύργος. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς δηλαδή και στην ουσία το ποιος θα διαχειρίζεται το μνημείο, με σκοπό βέβαια το κέρδος. Η πρόταση για να προστατευτούν και να αναδειχθούν τα μνημεία, είναι να καταργηθεί -τουλάχιστον όσον αφορά αυτά τα μνημεία- το ιδιοκτησιακό καθεστώς. Πολύ απλό πράγμα.

Τώρα ήθελα όσον αφορά την Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων -βέβαια είναι παλαιά ιστορία αυτή, αλλά μου δίνεται τώρα η ευκαιρία- να ρωτήσω για τον Πύργο της Αγιάς και την εκκλησία της Αγιάς. Όταν κάηκε ο Πύργος το 1992 νομίζω, μέσα υπήρχαν κάποια αντικείμενα και εικόνες αξίας. Υπήρξε μία επερώτηση στη Βουλή και η απάντησή του τότε Εφόρου των Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Νάξου, ήταν ότι τα αντικείμενα αυτά αξίας φυλάσσονταν με ασφάλεια μακριά από το Πύργο. Όσοι είναι από εκεί ξέρουν πολύ καλά ότι αυτά ήταν μέσα στο Πύργο και δεν έγινε καμία έρευνα. Επομένως δεν ξέρουμε τί έγινε με αυτά. Ευχαριστώ πολύ.

Στέφανος Ψαρράς, Κάτοικος Φιλωτίου: Διάβασα μία λέξη στην οθόνη πάνω. «Αντισταθείτε». Στο Φιλώτι, μέσα από μία εφημερίδα που βγάζουμε με την ονομασία «το Φιλώτι» -και όχι μόνο- αντισταθήκαμε σε κάποια πράγματα, αλλά αν αναφέρω τί εισπράξαμε από αυτή μας την αντίσταση θα προκαλέσω σοκ γι' αυτό δεν αναφέρω τίποτα. Ευχαριστώ.

Γιάννης Μπαρδάνης, Κάτοικος Απειράνθου: Εγώ εξακολουθώ να μην έχω εμπιστοσύνη στο Δήμο, στα Τοπικά Συμβούλια, στους Επάρχους, στα Επαρχεία, στις Νομαρχίες. Για αυτόν τον λόγο θα κάνω ορισμένες καταγγελίες, εδώ

προσά σε όλους.

Απάνω στην περιοχή του Φαναρίου υπάρχει ένα Κάστρο. Πριν από λίγο καιρό το Τοπικό Συμβούλιο της Απειράνθου και ο Δήμαρχος, βοηθούσαν κάποιον ιδιώτη να μπαίνει μέσα στον αρχαιολογικό χώρο ανοίγοντας ένα δρόμο εκατό περίπου μέτρων να πάει επάνω σε ένα εκκλησάκι. Ειδοποιήθηκαν οι Εφορείες Αρχαιοτήτων και σταμάτησε το έργο. Επειδή φοβάμαι πάντα για το ζήτημα αυτό, θα πρέπει να υποσχεθούν ότι σε αυτό το χώρο δε θα ξανατολήσουν να μπουν.

Επίσης, έγινε ένας δρόμος προς την Αγία Κυριακή. Αυτός ο δρόμος έγινε από το Τοπικό Συμβούλιο Απειράνθου. Πλησίασε όμως πάρα πολύ την εκκλησία σε ένα κτήμα, που έχει μέσα αρχαιότητες. Θα πρέπει να δείτε τί θα γίνει και εκεί.

Παρακολούθησα προχθές στον Δαμαριώνα ένα συμβούλιο -λαϊκή συνέλευση το λέγανε- όπου ανέφεραν ότι έξω από το μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού θα φτιάξουν ένα χώρο στάθμευσης αυτοκινήτων γιατί μαζεύεται πολύς κόσμος στο μοναστήρι απ'έξω. Να έχετε το νου σας οι αρμόδιες αρχές. Εγώ από τη μεριά μου έκανα μία ενημέρωση στην Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, αλλά ανά πάσα στιγμή αυτά τα τοπικά συμβούλια μπορούν να μπουν και να ισοπεδώσουν το χώρο, γιατί έτσι έχουν συνηθίσει τώρα τελευταία.

Θα ήθελα επίσης να αναφερθώ στο φράγμα του Τσικαλαριού. Ανέφεραν πάρα πολλά σχετικά με αυτό το φράγμα, ότι είναι καλό, ότι θα λύσει τα προβλήματα του τόπου και τα λοιπά. Κάθε φράγμα που γίνεται στο μέσο της διαδρομής του νερού, από το σημείο που γίνεται το φράγμα και κάτω, καταστρέφει μελλοντικά τη βλάστηση του ρυάκα. Αυτός ο ρυάκας έχει μέσα ιτιές, έχει πλατάνια, όπου μελλοντικά θα καταστραφούν. Αυτό το νερό που θα κατακρατηθεί στο φράγμα, πήγαινε πριν κάτω στον υδροβιότοπο των αλυκών, οπότε και το νερό των αλυκών θα λιγοστέψει.

Όσον αφορά το μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού θα πω δύο- τρία πράγματα. Το θεωρώ παραχάραξη της ιστορίας να ονομάζεται «Πύργος του Μπαζαίου» και θα σας πω ένα γεγονός: Κατέβηκα πριν από δύο χρόνια μαζί με 15 παιδιά από την Απειράνθο, γιατί οδηγώ ανθρώπους στα παλαιά μονοπάτια του τόπου μας για

να γνωρίσουν το φυσικό περιβάλλον και να το αγαπήσουν. Ξεκινήσαμε από τον Μανωλιά. Θα ανεβαίναμε στο σπήλαιο της Γέννησης του Χριστού, θα κατεβαίναμε στο Μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού, να πάμε κάτω στα Ύγρια, στο ναό της Δήμητρας. Μπαίνω μέσα στο μοναστήρι και ρωτώ δυο υπαλλήλους που ήταν εκεί: «Θέλω να μω μέσα να κάνω το σταυρό μου στο χώρο της εκκλησίας». Μου λένε: «Δε μπορείς να μπεις, πρέπει να πληρώσεις». Λέω: «Γιατί να πληρώσω; Σε ποιόν ιερό χώρο, σε ποιά εκκλησία μπαίνουμε και κόβουμε εισιτήριο;». Αυτό ήταν τραγικό για μένα. Έφυγα βέβαια. Λοιπόν σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Χρύσα Χατζή, ΣτΠ: Υπήρξε μία πολύ έντονη συζήτηση εδώ κατά καιρούς πάνω στο ζήτημα: Ανάπτυξη ή προστασία των μνημείων, ανάπτυξη ή προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Αυτό είναι κάτι που έρχεται και επανέρχεται και σε πολλές απ' τις αναφορές που δεχόμαστε από όλη την Ελλάδα. Δεν είναι φαινόμενο μόνο της Νάξου. Τα θέματα είναι παντού παραπλήσια. Είναι πάντα τα ρέματα, είναι πάντα τα φράγματα είναι οι υδροβιότοποι σε σχέση με τη δόμηση, τα αιολικά πάρκα και πάει λέγοντας.

Το μόνο που ήθελα να πω είναι το εξής: υπάρχει τρόπος αυτά τα δύο να μη τα δούμε ως ένα δίλλημα. Ο τρόπος αυτός είναι να συνειδητοποιήσουμε ότι ο τρόπος που θέλουμε να αναπτυχθούμε, είναι με σεβασμό της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος. Δεν καταλαβαίνω γιατί τίθεται διλημματικά αυτό, εκτός αν τίθεται εσκεμμένα έτσι, σημαίνει ότι δεν έχουμε κατανοήσει ότι μπορούμε μέσα στο πλαίσιο των νόμων που υπάρχουν, να προχωρήσουμε με έργα ανάπτυξης και με σωστές μελέτες, οι οποίες δε θα καταστρέφουν υδροβιότοπους. Οι οποίες θα έχουν λάβει υπόψη τους όλα τα στοιχεία, χωρίς ας πούμε την κουτοπονηριά -που δε ξέρω αν συνέβη εδώ. Συνέβη για παράδειγμα στον Ζάραγκα για να κρύψουμε ότι ήταν τόπος προστασίας άγριων πτηνών. Αυτά τα πράγματα σίγουρα θα οδηγηθούν στα δικαστήρια. Η λύση είναι πραγματικά να κλείνουμε τα έργα σωστά. Να κάνουμε τα έργα που νομίζουμε ότι αδικώς ο κόσμος τα λησσοει με μία προηγούμενη διαβούλευση,

αλλά σωστή διαβούλευση. Όχι να τα μάθουν τελευταία στιγμή. Και εκεί να λυθούν οι όποιες διαφωνίες, ή οι όποιες απορίες. Άμα γίνουν τα έργα σωστά, κανένα Συμβούλιο της Επικρατείας δεν θα τα ακυρώσει. Η λύση λοιπόν δεν είναι να καταργήσουμε τη δικαστική προστασία του πολίτη. Θεωρώ πάρα πολύ λυπηρά αυτά που ακούστηκαν εδώ προηγουμένως. Επίσης θεωρώ πολύ λυπηρό να λέγεται: «Δεν πειράζει, η τοπική Αυτοδιοίκηση έχει απέναντί της και πολίτες που συνήθως κοιτούν άλλα συμφέροντα». Ας μη λαιδορούνται και όσοι ασκούν το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, ακόμα και το δικαίωμα της αναφοράς στις αρχές.

Και εμείς, όπως εσείς, όπως το Υπουργείο Πολιτισμού, είμαστε δημόσιες αρχές. Όλοι κρινόμαστε και λογοδοτούμε. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, θα έχετε και πολίτες οι οποίοι θα είναι αντιπολιτευόμενοι, οι οποίοι -αν θέλετε- θα έχουν άλλα συμφέροντα και οι οποίοι έχουν όμως το δικαίωμα να μας ελέγξουν για τις πράξεις μας ακόμα και αν είναι ανταγωνιστές σε επίπεδο οικονομικό, πολιτικό και σε οποιοδήποτε άλλο επίπεδο. Εκεί πρέπει να είμαστε καθαροί και διαφανείς. Λοιπόν άλλη απάντηση από τη διαφάνεια και τη νομιμότητα δεν υπάρχει σε αυτά. Ευχαριστώ πολύ.

Ασημίνα Καρδάση, 2^η ΕΒΑ: Εγώ θα ήθελα να απαντήσω σε εσάς κύριε Έπαρχε για το θέμα της Σχοινούσας που θίξατε. Όπως ξέρετε η εγκριτική απόφαση από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, θέτει απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση του έργου του λιμένος την ολοκλήρωση της ανασκαφικής έρευνας. Η ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε πέρυσι, το δεύτερο εξάμηνο του 2008, και δεν ολοκληρώθηκε. Η Εφορεία έχει ζητήσει χρήματα, έχει συνεργασία με τη Νομαρχία και τον Νομό. Είχαμε συμφωνήσει στη χρηματοδότηση, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχουν δοθεί χρήματα για να συνεχιστεί το έργο.

Βασίλειος Κορρές: Δεν υπάρχει πρόβλημα στο να δοθούν τα χρήματα. Κανένα πρόβλημα.

Ασημίνα Καρδάση: Δε ξέρω. Αυτό θα μου το πείτε εσείς. Γιατί δεν έχουν δοθεί τα χρήματα για τη συνέχιση της έρευνας μέχρι σήμερα; Ως προς τον δρόμο, ο δρόμος

κινήθηκε μαζί με το λιμάνι, δηλαδή ως ένα έργο. Η Εφορεία δεν έφερε αντίρρηση στο δρόμο, αλλά πρέπει να ξέρετε ότι οι περιβαλλοντικοί όροι -αν θυμάμαι καλά- έχουν λήξει, όπως επίσης λήγουν και για το λιμάνι τώρα το φθινόπωρο.

Βασίλειος Κορρές: Λήγουν ναι.

Ασημίνα Καρδάση: Λήγουν. Οι περιβαλλοντικοί όροι για το δρόμο έχουν ήδη λήξει. Για το λιμάνι λήγουν τώρα το φθινόπωρο.

Βασίλειος Κορρές: Για το λιμάνι δεν έληξαν. Γιατί τότε να μη γίνει το λιμάνι;

Ασημίνα Καρδάση: Νομίζω σας εξήγησα πριν ότι η απόφαση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου ήταν δεσμευτική. Στο λιμάνι έχει αποκαλυφθεί ένας πολύ σημαντικός αρχαιολογικός χώρος για την περιοχή. Έγινε ανακοίνωση για τον χώρο αυτόν που μάλλον είναι παλαιοχριστιανική βασιλική.

Βασίλειος Κορρές: Εμείς πληρώνουμε και δεν γίνεται το έργο. Πληρώνουμε για να γίνει η ανασκαφή.

Ασημίνα Καρδάση: Εφόσον λέτε ότι πληρώνετε, θα ξέρετε ότι υπήρχαν 20 εκατομμύρια ευρώ αδιάθετα για το έργο από το Γ' ΚΠΣ που δεν απορροφήθηκαν, ενώ τα ζητήσαμε από τη Περιφέρεια. Δε μας τα έδωσε και μετά από το Φεβρουάριο -νομίζω- του 2009, είχαμε συνάντηση με τον κύριο Νομάρχη στο Υπουργείο, παρουσία της Γενικής Διευθύντριας όπου συμφωνήθηκε το ποσό, τηρήθηκε όλη η διαδικασία από τη 2^η ΕΒΑ και από τη Διεύθυνση Βυζαντινών και μέχρι σήμερα -είμαστε Αύγουστος του 2009- δε μας έχει δοθεί απάντηση για τη χρηματοδότηση. Η Εφορεία δε μπορεί να κάνει ανασκαφή χωρίς να έχει χρήματα.

Βασίλειος Κορρές: Δεσμεύτηκε η Νομαρχία.

Καλούστ Παραγκαμιάν: Το φλέγον ζήτημα είναι αυτό: «Τι να κάνουν οι πολίτες;». Λοιπόν σας καλώ οποιαδήποτε περίπτωση υποβάθμισης υγροτόπου δείτε στο νησί, επικοινωνήστε με τη WWF Ελλάς και θα επιληφθεί η νομική ομάδα υποστήριξης

πολιτών. Όποιος είναι ευαισθητοποιημένος ας το κάνει.

Ένα άλλο που ήθελα να πω είναι ότι η προστασία του περιβάλλοντος είναι και δικαίωμα και υποχρέωση του πολίτη, αλλά κάποιοι πληρώνονται για να το κάνουν αυτό. Χωρίς πολιτική βούληση δε γίνεται προστασία του περιβάλλοντος και πολιτική βούληση δεν υπάρχει. Βρίσκεται στον πάτο της ατζέντας όπως καταλάβατε. Εμείς οι πολίτες θα το βγάλουμε από εκεί για να μείνει κάτι στα παιδιά μας.

Χρήστος Βασσάρας: Ήθελα να μιλήσω για το αιολικό δυναμικό όχι μόνο της χώρας, αλλά ιδιαίτερα των Κυκλάδων. Εάν το αιολικό πάρκο ανήκε στο νησί μας θα γινόταν τόσο φασαρία; Προς θεού μη παραχωρήσουμε το αιολικό δυναμικό

του νησιού σε διάφορα συμφέροντα και κερδοσκόπους. Ο αέρας φύσαγε και θα φυσάει πάντα. Αυτά τα χρήματα γίνονται κύριε Γρύλλη και νοσοκομεία και δρόμοι και ανάπτυξη. Ανάπτυξη ζητάω, αλλά όχι να παραχωρήσουμε το αιολικό δυναμικό στους κερδοσκόπους.

Στέλιος Λεκάκης: Ευχαριστούμε πολύ. Σας υπενθυμίζω ότι όλη η εκδήλωση μαγνητοφωνήθηκε με σκοπό να τυπωθεί και να είναι προσβάσιμη και σε άλλους που δεν ήταν μαζί μας. Αν κάποιος από τους παρευρισκόμενους δεν επιθυμεί να συμπεριληφθεί η ομιλία ή η παρέμβαση του, παρακαλώ να μας το δηλώσει άμεσα. Ευχαριστούμε τους φορείς και τα πρόσωπα για την παρουσία και τις απόψεις τους. Ραντεβού σύντομα.

SUMMARY IN ENGLISH

THE PROGRAMME “LOCAL COMMUNITIES & MONUMENTS” AND THE PUBLIC DIALOGUE MEETING “ACTING FOR MONUMENTS”

STELIOS LEKAKIS, ARCHAEOLOGIST – MONUMENTA
IRINI GRATSIA, ARCHAEOLOGIST – MONUMENTA

The programme “Local Communities & Monuments” (LCMO) was launched in 2007, a few months after the establishment of the civic, non-profit company MONUMENTA for the protection of the natural and architectural heritage of Greece and Cyprus, as one of its main activities. The main goals of the programme are to research and study the bonds of local communities with their monuments and to raise awareness for the protection of the natural and cultural environment by promoting good practices. Focusing on these, a group of archaeologists, architects, environmentalists and other specialists work on different projects around Greece, using various anthropological and ethnographical tools, such as interviews, questionnaires, presentations, public dialogue meetings et al¹⁹. The programme was kindly funded for two years by The J. F. Costopoulos Foundation.

“Local Communities & Monuments of Naxos”

Since the beginning of the programme, we have focused on the island of Naxos, a place endowed with rare natural and cultural resources and also because two of the main members of the LCMO team come from the island. Thus, in 2007 we commenced a long term, research project of archaeological ethnography, using a number of tools: interviews and questionnaires, presentations, public dialogue meetings, publications, educational programmes for schools and people working in the cultural and touristic sectors, joint projects with local societies etc. Apart from our activist awareness raising for the protection and the sustainable management of the monuments through press releases and legal interventions, the most renowned activity to the locals and visitors of Naxos are the public dialogue meetings, which are our main research and communication tool. These meetings are conducted annually, in public –and most of the time open– spaces, in close connection with architectural monuments, discussing themes raised in the previous meeting. The meetings are split into three sections: First is the informative part of the meeting, comprising from short lectures discussing our theme through various angles. In the second part, we invite short arguments from the public. Finally, a regulated dialogue follows²⁰. The main goal is the establishment of a common dialogue platform for the past and its material remains and the pinpointing of practical methods for the protection of the monuments.

19 More information on the programme and its projects along with relevant news, comments and studies on public archaeology, ethnography etc. can be retrieved from the (partly translated) website of the programme <http://tkm.monumenta.org/> and MONUMENTA's website: www.monumenta.org/.

20 A more concise description of the methodology could be found in: Lekakis 2008 & Lekakis 2013

“Acting for monuments”

“Acting for monuments” was the theme of our third public dialogue meeting, which was conducted in the village of Filoti on the 21st of August 2009. Broadening the thematic circle and following the previous meetings on the history of archaeology and the monuments on the island (2007, “Local Communities & Monuments of Naxos”) and the problems that the latter currently face (2008, “Monuments of Naxos at risk; the citizen’s voice”, Gratsia & Lekakis 2010), we looked for practical methods for the protection of the natural and architectural wealth (fig.36).

Working along with local communities of various Aegean islands and the official bodies for the protection of natural and cultural monuments, we pinpointed various weaknesses in the designation of meaningful activities, overlapping in jurisdictions, bureaucracy and a lack of available information on the ways that citizens could “act” for the protection and sustainable management of the monuments. We, thus, thought of inviting the responsible public bodies along with relevant private organisations, NGOs and the citizens and visitors of the island in order to discuss current approaches to the protection of monuments and to outline possible routes of action, by which people could stay informed and engage. The latter is considered vital today, since the processes of decision making for the monuments are not easily discerned or open to the public, and their results are not debatable until it is too late express any opinion. On the other hand, in Naxos there has been a number of good practices for the protection, enhancement and re-use of monuments performed by public bodies, local societies and private bodies.

A secondary target was the dialogue to focus on the possible actions that could be taken for two specific monuments on the island, the Cheimarros Tower at Filoti and the Jesuit Palace at Kalamitsia. Both of these were brought up, among others, in the discussion of our previous meeting at Apeiranthos Village (Gratsia & Lekakis 2011) (pic.37, pic.38).

(fig. 36) Snapshot from the 2009 public dialogue meeting “Acting for monuments” at Chalki

(pic. 37) The hellenistic Cheimarros tower at Filoti

(pic. 38) The Jesuit palace at Kalamitsia

Publication scope and initial results

The results of the 2009 public dialogue meetings in Naxos were 13 lectures in the informative section, two structured commentaries in the second part and a lively dialogue around practices, strategies and politics concerning the conservation of cultural heritage on the island.

The plethora of talks from diverse viewpoints -representing the highest numbers of lectures we have ever hosted in one meeting- is due to the increased response to our public call, our experimentations in the methodology of conducting the public dialogue meetings, and mainly to the need to extensively map the activities surrounding monuments and document the dialectics of participating bodies and citizens.

The outcome reveals that the -scientific- discourse –though in a communicative form– has dominated in the meeting and might have deprived dialogue from a greater focus on the relevant issues of “acting for monuments” in general, and more specifically from the discussion around the selected monuments (Cheimarros tower and the Jesuit palace), reframing it towards more eminent or urgent issues.

Adding to this has been the immediate need of the attending people to express views on specific subjects, not always relevant to the ongoing discussion – a common phenomenon, probably due to the absence of relevant structures of expressing and discussing views on the protection of Naxos’ natural and cultural resources. In the 2009 public meeting dialogue, also present were the reproduction of standard-recurring opinions by specific groups of people, again a common phenomenon where the opportunity to address to the public is available.

However, examining the talks, the arguments and the commentary in the third dialogical part of the meeting, a colourful mosaic of different voices arises, in terms of language, intensity and content, that represent the various interested parties on heritage management on the island. Between them we can easily discern the official bodies, the locals, the specialists, the politicians, the “Athenians” (see below), various individuals that belong simultaneously to more than one group and, possibly through their absence, young people, immigrants or other voices that for one or the other reason were not heard in the meeting.

Thus from one side we have the official bodies for the protection of monuments (Ministry of Culture) that set the frame of possible actions, according to the legal framework, and plan and execute the relevant heritage management activities. Participating for the first time in our public meetings, this interlocutor presented what they actually ‘do’; essentially their research and fieldwork diary. The impression of monoculture concerning cultural action is masked through their rhetoric of the need to enhance the educational value of the monuments, probably an influence from the activities of the University of Athens on the island, concerning the conservation and promotion of archaeological sites.

In this delimited frame, the participating NGOs (MONUMENTA, Hellenic Ornithological Society, ANIMA), The Greek Ombudsman independent authority and the developmental company of the province of Naxos provide road maps and plans of action, sometimes hard to follow but always accessible. At the same time, they are trying to bridge the gap that is formed between the acts and omissions of the state bodies and the needs and visions of the local communities.

Discussing the latter, one should move cautiously when interpreting expressed opinions, as they are coloured by different social, political and geographical

parameters, which are not always easy to discern. However, we could spot the active local societies (as in the case of the restoration of Photodotis Monastery at Danakos and the excavation of Zas cave at Filoti) with a vivid and long-term interest in the protection of the monuments. In these collectives the presence of the “Athenians” is well recorded; these would be local individuals that have moved to Athens, especially in 1970s and 1980s, commonly with a developmental vision for the island.

A common strand in the local voices is the urgency of immediate action, expressed more often than not in a denunciatory manner that inevitably clashes with the standard procedure of intervention to monuments, as directed by the Ministry of Culture. This inconsistency is credited to the “responsible” Ministries for their “inability” to respond to the needs of the people and monuments. At the same time, other rhetorics are being laid out, such as the wishful thinking of the local administration, the authoritarian talk by the Church, the scientific and business-like proposals by independent professionals, coupled with self-referential remarks, contradictions and temporal or strategic attempts to form alliances that eventually form the local field of heritage management.

Focusing on the interpretation of these views and their impact on the preservation of monuments, our editorial interventions were mainly limited at points where the meaning was unclear, especially due to the oral language. In this way we also attempted to maintain the flow between the talks. What is more, referential links to online resources have been added along with relevant pictures, where a project or activity is described.

Despite our attentiveness, the publication of the proceedings is by definition mediated, as emphatically expressed in this introduction and the theoretically situated prologue that follows in the Greek text. We believe that this does not detract from our pursuit to present a photographic depiction of the heritage management reality, the trending topics, tendencies and rhetorics on the island in 2009 and more or less relevant today. Naturally, since then, a number of changes have run through national and local levels, including the unification of the local administration units into one municipality, changes in the names of the Ministries and the changes in the structure of the local Ephorates, to only express the administrative issues. This publication, among others, documents this period and provides an opportunity to any informed citizen, or simply ‘curious’ reader with an Internet connection, to research individuals involved and the development of the cases described, comparing intentions and results.

With the conclusion of this third public dialogue meeting, our interest turns to more specific topics, especially concerning the built and natural environment of Naxos.

The proceedings of this public dialogue meeting were edited by Stelios Lekakis, Irini Gratsia and Aggeliki Sideri. Credit to Maria Duggan for amending the English summary.

Bibliography

- Gratsia, E., 2009. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Νάξου της περιόδου της Ενετικής και της Οθωμανικής κυριαρχίας: Διαχείριση και προστασία, in L. Stylianoudi, N. Moschonas (eds.), *Το Δουκάτο του Αιγαίου. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (Νάξος-Αθήνα 2007)*, 187-193
- Gratsia, I., 2010. Citizen and Monument, the case of the Greek island of Naxos. *Conservation and Management of Archaeological sites*, 12, 1, 75-86
- Gratsia, E., Lekakis S, (eds.), 2010. *Μνημεία της Νάξου σε κίνδυνο Οι πολίτες μιλούν γι'αυτά*. Athens
- Lekakis, S., 2007. Τα μνημεία και η ιστορία των αρχαιολογικών ερευνών στη Νάξο. Ομιλία στην εκδήλωση του προγράμματος «Τοπικές Κοινωνίες & Μνημεία», 03.08.07. Accessible at: <http://tkm.monumenta.org/tkmax/>. Last access: 22.11.15
- Lekakis, S., 2008. 'Going Local in a Global World'; Locating the public and evaluating the synchronic context in archaeological resources management. *Conservation and Management of Archaeological Sites 2008*, 10, 4, 308-319
- Lekakis, S., 2013. Distancing and Rapproching: Local Communities & Monuments in the Aegean Sea, *Conservation and Management of Archaeological Sites 2012*, 15, 1, 76-93

